

DR. H. TÓTH ISTVÁN–RADEK PATLOKA

KETTŐS TÜKRÖK FÉNYÉBEN

Stílusgyakorlatok

2009 – a magyar nyelv éve

Károly Egyetem Filológiai Fakultásának Közép-európai Stúdiumok Szakcsoportja

<http://www.seminar-stredoevropskych-studii.cz>

Prága

DR. H. TÓTH ISTVÁN–RADEK PATLOKA

KETTŐS TÜKRÖK FÉNYÉBEN

Stílusgyakorlatok

KETTÓS TÜKRÖK FÉNYÉBEN
Stílusgyakorlatok

Írta

Dr. H. Tóth István és Radek Patloka
Károly Egyetem Filozófiai Fakultása
Prága

Lektorálta

Prof. dr. Szathmári István professor emeritus
a nyelvtudomány doktora
Budapest

Dr. Takács Szilvia PhD
középiskolai tanár
Budapest

Harsányi Ildikó doktorandusz
középiskolai tanár
Budapest

Sólyom Réka doktorandusz
Budapest

Weszely Éva
középiskolai tanár
Pilsen

Köszönjük lektoraink értékes észrevételeit, segítségnyújtását, mert segítették e kéziratunk végső formába szerkesztését.

Felelős kiadó

Robert Pejša
szakcsoportvezető

Univerzita Karlova v Praze Filozofická Fakulta
Ustav slavistických a východoevropských studií
Seminář Středoevropský Studií

A stílus és a stilisztika körébe tartozó alapfogalmak áttekintése

A stílus és a stilisztika

1. Gyűjtsünk információkat különböző lexikonokból, szótárakból, a világháló felhasználásával a következő kérdések megválaszolásához!
 - a) Milyen eredetű szó a *stílus*?
 - b) Mit jelentett eredetileg?
 - c) Mit jelölünk vele napjainkban?
 - d) Melyik kifejezéseket használta a *stílus* megjelölésére a magyar szakirodalom?
2. Ha egy mondat így kezdődik: *Sír, mint ...*, akkor a magyar nyelvközösség a *záporosó* folytatást várja, mert ez az ismert, az általában használt kifejezés. Igazoljuk, hogy ebben a versben a várttól eltérő a megoldás!

... ahogy a vízben sír a méz.
Sír, mint a víz sír a fedő alatt.
Sír, mint a holt fa, melyet tűz emészt.
Sír, mint csarnokban a futószalag.

(József Attila: *Egy kisgyermek sír*)

4. Keressünk példákat arra, hogy a stíluselem hatásfoka meglepő tud lenni! Miben fejeződött ki a stíluselem hatásfokának értéke a példákban?

A stílusérték: többletjelentés. A stílust meghatározó tényezők

1. Kik, miféle helyzetben és milyen céllal fogalmaztak így?

A cukor *édes*.
Elmondok neked egy *édes* kis történetet...
Édes, kicsi feleségem!
Édes, szép ifjú hitvesem! (Petőfi Sándor)
Édes hazám, fogadj szívedbe! (József Attila)

2. Hogyan viselkednek¹ a mindennapi kommunikációnkban a stílusunkat meghatározó tényezők, amikor olyan feladatot kell elvégeznünk, mely
 - a) kedvünkre van,
 - b) közömbös a végkifejletet illetően;
 - c) rendkívüli erőfeszítéseket igényel?
3. Vizsgáljuk meg és értékeljük azt a helyzetet, amikor valaki rosszul felelt!
4. Olvassuk el Radnóti Miklósnak a „Naptár” című kötetéből ezt a verset! Vessük egybe az olvasmányélményünket a stílust meghatározó tényezőkről tanultakkal!

¹ Újabbban gyakran hallani helyette ezt: *működnek*.

Október

*Hűvös arany szél lobog,
leülnek a vándorok.
Kamra mélyén egér rág,
aranylik fenn a faág.
Minden aranysárga itt,
Csapzott sárga zászlait
eldobni még nem meri,
hát lengeti a tengeri.*

Szemlélődés a stilisztikai formák világában

1. Alkossunk hasonlatokat a *bunda*, *hal*, *szürke szemár*, *oroszlán*, *piaci légy* szavakkal, kifejezésekkel!
2. Mi fokozza a stílusértéket a Petőfi Sándortól választott idézetekben? (Forrás: *János vitéz*)

*„Jancsi lelkem, mi lelt, mért vagy oly halovány,
Mint az elfogyó hold bús őszi éjszakán?”*

*Elváltak egymástól, mint ágtól a levél;
Mindkettejük szíve lett pusztta, hideg tél.*

*Mikor a nap fölkel, s a holdat elküldte,
A pusztta, mint tenger, feküdt körülötte; (...)*

3. Milyen lehet az *arc*, a *szem*, a *homlok*, az *útbaigazítás*, a *figyelmeztetés*? Fejezzük ki változatos festői jelzőkkel!
4. Jelöljük meg és értelmezzük az itt található névátviteleket!

*A mélyben néma, hallgató világok,
üvölt a csönd fülemben s felkiáltok,
de nem felelhet senki rá a távol,
a háborúba ájult Szerbiából
s te messze vagy. Hangod befonja álmom, –
a szívemben nappal újra megtalálom, –
hát hallgatok, míg zsong körém felállván
sok hűvös érintésű büszke páfrány.*

(Radnóti Miklós: *Levél a hitveshez*)

5. Mi ad stilisztikai többletjelentést ezeknek a költői képeknek?

*A hatalmas szerelemnek
Megemésztő tüze bánt.
Te lehetsz írja sebemnek
Gyönyörű kis tulipánt!
(Csokonai Vitéz Mihály: *Tartózkodó kérelem*)*

6. A magyar ember így is megnevezheti a kedvesét: *galambom*, *csillagom*. Még hogyan? Miért találóak ezek a metaforák?

7. Gyűjtsünk a festészetből, a szobrászatból, a filmek, a zene világából allegorikus alkotásokat! Értelmezzük a bennük található témaszervező gondolatot, érzelmet! Vizsgáljuk meg az elvont fogalom mélyebb jelentését!
8. A gondolati és az érzéki fogalom között létrejött képletes beszédnek tekinthető ez a költemény. Fejtsük ki az álláspontunkat ezzel a megállapítással kapcsolatban!

Kosztolányi Dezső: Zászló

*Csak bot és vászon,
de nem bot és vászon,
hanem zászló.*

*Mindig beszél.
Mindig lobog.
Mindig lázas.
Mindig önkívületben van
az utca fölött,
föllengő magasan
egész az égben,
s hirdet valamit
rajongva.
Ha már megszokták és rá se figyelnek,
ha alszanak is,
éjjel és nappal,
úgy, hogy egészen lesoványodott,
s áll, mint egy vészna, apostoli szónok
a háztető ormán,
egyedül,
birkózva a csönddel és a viharral,
haszontalanul és egyre fönségesebben,
lobog,
beszél.*

*Lelkem, te is, te is –
ne bot és vászon –
légy zászló.*

9. A köznyelv is kedveli a megszemélyesítést. Folytassuk a példák gyűjtését: *az óra jár; cammogó autó; a nap fölkel* stb.
10. Miképpen ábrázolja az író a feszültségteli tavaszt? Mi adja a stílushatást az elbeszélés részletében?

Májusi napfényben odakint minden nevet és mosolyog, még a föld is. A homokban csillog a macskaezüst, fehérfalú tanyák tetején fehér galambok tollázkodnak, kutyáról, tehenről bundájuk is levedlett, az is csak könnyű és vidám állapot. A szarka a fák zöldjéből cserreg elő, és mondják bent a tanyában: cserreg a szarka, vendég jön. Szerelmes táncukat lejtik a levegőben apró, fehér pillangók, ellenben a nagy farkaspille bement az ereszet alá aludni, mert ő éjjel kóborog. Az égen valódi tisztaságok mutatkoznak, s kékesen száll felfelé itt-amott a kéményekből a füst. Az ám, szép ez mind. (Tömörkény István: Így volt rendelve)

11. Mit jelképez a csiga, a kék, a kígyó, a galamb, a sárga, a három, a kéményseprő, az olajág, a kereszt, a hét?
12. Olvassuk el és értelmezzük ezt a bonyolult felépítésű műalkotást a szimbólumok szerepe alapján!

Nagy László: Ki viszi át a szerelmet?

*Létem ha végleg lemerült
ki imád tücsök-hegedűt?
Lángot ki lehel deres ágra?
Ki feszül föl a szivárványra?
Lágy hantú mezővé a szikla-
Csipőket ki öleli sírva?
Ki becéz falban megeredt
hajakat, verőereket?
S dúlt hiteknek kicsoda állít
káromkodásokból katedrális?
Létem ha végleg lemerült,
ki rettent a keselyűt!
S ki viszi át fogában tartva
a Szerelmet a túlsó partra!*

13. Folytassuk a kifejező jelzők gyűjtését! Magyarázzuk el a szinesztéziás képek jelentését!

- a) a *hang*: érdes, tompa
- b) a *szín*: hideg, meleg
- c) a *szag*: szúrós, nehéz
- d) a *nyelv*: csípős, metsző

14. Mi biztosítja a művészi többlethatást?

Meredek sziklák elfogják a szálló felhőt, hogy árnyékuk nesze ne hallassék a völgyben; lent pedig szakállas vén fenyők állják körül a tavat, tárt karokkal a nehéz zöld függönyöket tartván, hogy elfogják a csengő napsugarakat. Nem rezdül azon a tavon soha egy fodor, és nap se éri azt máskor, hanem csak álló délben, mikor egy szempillantásra megáll a világ órája. Sötét violaszínű a tó tükre, hanem a fenekéről csendes bíborizzás szivárog fel, mert ott van a gyönyörű nagy vörös korallpalota. (Balázs Béla: A csend)

15. A metonímia főbb típusai a következők: *helyi, térbeli érintkezés; ok-okozati érintkezés; anyagbeli érintkezés; időbeli érintkezés*. A metonímia melyik főbb típusait ismerjük fel a következőkben?

*Az isten haragja megütött egy hajdút,
Vége lett azonnal, még csak nem is jajdult.*
(Arany János: Toldi)

(...)

*az ország megvadult s egy rémes végzetten
vigyorgott vértől és mocsoktól részegen.*
(Radnóti Miklós: Töredék)

*Valaki az Értől indul el
S befut a szent, nagy Óceánba.*
(Ady Endre: Az Értől az Óceánig)

*Boglyák hűvösében tíz-tizenkét szolgálta
Hortyog, mintha legjobb rendin menne dolga; (...)*
(Arany János: Toldi)

*Elért az Ősz és súgott valamit,
Szent Mihály útja beleremegett, (...)*
(Ady Endre: Párisban járt az Ősz)

S Kukoricza Jancsi célozza vasával.
(Petőfi Sándor: *János vitéz*)

*A Föld nem tud futni,
Csak a Földnek népe (...)*
(Ady Endre: *Új törvényt, Werbőczy*)

16. Magyarázzuk meg ennek a versnek a stilisztikai többletjelentését a metonímiáról tanultak segítségével!

József Attila: *Tél*

<i>Valami nagy-nagy tüzet kéne rakni, Hogy melegednének az emberek.</i>	<i>Dalolna forró láng az égig róla S kezén fogná mindenki földijét.</i>
<i>Ráhányi mindent, ami antik, ócska, Csorbát, töröttet s ami új meg ép,</i>	<i>Valami nagy-nagy tüzet kéne rakni, Hisz zuzmarás a város, a berek...</i>
<i>Gyermekjátékot, – ó boldog fogócska! – S rászórni szórva mindent, ami szép.</i>	<i>Fagyos kamrák kilincset fölszaggatni És rakni, adjon sok-sok meleget.</i>

*Azt a tüzet, ó jaj, meg kéne rakni,
Hogy fölmelegednének az emberek!*

17. A szinekdoché főbb típusaiként tartjuk számon ezeket: *a nem és a fajta* fölcserélése; *a rész és az egész* viszonya; *az egyes és a többes szám* fölcserélése; *a határozatlan számnév* alkalmazása *a határozott helyett*. A szinekdoché melyik típusába sorolhatóak az alábbiak?

*Öklének csapásit sűrűn osztogatja:
Ömlik a vér száján és orrán a vadnak, (...)*
(Arany János: *Toldi*)

*Az nem lehet, hogy annyi szív
Hiába onta vért,
S keservben annyi hű kebel
Szakadt meg a honért.*
(Vörösmarty Mihály: *Szózat*)

*És kiverte szépen koporsószegével:
Fényes csillagoknak milljom-ezerével; (...)*
(Arany János: *Toldi*)

*S a kancsók mélységes fenekére néztek,
S lett eltemetése fejökben az észnek; (...)*
(Petőfi Sándor: *János vitéz*)

*Nem a tenger lámpatornya,
Mely felé küzd a száz vitorla.*
(Arany János: *A vigasztaló*)

*Ha én sírok, a világ vére hull,
ha káromkodok, minden trón remeg (...)*
(József Attila: *A legutolsó harcos*)

18. Értelmezzük ennek a poétikai szövegnek a szinekdochés képeit! Szóljunk a megvizsgált képeknek a stilisztikai többletjelentéséről!

Csokonai Vitéz Mihály: *Az esküvés*

*Esküszöm, szép Lilla! hidd el,
Hogy miolta kellemiddel
Mégkötöttél engemet,
Már azolta semmi szűznek,
Semmi nyílnak, semmit tűznek
Nem nyitom meg szívemet.*

*Esküszöm; s e szent hitemnek,
Melyet adtam édesemnek,
Pontjait meg nem csalom.
Kérlek is reménykedéssel,
Hogy viszonti esküvéssel
Kösd le szíved, angyalom!*

*Esküszöm hőszi kezetre,
Rózsaszádra, tűzszemre,
Hogy te lész csak kedvesem.
Esküszöm, hogy míg csak élek,
Más szerelmet nem cserélek;
Vagy Lillim, vagy – senki sem.*

A szó- és mondatalkzatok fajtái

1. Nevezzünk meg változatos érzelmi állapotokat! Gyűjtsünk köznyelvi példákat ezek kifejezésére!
2. Hol, miféle helyzetben él a köznapi kommunikáció az ismétléssel? Melyek a gyakoribb ismétlésfajták a köznyelvben?
3. Az ismétlés melyik típusaira ismerünk az alábbi idézetekben?

*Oh, Bem, vitéz vezérem,
Dicső tábornokom!*
(Petőfi Sándor: *Négy nap dörgött az ágyu...*)

*Kényes, büszke pávák, Nap-szédítő tollak,
Hírrel hirdessétek: másképpen lesz holnap.*
(Ady Endre: *Fölszállott a páva*)

– *Szegényember, hogy adod a bölcsőt?*
– *Csöpp a gyerek, hogy adnám a bölcsőt?*
(József Attila: *Szegényember balladája*)

– *Nyulat eszünk! Nyulat eszünk!*
(Tamási Áron: *Ábel a rengetegben*)

4. Soroljunk fel példákat a halmozásra a köznapi beszédből! Minősítsük ezeket stilisztikai szerepük alapján!
5. A halmozásnak melyik stilisztikai szerepe fedezhető fel a következő részletekben?

*Te lásd meg, ó sors, szenvedő hazámat,
Vérkönyvel ázva nyög feléd!
Mert kánya, kígyó, féreg egyre támad
És marja, rágja kebelét.*
(Kölcsey Ferenc: *Zrínyi második éneke*)

*Szép magyar leventék, aranyos vitézek!
Jaj be keservesen, jaj be búsan nézlek.
Merre, meddig mentek? Harcra? Háborúba?*
(Arany János: Toldi)

*Némethon. Város, régi ház:
emeletes tető, faváz.
Cégérek, kancsók, ó kutak,
hizott polgárok, szűk utak.*
(Babits Mihály: Messze... messze...)

*(...) tündököl tető, ég, fa, fű,
meg a szívem a tisztaságtól.*
(Illyés Gyula: Vidám reggel)

6. Miért hatásos a fokozás az itt olvasható költeményben?

Ady Endre: *Fölszállott a páva*

*„Fölszállott a páva a vármegyeházra,
Sok szegény legénynek szabadulására.”*

*Kényes, büszke pávák, Nap-szédítő tollak,
Hírrel hirdessétek: másképpen lesz holnap.*

*Másképpen lesz holnap, másképpen lesz végre,
Új arcok, új szemek kacagnak az égre.*

*Új szelek nyögetik az ősz magyar fákat,
Várjuk már, várjuk az új magyar csodákat.*

*Vagy bolondok vagyunk s elveszünk egy szálig,
Vagy ez a mi hitünk valóságra válik.*

*Új lángok, új hitek, új kohók, új szentek,
Vagy vagytok vagy ismét semmi ködbe mentek.*

*Vagy láng csap az ódon, vad vármegyeházra,
Vagy itt ül a lelkünk tovább leigázva.*

*Vagy lesz új értelmük a magyar igéknek,
Vagy marad régiben a bús, magyar élet.*

*„Fölszállott a páva a vármegyeházra,
Sok szegény legénynek szabadulására.”*

7. Bizonyítsuk be legalább 4–5 példa elemzésével, hogy a mindennapi kapcsolatteremtésben is fontos szerepe van a fokozásnak!

8. Keressünk költői felkiáltásokat különböző irodalmi korokból!

a) Válogassunk idézeteket költői felkiáltásokból a következő alkotók műveiből!

Balassi Bálint, Zrínyi Miklós, Fazekas Mihály, Kölcsey Ferenc, Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor, Arany János, Vajda János, Ady Endre, Babits Mihály, József Attila, Radnóti Miklós, Nagy László, Weöres Sándor, Juhász Ferenc

b) Melyik költői felkiáltást tartjuk a legkifejezőbbnek? Indokoljuk meg a választásunkat!

9. Mutassunk rá arra, hogy miért fontosak az ellentétek ebben a Csokonai-versrészletben!

*Kertem nárcisokkal
Végig ülteted;
Csörgő patakokkal
Fáim élteted;
Rám ezer virággal
Szórtad a tavaszt
S égi boldogsággal
Fűszerezted azt.
Gondolatim minden reggel,
Mint a fűge méh,
Repkedtek a friss meleggel
Rózsáim felé.
Egy hűjját esmértem
Örömmnek még:
Lilla szívét kértem;
S megadá az ég.*

*Jaj, de friss rózsáim
Elhervadtanak;
Forrásim, zöld fáim
Kiszáradtanak;
Tavaszom, vígságom
Téli búra vált;
Régi jó világom
Méltatlanra szállt.
Óh! Csak Lillát hagytad volna
Csak magát nekem:
Most panaszra nem hajolna
Gyászos énekem.
Karja közt a búkat
Elfelejténem,
S a gyöngykoszorúkat
Nem irigyleném.
(Csokonai Vitéz Mihály: A Reményhez)*

10. Milyen érzelmeket, vágyakat, életérzéseket hordoznak az alább olvasható költői kérdések?

*Hová merült el szép szemed világa?
Mi az, mit kétes távolban keres?
Talán a múlt idők setét virága,
Min a csalódás könnye rengedez?
Tán a jövőnek holdas fátyolában
Ijesztő képek réme jár feléd,
S nem bízhatol sorsodnak jóslatában,
Mert egyszer azt csalúton kereséd?
Nézd a világot: annyi milliója,
S köztük valódi boldog olyan kevés.
Ábrándozás az élet megrontója,
Mely kancsalúl, festett egekbe néz.
Mi az, mi embert boldoggá tehetne?
Kincs? hír? gyönyör? (...)
(Vörösmarty Mihály: A merengőhöz)*

*Szárnyon szállani?
Merre?
Hová?
Fát vágok begyűjtani,
itt a tél nemsoká.
(Buda Ferenc: Zöld ág)*

11. Emeljük ki a megszólítást az alábbi idézetekből! Értékeljük ezeket a vers egészében betöltött szerepük és az olvasóra tett hatásuk alapján!

*Ó, jöjj el már te szellős március!
most még kemény fagyokkal jó a reggel,
didergő erdők anyja téli nap:
leheld be zuzos fáidat meleggel, (...)*

(Radnóti Miklós: *Himnusz a békéről*)

12. Gyűjtsünk példákat a párhuzamra, a párhuzamos mondat szerkezetre a köznapi beszédből! Mutassunk rá ezek fontosságára és az általuk okozott zavarra is!

13. Mi a stilisztikai szerepe a párhuzamnak ezekben a példákban?

Kezdetkor teremtette Isten az eget és a földet. A föld puszta volt és üres, sötétség borította a mélységeket, és Isten lelke lebegett a vizek fölött. Isten szólt: „Legyen világosság”, és világosság lett. Isten látta, hogy a világosság jó. Isten elválasztotta a világosságot a sötétségtől. A világosságot nappalnak nevezte Isten, a sötétséget pedig éjszakának. Azután este lett és reggel: az első nap. (Biblia – Fordította: Gál Ferenc)

*Rákosnak mezője tőszomszédos Pesttel,
Pest alatt ért össze utasunk az esttel.
Találkoztak pedig egy temető mellett,
Temetőben új sír dombja sötétellett.*

(Arany János: *Toldi*)

14. Tekintsük át Vörösmarty Mihály „Szózat” című ódáját! Emeljük ki azokat a részeket, amelyekben az inverzió stilisztikai többletjelentése van!

15. Keressünk példákat a köznyelvi beszédekből az elhallgatásra, a félbeszakításra! Vizsgáljuk meg ezeknek a stílushatását!

16. Mi adja a stilisztikai többletjelentést a következő elbeszélés részletében?

*Bezzeg a búbánat venné fel a Baló Mihály házát, ha a ház megvolna, ha nem éppen amiatt venné fel, mert a víz felvette. Ágnes kisírja két ragyogó szemét, pedig legalább ő vigasztalná azt a szegény Borcsa gyereket, kinek a báránya veszett el gonoszul, a tarka Cukri bárányka, akivel együtt játszott, együtt hált... Jó, hogy a cudar Bágy elöntötte a rétet is... úgy sincs már, aki selyem fűvét megegye, mert a kedves, az édes Cukri bárány odalett. (Mikszáth Kálmán: *A néhai bárány*)*

17. Gyűjtsünk szóösszetételeket, szó szerkezeteket, melyekben a *gúny* a meghatározó!

18. Hogyan fejezzük ki *ironikusan* azt, hogy

- a) gyengén feleltünk;
- b) kikapott a kedvenc csapatunk;
- c) lekéstünk egy jó műsört?

19. Vizsgáljuk meg az egyik napilapot az *enyelgés*,² az *eufemizmus*³ és a *kakofemizmus*⁴ stílusalakzatok szempontjából! Melyik írásokban fordultak elő? Mivel teremtettek stílustöbbletet?

20. Miért tekinthető szarkasztikusan fogalmazottnak ez az újsághír? *A politikus mindig tudja, hogy mit akar, még akkor is, ha fogalma sincs róla.*

² becézés, kedveskedés

³ szépítő, enyhítő

⁴ nyers, vulgáris

21. Értelmezzük a *rosszalló, gúnyos, tréfás, túlzó, ünnepélyes, finomkodó, elítélő, szépítő, becéző, ironikus, fennkölt, durva, humoros, választékos* kifejezéseket! Keressünk hozzájuk példákat az alábbi idézetekből!

*Talán a múlt idők setét virága,
Min a csalódás könnye rengedez?
Tán a jövőnek holdas fátyolában
Ijesztő képek réme jár feléd, (...)*

(Vörösmarty Mihály: *A merengőhöz*)

*Ha Pál kéménye füstöl,
Péter attól mindjár' tüszköl;
Ellenben a Péter tyúkja
Ha kapargál
A szegény Pál
Háza falát majd kirúgja;
Ebből aztán lesz hadd-el-hadd,
Mely a kert alá is elhat!*

(Arany János: *A fülemile*)

*Őseinket felhozád
Kárpát szent bércére,
Általad nyert szép hazát
Bendegúznak vére;
S merre zugnak habjai
Tiszának, Dunának,
Árpád hős magzatjai
Felvirágoznak.*

(Kölcsey Ferenc: *Himnusz*)

*Mikor a válla picikét rándult,
egy fiúcska utána bámult.*

(József Attila: *Mikor az uccán átment a kedves*)

*Milyen szép dolog, hogy már ma
Nem történik ilyes lárma,
Össze a szomszéd se zördül,
A rokonság
Csupa jóság,
Magyar ember fél a pörtül...*

(Arany János: *A fülemile*)

*Reszket a bokor, mert
Madárka szállott rá.
Reszket a lelke, mert
Eszembe jutottál,
Eszembe jutottál,
Kicsiny kis leányka,
Te a nagy világnak
Legnagyobb gyémántja!*

(Petőfi Sándor: *Reszket a bokor, mert...*)

*Egy nyál a tenger! – Termelő zabálás, –
Kis bűvő országokra rálehel
a tátott tőke sárga szája. Párás
büdösség-felhő lep benniünket el.*

(József Attila: *Munkások*)

<i>Ó kék madár oly kék vagy mint égi szerelem szíve bájos gyöngy éneked kezd el megint a távol kattogó halálos</i>	<i>gépfegyvereknek ne is félj talán csak csillag hull sziszegve az éjre nap jó napra éj kék szerelmem hajlik szívemre</i>
--	---

(G. Apollinaire: *Madár dalol* – Fordította: *Radnóti Miklós*)

22. Egressy Zoltán drámaíró a trágárságról mint a nyelvi erőszak egyik fajtájáról így vélekedik: „Én a magam részéről nem szeretem azt az irodalmat, amely feleslegesen, kérkedően, félreértelmezett lazaságból trágár. Írni csak akkor szabad így, ha elengedhetetlen a megjelenített világ igazságához. Akkor viszont muszáj.”

- Olvassuk el a fentiek figyelembevételével Egressy Zoltán „Portugál” című színdarabjának a következő részletét!
- Vizsgáljuk meg a kevésbé elfogadottnak tekinthető kifejezéseket a konkrét drámahelyzetben!
- Művészteljesítménynek tekinthetjük-e ennek a részletnek a stílusát?

KOCSMÁROS

Csók, Jucika. Keresi a bringáját.

ASSZONY

Mér?

KOCSMÁROS

Ellopták. Meg a Sátánét is. Elmentek a Retekkel keresni.

ASSZONY

Faszomat, avval jöttem! Mer otthol hagyta. Bolond ez. Azt merre keresik?

(...)

RETEK

Nem cajgával jöttél, bazmeg?

CSIPESZ

De, kinn van a falnál.

RETEK

Úgy élj.

CSIPESZ

Ja. De inkább te. (Röhög) Jól van, én is hibázhatok, nem? Megzavart a Sátán.

(...)

FELESÉG

Inkább stoppolsz, vagy mi a lófaszt csinálsz? Művész úr! A hülye esszéiddel! Kit érdekelnek? Esszék! Ki olvassa rajtam kívül? Ki a franc? Egyedül Portugáliába! Te, egyedül! Az első sarkon eltévedsz! Egy kávé nem tudsz főzni magadnak! El se jutsz oda! Mit tudsz te nélkülem csinálni? Mi lenne veled nélkülem, mondd meg! Hol laknál? Mit ennél? Mondjad már, mi a szart ennél te? Mit csinálnál? Milyen hülye vagyok én, hogy senkim nincs, mióta te vagy. Tök hülye vagyok. Tudod, milyen pasikkal találkozom? Lehetne bármi. De senki!..

(...)

RETEK

Hol vagy, bazmeg? Gyere elő, te szemét! Véged van. Hol vagy, a kurva anyád? Bujkálász? Az előbb itt voltál, te mocsok! Hova mentél? Rohadt szemét. Itt van!

Stíluseszközök a köznyelvben és a költészetben

1. Mít fejeznek ki ezek a megállapítások? Vessük egybe az itt olvasható mondatokat! Melyik köznyelvi, melyik költői nyelvi kép? Indokoljuk meg a véleményünket!

Esteledik.

Leszáll az est.

Hálót fon az est, (...) (Juhász Gyula: *Tiszai csönd*)

2. Gyűjtünk példákat a köznyelv és a szépirodalom nyelvi képeiből! Ne feledkezzünk el az exmetaforákról se! Értelmezzük a példáinkat!
3. Szerkesszünk köznyelvi képeket és újszerű metaforákat, valamint már csak az értelemre ható kifejezéseket!⁵ Tárjuk fel a jelentéstöbbletünket!
4. Vizsgáljuk meg a következő szakaszt a stilisztikai formák szempontjából! Ismertessük a meglátásainkat!

*Olyan az emberi nem, valamint a levél a faágon,
Földre zilálja a szél, de megint új sarja rügyedzik
A viruló erdőn, ha közelg a tavasz fuvalása,
Így pusztul az egyik fajzat, s más lép a nyomába.*

(Homérosz: *Íliász* – Fordította: Devecseri Gábor)

5. Emeljük ki ennek a novellarészletnek azokat a nyelvi eszközeit, amelyek az idézet stílustöbbletét biztosítják!

Az ekevas: az élet. Mi lenne az emberből, ha nem volna többé ekevas, mi lenne, ha nem teremne meg többé a rónák piros szemű búzavetése, ha az a búzaszem, amelyik áldást és boldogságot terjeszt az egész világra, kiveszne? Hová menekülne a kenyér nélkül maradott Ádám, ha a mostani aranykalászos rónaságokon nem fogadná más, csak a sívó homok s a pusztai kósza szél?... Az ekevas: az élet. Becsüljük meg az ekevasat! (Krúdy Gyula: *Ifjúság*)

6. Milyen megoldásokat alkalmazott a költő? Fejtsük ki a gondolatainkat ezzel az olvasmányrészlettel és Dsida Jenő alkotói eljárásával kapcsolatban!

Macska lopózik az útfélen, hunyorogva figyel ránk.

*Orrod már szimatol, bordád remeg és füled izgul,
Tinti barátom. Jól tudom én, hogy erős a kisértés
s hasztalanul kérném, ne rohanj ki azért a világból
s mondj le miattam ezúttal a hajsza pogány gyönyöréről.
Jobb, ha veled futok én is. A tétova séta elég volt,
únom az álmos bandukolást! Gyere, Tintike, fussunk! ...*

*Megkezdődik a verseny! ... Az izmom erős, a tudómba
zúgva zihálom a friss levegőt. Fiatal vagyok, ifju*

⁵ exmetaforákat

*lábam nyilsebes, ifju szívemben az üstökösök vad
ujjongása nyilallik, az édes öröm lihegése.
Senki sem oly fiatal ma, bolond és isteni, mint én.
Senki sem oly fiatal s olyan ostoba, mint te, kutyuskám.
Szép dolog átszökkeni az életen, átkarikázni,
átviharozni az ifju mezőkön, az ösztönök útján,
így szabadon, felelőtlenül. Itt van az árok, előre,
mélybe le, dombon fel s ujujuj, fel a hegyre, a hegyre
s túl a hegyen gyémántporral teleszórt levegőben
rajta, gyerünk, alakunk megnőtt a sötét horizonton,
fénylik az arcunk, szép kutya-homlokodat ragyogó láng
íveli körbe, zuhogva sugárzik a mennyei kékfény,
felkacagó fuvolák, mély kürtök, aranyhegedük víg
hangjai mellett porzunk át a mezőn, a vakító
angyali őrség kettős sorfala közt, csak előre... –
szállva, repesve, kifulva, kigyulva rohanni előre,
mígnem a Márvány-Trónus elé dobbanva jelentjük:
– „Ifjan tértünk színed elé, örök isteni Felség.
Átnyargaltuk az életet. És megfogytunk a macskát!”*

(Dsida Jenő: Kóborló délután kedves kutyámmal)

A szépirodalom is kommunikáció

1. Keressük meg az idézetekben a névátviteleket! Nevezzük meg a nyelvi képek és az alakzatok fajtáit! Értelmezzük a többletjelentésüket!

*Gyöngy vagy szívem, gyöngy vagy,
Gyöngynél is gyönyegebb vagy.*
(Ismeretlen szerzőjű dal)⁶

*Havas csúcsával nézi a napot
Daloknak szent hegye; a lelkem (...)*
(Ady Endre: *Búgnak a tárnák*)

*Csak vissza, vissza! meg ne csaljanak
Csalárd napsugár és síró patak!*
(Tompai Mihály: *A gólyához*)

*Szállj, dal, esti fecske, suhanj
A vak tavak fölött.*
(Tóth Árpád: *Próbálok, hátha...*)

*(...) csak hajlik a
virág s könnyedén aligha
hagyhatja el piros hitét.*
(Radnóti Miklós: *Pontos vers az alkonyatról*)

*Pejlovam viszik Gyulára,
Magamat vason utána.*
(Ismeretlen szerzőjű dal)

*S csendes a ház, ah de nincs nyugalma.
Fölveré azt szerelem hatalma.*
(Vörösmarty Mihály: *Szép Ilonka*)

Ötszáz halál megyen háta után ennek.
(Zrínyi Miklós: *Szigeti veszedelem*)

*Valami forró, nyári éjszakán
gyárfüst ölelt át lomha földszagot
s a legnagyobb lélek szökkent belém:
az ucca és a föld fia vagyok.*
(József Attila: *A legutolsó harcos*)

*Vártak meleg, megfáradt, drága lelkek,
láttam bús és hanyatló sorsokat.
S láttam a hegyeket, kik felneveltek:
Zord, de jólelkű óriásokat.*
(Áprily Lajos: *Látogatás*)

⁶ népdal

Mondja meg hát ez a világ szemembe, (...)
(Ismeretlen szerzőjű dal)

Mentek-e tatárra? mentek-e törökre?
(Arany János: Toldi)

2. Ismerkedjünk meg ezzel a verssel!

Balázs Béla: Őszi varázs

*Most gyerünk innen, mert jön a varázs.
Vörösen áll a nap a hegy fölött,
S a sárga hegy mögött ott áll az ősz.
Gyerünk, gyerünk.
Nézd, izzó érccé válik
Az erdő már és a lombfödte föld.
Késő.
A dermedt rézerdőben állunk.
Ne mozdulj már. Egy gally törjön belőle:
S megkondul, dördül hetedik határ
És sorsod mélye visszhangzik tőle.
Ne mozdulj már, mert felriad a zajra.
Most hallgasd, hogyan hullnak szelíden
Kis érclevelek pengő ércfalajra.
Halk harangjáték. Az erdő dalol,
S temetkezik csendes búcsúztatóval.
Nézd ott a nap a hegy mögé hajol.
A hegy mögött, ahol a köd vonul,
Egy óriás zokog hangtalanul.*

Elemezzük Balázs Béla versét

- a) a stilisztikai formái szerint;
- b) a stíluslemek hatásfokára, értékeire tekintettel;
- c) a költői képeit vizsgálva;
- d) a stílus-meghatározó tényezők alapján!

Foglaljuk össze 2–3 oldalas esszében azt, hogy az „Őszi varázs” című költemény milyen hatást keltett az érzéseinkben és a gondolatainkban! Mutassunk rá a művészi hatáskeltés okaira, elemeire, ezek következményeire!

3. Tanulmányozzuk a következő verset! Elemezzük a stílus hatása szempontjából ezt a különös hangvétellű, drámai erejű költeményt!

- A közösségtől, a hazától való elválás fájdalma.
- Az emigráció keserű világa.
- A múlandóság okozta megrendültség.
- Az emberi sors törékenysége.
- Az író, a költő az anyanyelvet őrző pap.
- A műfajválasztás többletjelentése.
- A szerkesztésmód beszédessége.
- A szókinccs alkalmazásának stílusértéke.
- Az evokáció szerepének értelmezése ennek a Márai-szövegnek a világában.
- Az extralingvális eszközök stílustöbblete.

Márai Sándor: *Halotti beszéd*

Látjátok feleim szem'tekkel, mik vagyunk.
Por és hamu vagyunk.
Emlékeink szétesnek, mint a régi szövetek.
Össze tudod még rakni a Margit-szigetet?...
Már minden csak dirib-darab, szilánk, avitt kacat.
A halottnak szakálla nőtt, a neved számadat.
Nyelvünk is foszlik, szakadoz és a drága szavak
Elporladnak, elszáradnak a szájpadlat alatt.
A „pillangó”, a „gyöngy”, a „szív” – már nem az, ami volt,
Amikor a költő még egy család nyelvén dalolt
És megértették, ahogy a dajkaéneket
A szunnyadó, nyűgös gyerek álmában érti meg.
Szívverésünk titkos beszéd, álmunk zsványoké,
A gyerekek Toldi-t olvasod és azt feleli: oké.
A pap már spanyolul morogja koporsónk felett:
„A halál gyötreime körülvettek engemet!...”
Az ohioi bányában megbicsaklik kezed,
A csákány koppan és lehull nevedről az ékezet.
A tyrreni tenger zúgni kezd s hallod Babits szavát,
Krúdy hárfája zengi át az ausztrál éjszakát.
Még szólnak és üzennek ők, mély szellemhangokon,
A tested is emlékezik, mint távoli rokon.
Még felkiáltasz: „Nem lehet, hogy oly szent akarat...”
De már tudod! Igen, lehet... És fejted a vasat
Thüringiában. Posta nincs. Nem merek írni már.
Minden katorga jeltelen, halottért sírni kár.
A konzul gumit rág, zabos, törli pápaszemét,
Látnivaló, untatja a sok okmány és pecsét. –
Havi ezret kap és kocsit. A Mistress s a baby
Fényképe áll az asztalán. Ki volt neki Ady?
Mi volt egy nép? Mi ezer év? Költészet és zene?
Arany szava?... Rippli színe? Bartók vad szelleme?
„Az nem lehet, hogy annyi szív...” Maradj nyugodt. Lehet.
Nagyhatalmak cserélnek majd hosszú üzenetet.
Te hallgass és figyelj. Tudjad, már él a kis sakál,
Mely afrikai sírodon tíz körmével kapál.
Már sarjad a vadkaktusz is, mely elfedi neved
A mexikói fejfán, hogy ne is keressenek.
Még azt hiszed, élsz?... Valahol?... És ha máshol nem is,
Testvéreid szívében élsz?... Nem, rossz álom ez is.
Még hallod a hörgő panaszt: „Testvért testvér elad...”
Egy hang aléltnan közbeszól: „Ne szóljon ajakad...”
Egy másik nyög: „Nehogy, ki távol sír e nemzetén...”
Még egy hörgő: „Megutálni is kénytelen legyen.”
Hát így. Keep smiling. És ne kérdjed senkitől: miért?
Vagy: „Rosszabb voltam, mint ezek?...” Magyar voltál, ezért.
És észt voltál, litván, román... Most hallgass és fizess.
Elmúltak az aztékok is. Majd csak lesz, ami lesz.
Egyszer kiás egy nagy tudós, mint avar lófejet,
A radioaktív hamu mindent betemet.
Túrd, hogy már nem vagy ember ott, csak osztályidegen,
Túrd, hogy már nem vagy ember itt, csak szám egy képletén,
Túrd, hogy az Isten tűri ezt s a vad, tajtékos ég

*Nem küld villámot gyűjtani, hasznos a bölcsesség.
Mosolyogj, mikor a pribék kitépi nyelvedet,
Köszönd a koporsóban is, ha van, ki eltemet.
Szorongasd még a bugyrodát, rongyaidat, szegény
Emlékeid: egy hajfürtöt, fényképet, költeményt –
Mert ez maradt. Zsugorian még számbaveheted
A Mikó utca gesztenyefáit, mind a hetet,
És Jenő nem adta vissza a Shelley-kötetet,
És már nincs, akinek a hóhér eladja a kötelet,
És elszáradnak idegeink, elapad vériünk, agyunk,
Látjátok feleim szem'tekkel, mik vagyunk?
Íme, por és hamu vagyunk.
(Posillipo, 1950)*

Stílustörténeti összefüggések

Az extralingvális eszközök stilisztikájáról

A társadalmi érintkezés nyelvi kifejezőmódjai

1. Készítsünk vázlatot a *stílustörténet* fogalom értelmezésére! Legyünk tekintettel a *változások*, *folyamatosságok*, *párhuzamosságok* és a tovább élő *tendenciák* szakkifejezésekre is!
2. Állítsunk össze olyan táblázatot, melyben láttatni tudjuk az egyes stílustörténeti korszakok és stílusirányzatok időtartamát, fejlődését, alakulását! Vegyük figyelembe az irodalomtörténeti ismereteinket, a művészettörténeti tájékozottságunkat és a történelmi tudásunkat is! Így válogassunk szemelvényeket, példákat, illusztrációkat!
3. Vizsgáljuk meg a korstílusokról tanultak szempontból az alább felsorolt műveket!

Magyarországi ének a világ megvetéséről

Balassi Bálint: *Egy könnyörgés*

Zrínyi Miklós: *A hajnal*

Csokonai Vitéz Mihály: *A tavasz*

Batsányi János: *Serkentő ének*

Petőfi Sándor: *Egy gondolat bánt engemet...*

Arany János: *A bajusz*

Vajda János: *Húsz év múlva*

Ady Endre: *Párisban járt az Ősz*

Juhász Gyula: *Magyar táj, magyar ecsettel*

Babits Mihály: *A lírikus epilógja*

Tóth Árpád: *Esti sugárkoszorú*

Kosztolányi Dezső: *Üllői úti fák*

Weöres Sándor: *Galagonya*

Illyés Gyula: *Koszorú*

Pilinszky János: *A francia fogoly*

Nagy László: *Tűz*

4. Juhász Ferenc így írt a tudós költőről: „... *Babits Mihály: hatalmas szellem és hatalmas okosság, a magyar és minden biztonnyal az európai líra egyik nagy újjáteremtője...*”
 - a) Idézzük fel a stílustörténeti és az irodalmi ismereteinket, így beszéljünk Babits Mihály szerepéről, hatásáról!
 - b) Olvassuk el a „Lírikus epilógja” című Babits-verset! Elemezzük abból a szempontból, hogy a hagyomány és a megújulás milyen szerepet játszott a magyar stílus fejlődésében!
5. Minősítsük a stílustörténeti tudásunk felhasználásával ezt a novellarészletet!

Egy kis alföldi falu, apró szalmafüdeles házikókkal s gólyafészkekkel a fakéményeken. A toronynak piros rézfödele van, messze beragyog napos időkben a síkságba. Itt volt otthon.

Ide költöztek a városból az anyja és a nővére. Valami vén morózus nagybácsi halt meg, aki után maradt egy kis zöld zsalugáteros házikó és egypár holdacska föld. Ez áldás volt, igen, mert a városban szűkösen éltek és falun egy kis zöldzsalugáteros házikóban, amelyik előtt apró virágos

kert van s egypár hold földdel könnyebb, képzelhetetlenül könnyebb az élet. És szép ez a falu, itt a homokos Nyíren.

Közel a Tisza, a falu végén ezüstös nyírek, susogó topolyák árnyékában folyik. És ez nagyon szép, nagyon bájos, éjjel, holdas éjjeleken... (Krúdy Gyula: *Iffúság*)

6. Milyen hatással volt a magyar népies stílus fejlődésére Móricz Zsigmond és Tamási Áron?
7. A következő költemény első elolvasásakor feltűnik, hogy kitüntetett szerepet kaptak az extralingvális eszközök. Ebből az olvasói nézőpontból⁷ közelítsünk a műalkotáshoz!

Radnóti Miklós: *Ádvent, kései ember*

*Megy vézna fenyővel a hóna alatt
a sárban szegény; kalapja körül a
kedves leng ijedten, mint nyáron, sárló
tehénnek⁸ feje körül a méla bánat!*

*(Tán gyerek is még ő és félti a
mennyből az angyalt; tegnap még kis
szőke szakálla fölött az ajkain
néha föl pattant a lázas öröm!)*

*De ma már csak megy vézna fenyővel
a hóna alatt; fáradt két lába
két érett gyümölcs a sárban csattog!
és énekel szegény!*

1929. december 23.

8. Márai Sándornak az első „kassai” regényét, a „Zendülők” címűt komoran mulatságosnak nevezik. A művet a háború-tépázta felnőtté válás történetének is mondhatnánk.

A tavaszi holdnak az a sajátossága, hogy a tárgyakat, melyekre fénye esik, felpuffasztja. A tárgyak, házak, egész terek és városok teleszívják magukat a tavaszi holdfényvel, megdagadnak, mint az emberi tetemek a vízben. A folyó sebesen úsztatott – végig a városon – ilyen tetemeket. Meztelenül úsztak, s messziről jöttek, a hegyek közül, apró hegyipatakokból, bekapcsolva útirányukat az összefolyások váltórendszerébe. Sebesen úsztak a tavaszi áradáson végig rendeltetési céljuk, a tenger felé. (...)

- a) Bizonyítsuk, hogy zord hangvételű a Márai-regény most olvasott részlete!
 - b) Igazoljuk a fenti idézet elégikusságát!
 - c) Támasszuk alá azt a vélekedést, hogy komoran mulatságos a „Zendülők”!
 - d) A morbid⁹ esztétika szerint minden út a feledéshez vezet. Értelmezzük ezt a véleményt a Márai-idézet felhasználásával!
 - e) Olvassuk el a „Zendülők”-et! A regény egésze ismeretében foglalkozzunk a mű hangvételével, stílusminősítésével, nyelvi-esztétikai sajátosságaival!
 - f) Fejtsük ki a véleményünket a Márai-mű egészének ismeretében arról, hogy a történet lebegtetésének titka ez: más-más szereplő nézőpontjából látjuk az eseményeket!
9. Végezzük el Radnóti Miklós „Nem tudhatom...” című költeményének az árnyalt elemzését!

⁷ aspektusból

⁸ *sárló tehén*: a *sárlík* igével kifejezett folyamat, állapot, magatartás; az állat párosodási vágyának nyugtalanságban és bizonyos élettani tünetekben való jelentkezése

⁹ beteges, a torz felé hajló; a beteges kifinomultság jellemzi, itt: betegesen kifinomult

Radnóti Miklós: *Nem tudhatom...*

*Nem tudhatom, hogy másnak e tájék mit jelent,
nekem szülőházam itt e lángoktól ölelt
kis ország, messzeringó gyerekkorom világa.
Belőle nőtem én, mint fatörzsből gyöngé ága
s remélem, testem is majd e földbe süpped el.
Itthon vagyok. S ha néha lábamhoz térdepel
egy-egy bokor, nevét is, virágát is, tudom,
tudom, hogy merre mennek, kik mennek az uton,
s tudom, hogy mit jelenthet egy nyári alkonyon
a házfalokról csorgó, vöröslő fájdalom.
Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj,
s nem tudja, hol lakott itt Vörösmarty Mihály;
annak mit rejt e térkép? gyárat s vad laktanyát,
de nékem szöcskét, ökröt, tornyot, szelíd tanyát;
az gyárat lát a látcsőn és szántóföldeket,
míg én a dolgozót, ki dolgáért remeg,
erdőt, füttyös gyümölcsöst, szállót és sírokat,
a sírok közt anyókát, ki halkán sírogat,
s mi főnről pusztítandó vasút, vagy gyáriüzem,
az bakterház s a bakter előtte áll s üzen,
piros zászló kezében, körötte sok gyerek,
s a gyárak udvarában komondor hempereg;
és ott a park, a régi szerelmek lábnyoma,
a csókok íze számban hol méz, hol áfonya,
s az iskolába menvén, a járda peremén,
hogy ne feleljek aznap, egy kőre léptem én,
ím itt e kő, de főnről e kő se látható,
nincs műszer, mellyel mindez jól megmutatható.*

*Hisz bűnösök vagyunk mi, akár a többi nép,
s tudjuk miben vétkezünk, mikor, hol és mikép,
de élnek dolgozók itt, költők is büntelen,
és csecsszopók, akikben megnő az értelem,
világít bennük, őrzik, sötét pincékbe bújva,
míg jelt nem ír hazánkra újból béke ujjja,
s fojtott szavunkra majdan friss szóval ők felelnek.*

Nagy szárnyadat borítsd ránk virrasztó éji felleg.

Legyünk tekintettel a következő szempontokra a fenti Radnóti-vers elemzésekor!

- Milyen világot láttat a „Nem tudhatom...” lírai hőse?
- Miért mondhatjuk, hogy az ellentétek láncolatából építkezik ez a műalkotás?
- Hogyan viszonyul a versben beszélő a „tájék” és a „szülőháza” nézőpontokhoz, a velük kapcsolatos nézőpontváltásokhoz?
- Értelmezzük a „Nem tudhatom...” ünnepélyes jövő-képét!
- Mikor jellemző az elégikus hang?
- Hol találkozunk valóságábrázoló (= realiztikus) hanggal?
- Melyek a himnikus szárnyalás pillanatai?
- Mikor tör föl a versben beszélő ajkáról a vallásos fohász?
- Miért nevezhetjük imádságos könyörgésnek a verset záró sort?
- Melyik műfaj jegyei a meghatározóak a „Nem tudhatom...” esetében? Igazoljuk tényekkel, érvekkel a feltevéseinket!

- k) Vizsgáljuk meg az életképekből szerveződő tabló többletjelentését a vers egészének a jelentéssíkjaira tekintettel!
- l) Bizonyítsuk be, hogy fontos szerepe van az evokációnak Radnótinak ebben a versében!
- m) Elemezzük a „Nem tudhatom...” stílusképeit! Tárjuk fel ezeknek a mű egészében megnyilvánuló kifejezéstöbbletét!

10. Napjaink költői, írói nyelvének az alakulásáról számos jellemzőt olvashattunk. Tárjuk fel ennek az egypercesnek a hangnemmél és a műfajjal összefüggő jellemzőit!

Örkény István: Szakmai önérzet

Engem kemény fából faragtak!

Tudok magamon uralkodni.

Nem látszott rajtam semmi, pedig hosszú évek szorgalmas munkája, tehetségem elismerése, egész jövőm forgott a kockán.

– Állatművész vagyok – mondtam.

– Mit tud? – kérdezte az igazgató.

– Madárhangokat utánzó.

– Sajnos – legyintett –, ez kiment a divatból.

– Hogyhogy? A gerle búgása? A nádiveréb cserregése? A fűrj pitypalattyolása? A sirály vijjogása? A pacsirta éneke?

– Passzé – mondta unottan az igazgató.

Ez fájt. De azt hiszem, nem látszott rajtam semmi.

– A vizontlátásra – mondtam udvariasan, és kirepültem a nyitott ablakon.

11. Tanulmányozzuk a tárgyias-intellektuális stílus szempontjából ezt a művet! Miért tartozik ehhez a stílusirányzathoz ez a vers? Magyarázzuk meg a válaszunkat!

Pilinszky János: Infinitívusz

Még ki lehet nyitni.

És be lehet zárni.

Még föl lehet kötni.

És le lehet vágni.

Még meg lehet szülni.

És el lehet ásni.

12. Indokoljuk meg műismertetésben, hogy miért szép ez a vers! Legyünk tekintettel az elemzésben a következő felvetésekre!

- a) Miért érezzük egyetlen zenei futamnak ezt a verset?
- b) Melyik a költemény szövegszervező kulcsszava? Értelmezzük a stilisztikai jelentőségét!
- c) Hogyan váltakoztatja a fohászok a pozitív és a negatív értékeket?
- d) Milyennek láttatja a műalkotás Nagy László költői világképét?
- e) Miféle kommunikációs helyzetet tükröz ez a Nagy László-vers?
- f) Miben nyilvánul meg a verszárlat előtti kötőjel többletjelentése?
- g) Mi a műfaja az „Adjon az Isten” című alkotásnak?
- h) Egyetértünk-e azzal a vélekedéssel, hogy ez a Nagy László-mű közel áll az ismeretlen szerzőjű költészet világához? Bizonyítsuk az állásfoglalásunk helyességét!

Nagy László: Adjon az Isten

*Adjon az Isten
szerencsét,
szerelmet, forró
kemencét,
üres vékámba
gabonát,
árva kezembe
parolát,
lámpámba lángot,
ne kelljen
korán az ágyra
hevernem,
kérdésre választ
ő küldjön,
hogy hitem széjjel
ne düljön,
adjon az Isten
fényeket,
temető helyett
életet –
nekem a kérés
nagy szégyen,
adjon úgyis, ha
nem kérem.*

13. Melyik stílusirányzatra ismerünk a következő vers olvasásakor? Értelmezzük ezt a költeményt! Miért érezzük ünnepélyesnek, ódai szárnyalásúnak ezt a verset?

Baka István: Tájkép fohással

*Vonul a szürke téli ég:
kopottas írógépszalag,
sorjáznak a havas vidék
lapján a halovány szavak:*

*tanyák, zúzmarakoszorús
gyümölcsfák, bokrok, csenevész
akácok és a szigorú s
ritmikus kerítés,*

*vasút, ahol vonat robog,
villanva, mint a képzelet,
csapszékettető, min tántorog
a kémény-ékezet,*

*a jéggel – hályoggal – lepett
tehén szemű tavak,
a horhos és a nyárliget:
szavak, szavak, szavak,*

*szavak, s belőlük összeáll
a strófa – rímei rögök,
zárójel-szárnyú varjú száll
barázda-verssorok fölött.*

*Vonul a téli szürke menny, –
mögötte ki hajol
a gép fölé, mely szüntelen
cseng, sort vált, zakatol?*

*Talán te írod, Istenem,
a föld színére versedet?
Hozzád fohászodom – nekem
add meg, hogy benne rím legyek!*

*És hogyha rímnek engemet
elég tisztának nem találsz,
beérem azzal is – legyek
versedben asszonánc!*

14. Hívjuk fel a figyelmet ennek a versnek az értékeire!

Rapai Ágnes: Sirály

*Talán a szerelmes szövegre még van kereslet.
Majd a fiatalok megírják azt a verset, mit a hév
diktál, meg a vágy. De emlékezni legalább kéne
azokra a réges-régi időkre, a szép múltra
visszaesni, és nem előrenézni, kutatni folyton,
hogy a láb jó helyre kerüljön a girbegurba járdán,
nehogy az történjen, mint múltkor, mikor
kibicsaklott a jobb bokám, és térdre rogytam,
míg a mező fölött egy sirály röpült el Balatonberény
felé. Hiszen akkor se néztem a lábam elé,
csak rég elszállt nyarakon elmerengtem,
aztán bedagadt a bokám, és fájt a térdem...*

15. Ismerkedjünk meg Garaczi László alábbi rövidprózájával! Vegyük figyelembe a következő elemzési szempontokat

- a) Értelmezzük a következő Garaczi-olvasmány címét és írásmódját! Fogalmazzunk meg hipotéziseket¹⁰ arra, hogy miért ezt a címet adta művének az író!
- b) Határozzuk meg a műbeli események történésének idejét, mivel a szépirodalmi szövegmű közvetlenül nem tájékoztat a cselekmény történeti idejéről!
- c) Mi a szerepe a kihagyás alakzatnak ebben a Garaczi-alkotásban?
- d) Milyen fogódzókat adott az író az olvasónak, hogy együtt formálhassuk az alkotást?
- e) Nevezük meg a Garaczi-szöveg műfaját! Tárjuk fel meggyőző érvekkel és példákkal az alkotás műfaji jellemzőit, indokoljuk meg az állításunkat!
- f) Mutassunk rá az olvasmány nyelvi-stilisztikai jellemzőire!
- g) Igazoljuk, hogy az abszurd drámaiság¹¹ egyik sajátossága, a nyelv radikális¹² devalválása¹³ is tetten érhető ebben a szépirodalmi szövegműben!
- h) Vizsgáljuk meg a nyelvi objektum sajátosságait, például a bekezdések építkezését, a párbeszédet, illetőleg a megszólalások sajátosságos elhelyezését, a mondatok terjedelmét, a mű szókincsét!
- i) Minősítsük az ábrázolt kisvilág személyneveit tekintettel a kontextusra¹⁴!
- j) Értelmezzük a szövegegész feltűnően gyakorta előforduló vulgáris¹⁵ kifejezéseit az olvasónak az elfogadásra, a tarthatóságra és az elutasításra vonatkozó szemszögéből!
- k) Gyűjtsük össze a feszültségteli drámai képek sorozatából építkező alkotás lírai kifejezéseit, majd tanulmányozzuk az előfordulásuk környezetét, tekintettel az érzelmekre!
- l) Értékeljük abból a megközelítésből is a történetet, hogy melyek a klasszikusnak nevezhető jegyei, illetőleg mi teszi markánsan maivá!
- m) Emeljük ki a szövegmű úgynevezett beszédes, előremutató jeleit, másképpen a tragikus véget sejtető nyelvi-stilisztikai megoldásokat, tárjuk fel a jelentőségüket!
- n) Legyünk figyelemmel a képek jellemzőire, így az áttűnések és a vágások megoldásaira, szóljunk az úgynevezett klipszerűség érvényesülésének stílusáról is! Miképpen kapcsolódik mindezekhez a narráció feltűnő jellegzetessége, a jelenidejűség?

¹⁰ feltevéseket, feltételezéseket, itt: állításokat

¹¹ képtelen, esztelen, itt: értelmetlen, lehetetlen; azt kívánja érzékeltetni ez, az egzisztencialista filozófia nyomán kialakult közlésforma, hogy az elidegenedett, értelmetlenné és félelmetessé vált társadalomban már nincs mód arra, hogy az emberek megértsék egymást

¹² gyökeres, mélyreható, alapos, végleges megoldásra törő, erélyes, erőszakos, itt: szélsőséges

¹³ leértékelődése, itt: értékvesztése

¹⁴ a szövegösszefüggésre

¹⁵ mindennapi, leegyszerűsített, felszínes, itt: közönséges, alantas

- o) Rendezzük állásfoglalásunkat, olvasói vélekedésünket komplex¹⁶ műismertetésben az itt olvasott és elemzett Garaczi László-írásművel kapcsolatban!
- p) Ismerkedjünk meg Garaczi László más alkotásaival is, például a „Mintha élnél” és a „Pompásan buszozunk” címűekkel! Hol helyeznénk el ezek ismeretében a most elemzett alkotást az író eddigi életművében?

Garaczi László: Cigorgok

Összebújva nevetgéltek a kocsmá sarkában a zöld műanyag széken. Rigó egyedül állt a pultnál, azon mesterkedett, hogy elkapja Csutka tekintetét, de Csutka csak a haját igazgatta, tekergette. Rigó vett három kevertet; maguk akarnak lenni, mondja Kisbalog, de Rigó, mintha nem hallaná, leül az üres székre. A következő pillanatban nyílik a kocsmá ajtaja, Rigó kirepül, Kisbalog a poharat is ráloccsantja, és visszamegy.

Másnap Kisbalog egyedül a kocsmá előtt, a rendőrök úgy fékeznek, hogy kis híján odaszorítják a falhoz. Kiszállnak, ő pengeti tovább a gitárját: „zsindelytetős az én panelom”. Az egyik odalép, eltekeri a gitárkulcsot, a húr halk jajszóval lehangolódik. A másik kifolyatja az olajat Kisbalog motorjából. Belerúg: micsoda ócskavas. Kisbalog abbahagyja a gitározást, néz maga elé. Veliünk jössz, na gyerünk már, indulás.

Lökdösik, taszigálják, a kocsi má már magától ül be.

A falu bajszos főrendőre, előtte az asztalon egy benzineskanna. Hogy nem fél-e a szarházi, ordítja, semmitől se fél, rendőrtől lop, nem fél ugye semmitől! Tépi, húzza Kisbalog pajeszát, hol a többi, te mocsok?

Aznap már nem tudják átszállítani a megyeszékhelyre, az éjszakát fogdában tölti. Két rendőr a folyosón, kártyáznak, cigiznek, hallgatnak. Azelőtt nyugi volt, mondja az öreg. Míg ezeket ide nem ette a fene. De istenuccse, tudná, mit tegyen. Kesztyűs kéz? Szögessdrót. Áramot bele. Dolgozz, gané. Nem dolgozol? Éhen döglesz.

A fiatalabb meséli, hogy sógora szerint ezeket úgy dobták le a földre. Mindent szétzülleszteni. Erre vannak programozva. Csak látszat, hogy emberek. Cigorok, ez a nevük. Mondta a sógora, olvasta az újságban. Micsoda? Cigorg. Belül robot, kívül Rigó, Kisbalog vagy Csutka.

Éjjel csak az öreg maradt bent, cigizett, rádiózott. Kisbalog a fogda ablakából hallgatta a folyóparti mulatozást. A csillagpötyös égre fények röptek; augusztus huszadika. Ütni kezdte a fogda rácsát, engedjék ki, kiabálta, nem csinált semmit! Tiszta erőből rúgta, mégse fájdult meg a lába. Az ör odament, fogta a gumibotot, egyszerre akart köpni és ütni, de Kisbalognak hirtelen megnyúlt a karja, odarántotta, és addig szorította, míg el nem ernyed.

Forró éjszaka, sóhajtoznak a fák, a patakon túl kiabálás, zene. A tücskök rémülten hallgatnak. Odafönt egy hegyes felhő nyársra szúrja a holdat. A bokrok árnyékában a szélső asztalhoz lopakodik, az egyiket megkérdi, látta-e Csutkát. A férfi nem válaszol, a mellette ülő azt mondja, amilyen rózsát szakít, olyat szagol.

Elindul, hideg üresség száll a szívére, már tudja, hol vannak. Hajnalodik, a csöszkunyhó előtt szél cibálja a madárijesztő szoknyáját; Rigó és Csutka a földre terített pokrócon fekszenek. Csutka betakarja hosszú, fekete hajával a fiút, mellettük borosüveg, a falnál benzineskannák. Csutka észreveszi Kisbalogot a késsel, Rigó menekülne, de Kisbalog rájuk ordít, hüccs, maradsz! Csutka az ajtó felé indul, Kisbalog elkapja, csuklójára tekeri a lány haját, és lenyisszantja. Tűnjön el, kiáltja a lányra, takarodjon! Megijeszti a késsel, a lány elszalad, kint megáll a kunyhótól néhány méterre.

Nem tehetek róla, mondja Rigó, ez egy ribanc.

Kisbalog hangja fémes és kemény: megdöglesz.

Nem vagy te olyan erős.

Kisbalog mintha az ablakon akarna kinézni, Rigó közelébe kerül, és gyorsan combon szúrja.

Jézusom, bazmeg, mi ez!

Rigó nyöszörög, vinnyog, a sebet tapogatja. Jól van, mondja, igen, megcidáztatta. Sokszor, mindig, amikor csak teheti. Ne vetközz, ma szopni fogsz, azt mondja neki, hogy örüljön.

Csönd.

¹⁶ összetett, rétegzett, itt: több szempontot érvényesítő

Vérzik?
 Rigó leveszi a kezét a combjáról.
 Nem. Na ugye.
 Kisbalog cigit kotor elő, letöri a füstszűrőt, mély slukk, úgy szívja, hogy behorpad a halántéka.
 A benzineskannákat nézi a fal mellett, az egyiknek lecsavarja a tetejét, beleszagol.
 Ki veszi át?
 Kishatárátkelős haver.
 Mennyiért?
 Félárba.
 Átvittél egyet hozzánk, eldugtad a fészerbe, aztán szóltál a rendőröknek.
 Rigó nem válaszol.
 Kisbalog a csikket szó nélkül a kannába pöcköli. Arra gondol, amire legutoljára gyerekkorában, hogy miből lesz a felhő és miért van képmás a tükrön.
 Csutka a légnymástól a földre esik. Felugrik, a lángoló madárijesztő mellett el-elbotolva menekül a tarlón.
 Megperzselődött haj, égett fém szaga.
 A napkorong keleten: mintha egy óriáscsecsemő nyitná ki lassan a szemét.

16. Olvassuk el a költeményt!

Szakács Eszter: Évforduló

*Jó itt. Törülközőt nem adtak és
 a fürdő csempéje néhol hiányos,
 de az erkély épp arra az öbölre néz,
 amelyben elsüllyedt egy régi város.*

*A léggömböt a korlátra kötöttem:
 ikertestvére a lenyugvó napnak.
 A naplót teleírtam hullámokkal.
 Talán az utolsó nap lesz a holnap.*

*Most almát hámoznék neked, ha élnél.
 Ha most élnél, s nem egy másik időben.
 Remeg a láng, mintha valaki fűjné,
 az olvadt viasz a kezemre csöppen.*

*Harangok zúgnak a tenger fölött.
 Megint úgy terítettem, mintha ketten...
 És két gyertyát gyújtottam, mert veled veszett
 az is, aki nélküled nem lehettem.*

Várady Szabolcs, a Vas István-díj egyik kurátora így vélekedik erről a költeményről: „Sokféleképpen jár a vers: mondjuk szökell, siklik, bukfencezik, szárnyal, tekereg. A Szakács Eszteré mintha lábujjhegyen járna. Se játék, se pátosz – csöndesen, vigyázva viszi a terhét. Mert súlya, az mindig van. De ami van, annak a magva többnyire a nincs. Van Görögország, van a tenger, de a legsúlyosabb benne egy régi város, ami nincs, mert elsüllyedt. (...) a vers két halottat gyászol. És az az igazi súlypontja, akiért a másik gyertya ég. Az önsajnálát verse volna hát? (...)” (Forrás: *Élet és Irodalom*, 2007. december 14.)

- Melyek azok az érzések, élmények, amelyeket előhív belőlünk a Szakács Eszter-vers?
- Idézzük az élményébresztő, élményhívó kifejezéseket, sorokat!
- Igazoljuk, hogy a vers olvasásakor létrejött az irodalmi kommunikáció a mű és az olvasó között!
- Mutassunk rá a költemény idősíkjainak a változásaira!

- e) Elemezzük a műben előforduló stílusesszközöket a többletjelentés szempontjából!
- f) Szépnek nevezhető-e a huszoneves világlátása, olvasói beállítódása alapján Szakács Eszter Évforduló című költeménye? Indokoljuk meg részletesen az állásfoglalásunkat!

17. Ismerkedjünk meg ezzel a költeménnyel!

- a) Tárjuk fel a vers művészségének általunk vélt, megérett, sejtett titkait!
- b) Szóljunk arról, hogy ki a szerző!
- c) Mutassunk rá a lírai hős érzés- és gondolatvilágára!
- d) Tanulmányozzuk a költői szövegművet a stílussteremtő tényezők figyelembevételével!
- e) Álljon elemzésünk fő szempontjai között a költemény szókincsének stilsztikája!
- f) Vizsgáljuk meg a mondat szerkezeteket, majd értékeljük stílus többletét!
- g) Értelmezzük a komplex költői képek konnotációját!
- h) Helyezzük el a korstílusok között Nemes Nagy Ágnesnek ezt az alkotását!
- i) Fejtsük ki részletes indoklásban, hogy miért szép ez a poétikai mű! (Ha nem nyerte meg a tetszésünket, akkor azt magyarázzuk meg körütekintően!)

Nemes Nagy Ágnes: Szomj

*Hogy mondjam? A szó nem leli számát:
kimondhatatlan szomj gyötör utánad.
– Ha húsevő növény lehetne testem,
belémszívódnál, illatomra esten.
Enyém lehetne langyos, barna bőröd,
kényes kezéd, amivel magad őrzöd,
s mely minden omló végső pillanatban
elmondja: mégis önmagam maradtam.
Enyém karod, karom fölé hajolva,
enyém hajad villó, fekete tolla,
mely mint a szárny suhan, suhan velem,
hintázó tájon, fénylőn, végtelen.
Magamba immár olvadó husod,
mely sűrű, s édes, mint a trópusok,
és illatod borzongató varázsát,
mely mint a zsurlók, s ősvilági zsályák.
És mind magamba lengve lelkedet
(fejed fölött, mint lampion lebeg),
magamba mind, mohón, elégitetlen,
ha húsevő virág lehetne testem.
– De így? Mi van még? Nem nyugszom sosem.
Szeretsz? Szeretlek. Mily reménytelen.*

18. Vizsgáljuk meg ezt a költeményt! Valóban a végleges kiszolgáltatottság feszíti szét ezt a versszöveget?

- a) Tárjuk fel a mű József Attila-motívumait!
- b) Mutassunk rá a József Attila-allúziókra!¹⁷
- c) Mi a Parti Nagy Lajos-vers szókincsvizsgálatának az üzenete?
- d) Miben érhető tetten itt a klasszikus versforma hatása?
- e) Érvényesítsük a tárgyias-intellektuális stílus jegyeiről szerzett ismereteinket jelen Parti Nagy Lajos-szöveg elemzésekor!
- f) Értelmezzük a költemény tulajdonneveinek a jelentését ebben a szövegvilágban!

¹⁷ utalásokra, célozgatásokra, itt: példalódzásokra

Parti Nagy Lajos: Parapet¹⁸

*A Szív utcában minden este
fát vág egy asszony, hitvány, tarka
pongyolájában semmi teste,
egy kés, egy bárd, egy tompa balta
végén sikong, se kora, se neme,
csak ez a tűz, mi eluralta,
és csak a házak parapet-szeme,
mintha az Isten nézne rajta,
nézné bárányát és a fát,
ahogy cibálja, hasogatja
a bárd, a kés, a tél, a balta
a tarka pongyolát s magát,
míg egy halom lesz asszony és fa
s így mindegyik determinált.*

19. A klasszikus lírai műfajok mellett az antik versmértékkel is gyakran találkozhatunk a mai magyar költészetben, mert megújulnak napjainkban ezek a formák. Igazoljuk ezt az állítást a következő vers segítségével!

Molnár Krisztina Rita: Nagy majális van

*Röppen a labda, vidám ez a játék, zöld füvű pályán
futni, de jó! Hát itt rúgjuk a bőrt – nagyokat
kurjant két csapat ifjú, lázas örömben vágat.
Tarka mezük harsány: meggypiros egyikükön,
büszke narancsban futkos a másik. Gólok után, nézd,
hogy hadonásznak, és elfeledik, hogy kint
hány ezer ember rágja a körmét nézve a meccset,
zúg a lelátó, nem hallja meg egy se. Fülük,
jaj, bedugult, bírjuk – rajta a mez zöld, fújja a
sípot –, már elenyész. Nem lát, ködbe borult
vak szemük, ők csak a labdát kergetik egyre vadabbul,
csak cselezés kell, hát játszani, játszani jó.*

*Azt hiszik, életük üdve, majálisa síríg is eltart.
Ó, hogy gyűlölöm ezt. Én csigaházba' ülök.*

20. Soroljunk fel az olvasmányélményeinkből minél több magyar verset, elbeszélést, novellát, regényt, drámát a szépirodalmi stílus jellemző jegyeinek az igazolására!
21. Tekintsük át néhány tanulmánykötet, szakkönyv, monográfia stb. szó- és kifejezőkészségét, mondatfűzését! A megfigyeléseink alapján tárjuk fel a szépírói és a tudományos stílus különbségeit!
22. Szembesítsük a publicisztikai stílus jellemzőit néhány újságfajta, például: napi-, heti- és/vagy kétheti, valamint havilap, illetőleg szakfolyóirat két-három írásával!
23. Lapozzunk bele két-három hivatalos közlönybe, s győződjünk meg a hivatalos stílussal kapcsolatos megállapítások érvényességéről!

¹⁸ A gázkonvektorok falon kívüli alkatrésze a parapet, amelyet az ablakok alatt helyeznek el. Általában rácsos, négyzetes ez az alkatrész, ahol bemegy a fűtőtestbe a friss levegő, az égéstermék pedig távozik.

24. Napjainkban egyre nagyobb teret hódít a világháló jóvoltából a csetelésnek nevezhető, írható társalgás(i forma). Egyelőre nem eldöntött, hogy a társas érintkezés szóbeli vagy írásbeli csoportjába sorolhatjuk-e, avagy egy sajátosságos halmazmetszetet teremtett. Az kétségtelen, hogy aki „rákapott”, az élvezzi a társalgásnak ezt a számítógépes-világhálós megoldását. Fejtsük ki a véleményünket a kapcsolatteremtésnek erről a formájáról!
25. Vizsgáljunk meg két-három ünnepi beszédet vagy választási nagygyűlésen elhangzott kampányzáró beszédet a szónoki stílusról olvasottak nyomán!
26. Gondoljuk végig, hogy mi magunk miképpen cselekszünk, építkezünk egy-egy szóbeli felelet alkalmával, amikor a tudásunkat bizonyítjuk!
27. Elemezzük csoporttársaink referátumait a nyelvi-stilisztikai jegyeik figyelembevételével!

Szakirodalom-lapozgatás

1. *Mi jellemzi ma a magyar stilisztika helyzetét?*

Forrás:

Szathmári István: *Bevezetés. A kötetről és a stilisztika jelenlegi helyzetéről.* In: Szathmári István (szerk.) 1998: *Stilisztika és gyakorlat.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

- Fogalmazzuk meg röviden, hogy mit kínál az olvasóknak a „Stilisztika és gyakorlat” című kötet!
- Miért volt képes fellendülni a stílus tudománya az elmúlt évtizedekben?
- Kik azok a költők, írók, akiket stíluskutatók bizonyos műveik alapján reflektorfénybe állítottak? Gyűjtünk össze néhány fontosabb okot a szerzők és az alkotások megválasztására!
- Tanulmányozzuk ennek a Szathmári-kötetnek a tartalomjegyzékét! Melyik tanulmányokat tartjuk az első szemrevételezés után érdekesnek, esetleg olvasásra hívogatónak? Indokoljuk meg a válaszunkat!
- Miért szükséges a „Stilisztika és gyakorlat” részletesebb megismerése? Érveljünk a kötet elolvasásának fontossága mellett!

2. *Miért van szükség stíluselemzésre?*

Forrás:

Szathmári István: *Stíluselemzés és stílusirányzat.* In: Szathmári István (szerk.) 1998: *Stilisztika és gyakorlat.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

- Válaszoljunk a tanulmány alapvető kérdésére (= „Szükség van-e egyáltalán stíluselemzésre?”) a dolgozat írója által idézett kutatók gondolatainak a segítségével!
- Mit jelentenek a „stíluselemzés”, az „irodalmi műelemzés” és a „komplex stíluselemzés” fogalmak?
- Értelmezzük a „stílusirányzat” fogalmat Szathmári István gondolatmenetét és hivatkozásait felhasználva!
- Foglaljuk össze, miképpen lehet felhasználni valamely stílusirányzatnak az ismereteit egy-egy stíluselemzésben!
- Készítsünk vázlatot Ady Endre: „Valaki útravált belőlünk” című versének stíluselemzéséről a Szathmári-tanulmány felhasználásával!

3. *Melyek a funkcionális stilisztika megalapozásának állomásai?*

Forrás:

Szathmári István: *A funkcionális stilisztika megalapozása.* In: Szathmári István (szerk.) 1996: *Hol tart ma a stilisztika?* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

- Mi a biztosítéka annak, hogy képes megújulni a stílus tudománya?
- Mit jelent a funkcionális szemlélet?
- Hasonlítsuk össze Bühler, Jakobson és Halliday nézetét!
- Gyűjtjük össze Ballynak, a funkcionális stilisztika megalapozója munkásságának a legfontosabb eredményeit!
- Ismertessük a Prágai Kör funkcionális stílusfelfogását!

4. *Hogyan lehet kimondani az igazságot?*

Forrás:

Tolcsvai Nagy Gábor: *Babits: Kölcsey*. In: Szathmári István (szerk.) 1998: *Stilisztika és gyakorlat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

- Olvassuk el Babits Mihály Kölcsey-esszéjét! (Babits Mihály 1987: Új klasszicizmus felé. In: *Esszék, tanulmányok*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest)
- Emeljük ki a „Kölcsey” című esszé nyelvi és stilisztikai jellemzőit!
- Ismerkedjünk meg Tolcsvai Nagy Gábornak a Babits Mihály esszéjéről írott dolgozatával, majd állítsunk össze egy bővebb vázlatot!
- Miért tekintjük módszertani experimentumnak (= tudományos kísérletnek) a Tolcsvai-féle stíluselemzést?
- Hogyan építi fel Tolcsvai Nagy Gábor a Babits-esszéről készített elemzését?
- Válaszoljunk a tétel címűül szolgáló kérdésre Babits Mihály esszéje és Tolcsvai Nagy Gábor stíluselemzése felhasználásával!

5. *Motívumok felfedezésének tanulságai*

Forrás:

Kozocsa Sándor Géza: *Arany – Tóth Árpád lírájának egyik motívuma*. In: Szathmári István (szerk.) 1998: *Stilisztika és gyakorlat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

- Hogyan jeleníti meg Tóth Árpádot tanulmánya bevezető szakaszaiban Kozocsa Sándor Géza?
- Mi az oka annak, hogy szerény számú a sokoldalú Tóth Árpád-elemzés?
- Értelmezzük a *motívum*, *motívummag*, *grammatikai funkció*, *metafora*, *szemantikai összefüggés*, *metaforahálózat*, *közvetlen és másodlagos ellentétek* szakkifejezéseket!
- Melyek Tóth Árpád lírájának fontosabb motívumai? Gyűjtsünk példákat, lehetőleg többet is a feltárt fontosabb motívumok illusztrálására!
- Miért tűnik kiemelkedő jelentőségűnek az arany-motívum Tóth Árpád költészetében? Használjuk fel érvelésünkben a forrásul szolgáló tudományos dolgozatot és saját meglátásainkat is!
- Miben ragadható meg a metaforákról szerzett többlettudásunk Kozocsa Sándor Géza tanulmányának elolvasása után?
- Igazoljuk, hogy a motívumvizsgálat erősíti a stíluselemző tevékenységünket!

6. *A disszonancia és a konsonancia mint művészi szövegszervezőelv*

Forrás:

Szikszainé Nagy Irma: *HB. – Halotti beszédek – Kosztolányi Dezső: Halotti beszéd* (Disszonancia és konsonancia szövegen belül és szövegek között). In: Szathmári István (szerk.) 1998: *Stilisztika és gyakorlat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

- Idézzük fel nyelvtörténeti tanulmányainkból, illetőleg nyelvtörténeti szakmunkákból a „Halotti Beszéd és Könyörgés” keletkezéstörténetét, valamint a kis szövegmérettel kapcsolatos legfontosabb nyelvészeti tudnivalókat!
- Olvassuk el Kosztolányi Dezső „Halotti beszéd” című versét! Tanulmányozzuk Szikszainé Nagy Irma forrásként jelzett tudományos dolgozatát abból a szempontból, hogyan változott a temetési szertartásokon elhangzó megszólításforma! Vessük egybe a nyelvtörténeti, a költői szövegmű és a tudományos dolgozat idevonatkozó kifejezéseit, megállapításait!
- Fejtsük ki a most olvasott vers és a stíluselemzési, valamint stílustörténeti ismereteink alapján, hogyan érvényesül a költői maszknál, másképpen álarc és a vendégszöveg ebben a Kosztolányi-műben!
- Vizsgáljuk meg a „Halotti beszéd” című verset a stíluseszközök, illetőleg stilisztikai formák (= a festői/képes kifejezések, a névátvitelek, másképpen szóképek vagy trópusok, továbbá a szó- és mondatalakzatok) szempontjából! Hasznosítsuk a forrásul jelölt tudományos dolgozatot!

- d) Gyűjtsük össze Szikszainé Nagy Irma tanulmányából azokat a gondolatokat, amelyek gazdagították eddigi stilisztikai tudásunkat!
- e) Igazoljuk 6–8 oldalas beszámolóban, hogy a disszonancia és a konszonancia művészi szöveg szervezőelveként érvényesül Kosztolányi Dezső „Halotti beszéd” című versében! Említsünk dolgozatunk 3–4 további magyar verset vagy elbeszélést, ahol ugyancsak találkozunk ezzel a problémával!

7. *Milyen az „Egysoros versek” nyelve?*

Forrás:

Nagy L. János: *Egysoros ötletek univerzuma*. In: Szathmári István (szerk.) 1998: *Stilisztika és gyakorlat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

- a) Olvassuk el a tanulmányt és készítsünk jegyzeteket, majd állítsunk össze szemináriumi beszámolót!
- b) Igazoljuk referátumunkban, hogy „végsőig legyalult, legömbölyített dolgok” lettek Weöres Sándornak ezek a művei!
- c) Szóljunk részletesen a szódarabok együtteséből állókról éppúgy, mint a szokatlan felépítésű morfémasorokból álló egyedi alkotásokról!
- d) Tanulmányozzuk a leggyakoribb írásjelekre tekintettel a forrásban (= a Nagy L. János dolgozatában) közölt Weöres-aforizmákat! Ismertessük a meglátásainkat!
- e) Térjünk ki arra is, hogy miért különös közlésformák Weöres Sándor egysorosai!

8. *Hogyan érvényesülnek az egysorosok illusztrációkban?*

Forrás:

Nagy L. János: *Egysorosok és illusztrációk*. In: Szathmári István (szerk.) 1998: *Stilisztika és gyakorlat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

- a) Ismerkedjünk meg a tanulmánnyal és különös figyelemmel a benne feldolgozott Weöres-egysorosokkal, a költőnek a hozzájuk kapcsolódó rajzaival és Szántó Tibor montázsaiával!
- b) Vizsgáljuk meg nyelvi-stilisztikai szempontból az egysorosokat!
- c) Elemezzük a költő illusztrációit és a képzőművész alkotásait a kifejezőmódjuk alapján!
- d) Vessük egybe a korpuszt és a vizuális élményt nyújtó alkotásokat!
- e) Ismertessük témakörökbe rendezve a most nyelvi-stilisztikai és képzőművészeti szempontokból megvizsgált Weöres-alkotásokat!
- f) Tárjuk fel a verbális-montázs együttesek többletjelentését!
- g) Rendezzük 6–8 oldalas dolgozattá a tétel címében szereplő kérdésre adott válaszunkat!

9. *Pilinszky János metaforahasználata*

Forrás:

Danyi Magdolna: *Metaforatípusok Pilinszky János költői nyelvében*. In: Szathmári István (szerk.) 1998: *Stilisztika és gyakorlat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

- a) Gyűjtsük össze Danyi Magdolna érveit, amelyekkel megkülönbözteti Pilinszky János metaforafajtaát!
- b) Vizsgáljuk meg 3–3 Pilinszky-verset a költő metaforahasználata alapján!
- c) Miért tekinthető metaforikus verskompozíciónak a „Trapéz és korlát” című Pilinszky-költemény?
- d) Elemezzünk egy szabadon választott Pilinszky-verset Danyi Magdolna tanulmányozott dolgozata felhasználásával!

10. A hangstiliztika – a nyelvhasználat gyakorlata

Forrás:

Fülöp Lajos: *Hangstiliztikai körkép*. In: Szathmári István (szerk.) 1996: Hol tart ma a stiliztika? Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

- a) Olvassuk el a forrásul adott tanulmányt, majd készítsünk róla rövid áttekintő vázlatot!
- b) Nevezzük meg a hangstiliztika alapvető kérdéseit!
- c) Jegyzeteljük ki a tudományos dolgozathoz, hogy ki miként vélekedett a hangstiliztika szerepéről!
- d) Gyűjtsük össze a 19.század elejének és közepének a köznyelvi különbségeire vonatkozó adatokat Fülöp Lajos írásából!
- e) Foglaljuk össze, hogyan folyt a magyar beszéd Petőfi Sándor és Arany János fellépését követően!
- f) Igazoljuk jelen tanulmány ismeretében, hogy a hangstiliztika valójában a nyelvhasználat gyakorlatában érvényesül!

11. Meghúzható-e a mondat- és a szövegstiliztika határa?

Forrás:

V. Raisz Rózsa: *Két témakör a mondattan stiliztikájából*. In: Szathmári István (szerk.) 1996: Hol tart ma a stiliztika? Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

- a) Miért lényeges a rendszermondat és a szövegmondat megkülönböztetése a stiliztikában?
- b) Keressünk példákat az általános tartalmú és egyszerű szerkezetű mondatok véletlen egybeesésére! Elemezzük ezeket stiliztikai szempontból!
- c) Bizonyítsuk be, hogy a látszólag megismételt mondatok (= a refrénmondatok) új és új szövegmondatok stiliztikai szempontból!
- d) Hogyan gondolkodik V. Raisz Rózsa az intertextualitásról?
- e) Miképpen volt és van jelen a körmondat a magyar kifejezésmódban?
- f) Értékeljük a mondatátszövődés szerepét stiliztikai szempontból!
- g) Gyűjtsük össze a sajátos szövegalkotási eljárásokat V. Raisz Rózsa dolgozata felhasználásával! Keressünk példákat is ezekhez!
- h) Foglaljuk össze a sajátos szövegalkotás stílushatásáról elmondható megállapításokat a szövegszerkezettel és a szöveg szerkezeti felépítésével kapcsolatban!
- i) Melyek a pragmatikai tényezők jellemzői a sajátos szövegalkotás stílushatásában?
- j) Szerkesszünk írásbeli összefoglalást a bevezető kérdéssel kapcsolatban!

12. Segítenek-e a mennyiségi mutatók a stílus megismerésében?

Forrás:

V. Raisz Rózsa: *A kvantitatív módszer a stiliztikában*. In: Szathmári István (szerk.) 1996: Hol tart ma a stiliztika? Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

- a) Mit jelent a kvantitatív módszer?
- b) Mutassunk rá arra, hogy a gyakoriság hogyan hat a kifejezésmód alakulására!
- c) Vázzuk fel, miképpen jutunk mennyiségi mutatókhoz az írói és a gyakorisági szótárakkal!
- d) Ismertessük a kvantitatív vizsgálat eredményeinek felhasználhatóságát!
- e) Miképpen kell mennyiségi vizsgálatot végeznünk annak érdekében, hogy többlettudáshoz jussunk stiliztikai szempontokból? Vegyük figyelembe a forrásul adott tanulmány harmadik mellékletét! (= Függelék: 3.: A kvantitatív módszerek szerepe a stíloselemzésben)
- f) Válasszunk egy kisebb terjedelmű verses- vagy novellakötetet! Végezzük el a művekkel kapcsolatos átlag-, eloszlás- és szórás számításokat V. Raisz Rózsa tudományos dolgozata segítségével! Elemezzük a kapott adatokat és a tényeket, majd vonjuk le a számításainkból adódó következtetéseket!

Stílusselemezések

DR. H. TÓTH ISTVÁN

Egy sok vitát látott vers sorsáról és utóéletéről

Ének László királyról

Idvezlég, kegyelmes szent László kerály!
Magyarországnak édes oltalma,
Szent kerályok közt drágalátus gyöngy,
Csillagok között fényességes csillag.

Szentháromságnak vagy te szolgálja,
Jézus Krisztusnak nyomdoka követi;
Te szent léleknek tiszta edénye,
Szíz Máriának választott vitéze.

Magyarországnak vagy kerály-magzatja
Szent kerályoknak fényes tüköre:
Teneked atyád kegyes Béla kerály,
Hogy hozzá képest kegyes kerály lennél.

Nekönk sziletil Lengyelországban,
Melyből adatál nagy csudaképpen.
Másszor sziletil szent keresztvíztől,
Ősödnek nevén László lett neved.

Mikoron méglen gyermekded voltál,
Kihozza Béla király jó Magyarországba,
Hogy dicsekedtél te két országban,
Magyarországban és menyországban.

Letelepedtél Bihar-Váradon,
Ah városnak lól édes oltalma:
Templomot rakatál Szíz Máriának,
Kiben most nyugoszol minden tisztességgel.

Környöl fekesznek téged császárok,
Püspökök, kerályok és jobbágyurak;
Olaj származik szent koporsódból,
Tetemed foglalták az szép sáraranyból.

Téged dicsérnek szent zsolozsmával
Papok, diákok és városnépek:
Téged dicsér földnek kereksege,
Mert téged dicsérnek istennek angyeli.

Te dicsekedel kerály-székedben,
Képed feltötték az magas kőszálra,
Fénylik, mint nap, ragyog, mint arany:
Nem elégeszik senki terád nézni.

Te arcul teljes, szép piros valál,
Tekéntettedben embereknél kedvesb,
Beszédedben ékes, karodban erős,
Lám mentent te ejtesz, ki teveled küzdik.

Testedben tiszta, lelkedben fényes,
Szívedben bátor, miként vad oroslán,
Azért neveztek Bátor Lászlónak,
Mikoron méglen iffjúdad volnál.

Tagodban ékes, termetedben díszes,
Válladtul fogva mendeneknél magasb,
Csak szépséged császárságra méltó,
Hogy szentkorona téged méltán illet.

Mert választta az Szíz Mária,
Megdicsóíte sok jó ajándékkal,
Hogy te őriznéd, s oltalmaznád,
Neki ajánld jó Magyarországot.

Fejedben kele az szent korona,
Mebátorejta téged az szent lélek,
Kezdéd követni atyádnak életét,
Rózsákat szaggatál koronádba fízed.

Te tatároknak vagy megtörője,
Magokat szaggatád az hava(sokban),
Te pogányoknak vagy rettenetük,
Terekek mondottak feld félelmén(ek).

Te kivagdalád az eretnekeket,
Elszaggatád, mind kigyomláltad,
Nem volt idődben gonoszul tevő,
Mert csak híred, neved mindenek rettegték.

Azért igazságnak valál bírója,
Az szép szüzességnek valál koronája,
Te tisztaságnak tiszta oltalma,
Irgalmasságnak teljes követje.

Dicsérjük magyarok szent László kerált,
Bizony érdemli mi dicséretönköt!
Dicsérjük ötet angyelok mondván:
Idvezlég kegyelmes szent László kerály!

Ez a nép ajkán több évszázadot megélt, a „Gyöngyösi-kódex”-ből, valamint a „Peer-kódex”-ből előkerült mű gondolatokban, érzelmekben s nyelvemlékekben egyaránt gazdag.

Ha a papír vízjegyét vizsgáljuk, kétségtelenül a 16. század első évtizedei jelennek meg tudatunkban. Zavarban van a szemlélődő: *László-vers* a késő-középkor idején, Mátyás halála (= 1490) után, a Dózsa-vezette parasztlázadás (= 1514) szomszédságában? Ki vagy kik hozták létre? Mi volt a céljuk vele? Hol, milyen nyelven született meg? Ez a „szép ének” műfajilag vitathatatlanul párja a „Néhai jó Mátyás király...” kezdetű versnek.

Induljunk, tanulmányozzuk a művet, s választ kaphatunk a felmerült kérdésekre!

Első olvasásra is megállapíthatjuk, hogy vallásos ihletettségű a vers, de bővelkedik világi elemekben is.

Vallásos motívumok: idvezlégy, szent, szentháromság, drágalátus gyöngy, fényességes csillag, Jézus Krisztus, Szíz Mária, istennek anygali, „tisztaságnak tiszta oltalma”.

Világi elemek: Magyarország, Béla király, Lengyelország, Várad, László, korona, tatárok, a meszeskapui győzelem, „terek”.

A *László-ének* leleheljét jeleztük már a bevezetésben. Az eredet – adódik a kérdés – latin vagy magyar? Gerézdí Rabán „A magyar világi líra kezdetei” című rendkívül sokrétű tanulmányában szenvedélyesen bizonyítja, hogy „az eredeti: latin, a magyar ennek hív fordítása”. A tragikus hirtelenséggel elhunyt szerző a „Janus Pannoniustól Balassi Bálintig” című kötetében józan gyakorlatiassággal adja a tudomány tudtára – érvekkel alátámasztva –, hogy latin és magyar változatban egyaránt szép ez a középkori vers. Érdekes azt is tisztázni: *énekről* vagy *himnuszról* van-e szó? Nem véletlen ez a kérdés, ugyanis korábban himnuszról beszéltek.

Himnusznak, vallásos éneknek tűnik a költemény. Az egyház egyik szentjét, az Árpád-házból való, Lengyelországban született Lászlót (király 1077–1095-ig) magasztalja az ismeretlen szerző. Vessük egybe a kezdő- és a zárósorokat!

„Idvezlégy, kegyelmes Szent László kerály!
Magyarországnak édes oltalma, ...”
„Dicsérik öt angyelok mondván:
Idvezlégy kegyelmes szent László kerály!”

Felismerhetők a latin himnuszsköltészet fordulatai. Kapcsoljuk ide a már kigyűjtött vallásos motívumokat és ezeket a jelzős szintagmákat: drágalátus gyöngy, fényességes csillag, tiszta edény.

Ez a mű – kétségtelenül – a magyar világi líra gótikus szépségű alkotása. Az alábbi példatár megalkotásában jelentős segítséget nyújtott Vekerdy József tanulmánya a „Szent László-ének”-ről.

LÁSZLÓ KIRÁLY

keresztényi érdemekkel bír, templomépítő, a magyar királyok „drágalátus” sarja, Magyar-ország keresztény hit bajnoka: ez lehet a *vallásos* felvirágoztatója, a magyar föld védője (= *meszeskapui győzelem: 1091*), lovagkirály: kiténik testi erejével, valamint belső (= lelki) értékeivel, az ő feladata Magyarország oltalmazása és kormányzása: mindezek a *nemzeti öntudatot sugalmazó* főbb elemek.

Szándékosan rendeztük így a mű egyik alapproblémáját megvilágító kifejezéseket. Ennek a csoportosításnak a célja az elvilágiasodási folyamat érzékeltetése. A vallásos ihletettségű üzenet keretül, díszül szolgál egy, a nemzet előtt álló feladat költői megfogalmazására, kiemelésére. Arról van szó, hogy küszöbön áll a cseh háború. 1475 a nagy lehetőséget kínálja: Mátyás követe ki is fejt a pápa előtt tartott beszédében, hogy királya, a „törökverő” Hunyadi János sarja Attila kései utóda. Corvin Mátyás meg fogja védeni a kereszténységet mind a török, mind a huszita ragály ellen. Ki kell mondanunk, ismerve Mátyás törekvéseit a császári címért, a „László-ének” az udvar céljait „megideologizáló” propaganda leképezése. Aktuális politikai cél és országos érdek kifejezője ez a mű. Köntöse, kelléktára hagyományos ugyan, mégis vallhatjuk: a középkori ismeretlen szerzőjű latin nyelvű magyar költészet legszebb darabja.

Alaphangulata emelkedett. Magasztos *eszmény*, *személy* és a *haza dicsőítése* a fő motívum. A költői nyelv patetikus volta, a felkiáltások: „*Idvezlégy!...*”, a kiemelések: „*Papok, diákok és városnépek: ... téged dicsérnek...*”, a megszólítások: „*kegyelmes szent László király!*” is jelzik, hogy a költő, aki jelen esetben ismeretlen, azonosul a mű eszmevilágával.

Strofikus szerkezetű, zaklatott lelkiállapot kifejezője ez a latin és magyar nyelvű, himnikus szárnyalású költemény. Műfaját illetően – a leírtakból következik – *óda*.

A szerző, aki talán pálos rendi, alkotó módon járt el. A László-anyagot nem csupán tartalmilag aknázza ki, hanem a vers ritmusába beemelhető kifejezéseket kölcsönöz. A korabeli tudós költészet gyakorlatát követi. A latin „László-ének” kora színvonalán álló alkotás. A vallásos ihletettség világi elemekkel gazdagodván politikai gondolatokat hordoz. Az ismeretlen szerző a Kézai alkotta hun történet szellemében fogant hun-magyar azonosságot vallja és hirdeti. Nem áll egyedül. Legyen elegendő utalni az 1480-as évek végén írt „*De obitu felicis recordationis condam Magnifici, et incliti Domini Johannis de Hunyad huius Regui Hungariae Gubernatoris feliciter incipit*” című leoninusra, melynek koncepciójában is felcsillan a hun-magyar azonosság gondolata.

Visszatérve a „szép ének”-hez, az Szent Lászlót az első magyar király: Attila méltó utódjának tartja. Gondolatban vessük egybe a 16. strófa 4. sorával (= „Mert csak híred neved mindenek rettegték...”) az Attilát evokáló metaforát (= „Isten ostora”)! A vers gondolati síkja rímeli történelmi ismeretanyagunkkal: Attila nem bántotta a keresztény Rómát, így felfogható védőjének is. László, a „lovagkirály”, a hit bajnoka. Nos, az Attila–László–Mátyás történelmi vonulat egybevág Mátyás király nagyhatalmi törekvéseivel. S a célt, az annak elérését szolgáló egyik eszköz ez a „barbár” egyházi latin nyelvű és stílusú alkotás.

Az ismeretlen költő dicséretre méltó kortársa a 15. századi latin nyelvű magyar irodalom legkiválóbb poétájának, JANUS PANNONIUSnak (1434–1472). Ha a JANUS PANNONIUS nevével fémjelzett humanista költészethez mérjük a László-éneket, tudomásul kell vennünk a következőket: ez a mű

- ízlésében elmaradottabb,
- földhöz tapadtabb,
- darabos, tenyeres-talpas,

ám mindenképpen a magyar hagyományban gyökeredzik. Ez a középkori vers a Mohács előtti magyar költészet egyik kiemelkedő alkotása. A pálos szerzetes szerző László király felmagasztalásával, Attila és a Kézai-féle hun-magyar azonosság gondolatának felidézésével egy világi politikai eszmekört jár körül félreérthetetlenül.

Vekerdi József szerint a latin vallásos énekk fordítások és az eredeti magyar világi tárgyú versek csoportja közötti átmeneti helyen áll a régi magyar irodalomnak ez a gyöngyszeme, az „Ének László királyról”. A megítélése, elemzése, értékelése napjainkban is vita tárgya, forrása. Lapozunk fel néhány véleményt!

A legtüzesebb vita az eredet körül zajlott a múltban. Elindítója Szilády Áron a „Régi magyar költők tára” című munkájával. A kiváló pozitivistá tudós egyik követője Bunyitay Vince egyháztörténész, aki az éneket a maga ismeretei alapján az Árpád-korból származtatja. Bunyitay után Karácson Imre a 14. századi eredeztetést tartja valószínűnek, ám latin változatról a Győrben, 1895-ben megjelent „Szent László király élete” című munkájában szót sem ejt. Gábor Ignác az ősi magyar ritmus kutatása közben jutott el a László királyról való ének magyar változatához, sőt ebben vélte azt megtalálni. Katona Lajos az 1908–09. tanévben tartott egyetemi előadásában a vagylagos álláspontnak ad hangot: „vajon melyik, a latin vagy a magyar szöveg tekintendő-e eredetinek...”. Gábor Ignác nézeteit mások is vallják, így Frich József doktori értekezésében és Hegedűs István „A magyarországi «coelestis lyra»” című munkájában. Sík Sándor esztétikai élményekre, az ösztön elutasíthatatlan bizonyágtételére hivatkozik. Eredeti műnek ő is a magyar változatot tartja. 1950-ben a népzene kutató Vargyas Lajos (Gábor Ignác szellemi tanítványa) a legrégebb eredeti – ismert – magyar versnek tekinti. A Vargyas-féle érvgyűjtemény megtette hatását, mivel Kardos Tibor is beillesztette saját koncepciójába, majd Klaniczay Tibor is megemlíttette egyetemi jegyzetében, hogy a László-ének a legrégebb fent maradt eredeti magyar nyelvű vers.

Gerézdi Rabán az eredetiséget illetően a latin mellett áll ki. Hosszasan, lelkiismeretesen bizonyítja állítását. Módszere az egybevetés, nevezetesen: összehasonlítja e két kéziratos könyvben, a

„Gyöngyösi-kódex”-ben¹⁹, valamint a „Peer-kódex”-ben²⁰ megőrzött, a 16. század első harmadából származó, sajnos sérült szövegeket. Szerencsés véletlen, hogy a két kódexben található szövegek egymást szinte kiegészítik. Kivéve a 15. strófát, ennek csak a latinja maradt meg. Úgy tűnik, a „Gyöngyösi-kódex” variánsa a hívebb, mert a magyar fordítás ezt fedi:

„kiben most nyugoszol menden tisztességgel” — „quo nunc quiescis omni cum honore”

Még a szótagszám is azonos! Mindkét kódex latin szövege *másolat*. Jócskán található bennük másolási hiba, például:

- elírás: „hommororum” – két *-m* két *-n* helyett,
- szóelhagyás: *et, -que*,
- szóbetoldás: „te adorant *pria* regna terarum”.

Gerézdi Rabán szerint komoly szövegromlás csupán két helyütt található: a „Gyöngyösi-kódex” ama strófáiban, amelyek a „Peer-kódex”-ből hiányoznak. A magyar ének szövegkritikai elemzése közben Gerézdi Rabán egy-két helytelen pótlást végzett. Íme: a 4. versszak 4. sorának zárószava „*neved*”, vagy a 16. strófában a „*hired n...*” helyesen „*hírneved*”.

Egymás mellé helyezve a latin és a magyar szöveget, szoros rokonságot fedezünk fel:

- egyik a másiknak nem szabad átköltése, hanem szóról szóra való fordítása,
- e két szöveg közül az egyiknek fordítási alapul kellett szolgálnia.

Amikor a 15–16. század forrongó humanista, reformációs légkörét tanulmányozzuk, látnunk kell, hogy az *írótipus kétnyelvű*. E problémát dolgozza fel Horváth János „A magyar irodalmi műveltség kezdetei” című munkájának egy részében. Rámutat, hogy a fordító alkalmazkodik leendő olvasóihoz, közönségéhez, természetes, sőt emelkedett, vallásos érdeklődésükhöz. A fordítás a tárgyalt időben „magyarzás”. Mi is jellemzi a gondos, körültekintő fordítót, a „magyarázó”-t?

— Tekintetbe veszi az olvasóját. A Mátyás-kori magyar irodalomban három közönségréteget kell feltételezni:

- a) a legfelső réteg humanista műveltségű,
- b) ettől szélesebb a vulgáris latinnal bírók rétege, ide lehet sorolni a „László-ének”-et,
- c) a legegységesebb a magyar nyelvű réteg.

- Rokonszókat ikerít, „magyarázza” a latin megfelelőt.
- Lehetőleg nem él latin szóval. Gyönyörű példa erre a „László-ének”.
- Ha az eredetiből idéz, nyomban magyarságra törekszik.
- Felvilágosító közbevetésekkel él.
- A fordító, vagyis a „magyarázó”, a magyar szöveg létrehívója névtelenségben marad.

A Horváth János kutatásait felhasználó jellemzés tökéletesen illik a pálos rendi szerzetesre, aki az élőbeszéd hanghatására is tudott ügyelni. Gazdag szókincsével, kifejezéstárának bőségével éri el, hogy az életbeli nyelv fölé tudja emelni a kezdetleges magyar irodalmi nyelvet és példát ad.

Vekerdi József a „Szent László-ének”-ről szóló írásában a költemény eredetéről a következőkre tér ki: „... némileg alárendelt jelentőségű az a kérdés, hogy a latin vagy a magyar szöveg keletkezett-e előbb”. E meglepő kijelentést nem hagyja Vekerdi igazolatlanul. Módszeréül a mondattani szórend elemzését választja. Így jut el egy eddig figyelmen kívül hagyott lehetőség felkarolásáig: „... mindkét változat ugyanazon szerző műve, aki egyidejűleg írta és egymáshoz alkalmazta a két szöveget.” E meglátással számolnunk kell a továbbiakban. Elfogadható magyarázatnak tűnik azon ellentmondás feloldásában, hogy miért véljük egyes helyeken a latint, másutt a magyart eredetinek.

¹⁹ ez adja a teljesebb latin szöveget

²⁰ pálos provenienciájú, magánszemélyeknek készült imádságos könyv

A költő és fordító – ugyanazon személy Vekerdy állítása szerint – egyedül áll a teljes magyar fordításirodalomban. A régi magyar himnuszfordítások megelégszenek a latin szöveg szolgai merevségű, sőt prózai jellegű visszaadásával. Legfeljebb arra törekednek, hogy a sorok szótagszáma és a sormetszet nagyjából feleljen meg az eredetinek. Szembeötlő a „László-ének” szerzőjének ügyessége a fordításban, e két szöveg: a magyar és a latin, illetőleg a latin és a magyar egymáshoz való alkalmazásában. A következetesen végigvitt gondolatsor, továbbá a vitatott mű nyújtotta olvasmányélmény alapján fogalmazhatjuk meg: valóban nyoma sincs idegenszerűségnek a „László-ének”-ben.

V. Kovács Sándor az Irodalomtörténeti Közlemények „Klaniczay-emlékszám”-ában új oldalról közelítette meg a „László-ének”-et. Keletre, a bizánci-magyar történelmi kapcsolatokra tekint. Részletező vizsgálódásából kitűnik az úgynevezett László-kultusz megszületése, fejlődése. Megtudjuk, hogy a 13. századtól folyamatos metamorfózisokon megy keresztül az ideológiai áramlatoknak alárendelve. V. Kovács Sándor szerint: „1458/59 telén a latin *László-ének* már készen lehetett, ismert volt!”.

Egyszemélyes irodalomtörténetében Nemeskürty István 1983-ban ezt a gondolatot vetette papírra: valóban, ez a költemény évszázadokon élt a legbecsebb helyen, a nép ajkán. Hogy miért? Mert gondolatvilága újra és újra aktuálissá vált; a magyar sors kifejezője, megéneklője volt ez a mű. Igen, énekelhető, mert dallama is van, a 16. századi „Bornemisza-énekeskönyv”-ből ismeretes.

Az „Ének László királyról” című óda szerkezetéről, gondolatvilágáról és poétikai eszköztáráról a következőket rögzíthetjük:

Forma	Gondolatkörök	Poétikai eszközök
2 versszak: 1–2.	üdvözlés- és dicséretsorozat; himnikus lendületű felmagasztalás	megszólítás, felkiáltás, festői jelzők, metaforák
1 versszak: 3.	a kegyes Béla és fia, László összehasonlítása, egyben: céltételezés	festői jelzők, metaforák, szóismétlés, alliterációk
4 versszak: 4–7.	„Nekünk születtél...”– „Tetemed foglalták...” a születéstől a halálig vázolja László életét (elsősorban egyházi megközelítésben) kiemelve a király templomépítő tetteit	felkiáltás, túlzás, jelzőhalmozás, metaforák
7 versszak: 8–14.	László testi erejének, belső értékeinek lelkes számbavétele (1–1 vsz. = 1–1 gondolat)	kiemelés, hasonlat, metaforák, túlzások, alliteráció
2 versszak: 15–16.	a keresztény hit bajnoka szívvel-lélekkel, katonai sikerekkel (meszeskapui győzelem) éri el a külső és belső ellenség felszámolását	amplifikáció
2 versszak: 17–18.	az üdvözlés- és dicséretsorozat megismétlése a zárósorba helyezett megszólítással	szórendváltás, metafora, felkiáltás, alliteráció

Összegezve

Amint látjuk, a versszakok elrendeződése a 2–1–4–7–2–2 strófa egységenkénti megoldás egy gótikus építményhez hasonlítható, a következőképpen.

a) A mű *ALAP*ját László életútja adja a születéstől a halálig (4–7. vsz.).

b) E biztos alapról kúszik a magasba az ország- és hitvédő tetteit, külső-belső értékeit felmutató, *CSÚCS*ban kiteljesedő gondolatsor (8–14. vsz.). A csúcson az ismert *14. strófa*, amely a „szent korona” – „szent lélek” *atyai példa követése – rózsás korona* szintagmákból építkezik. A korona az ország jelképe, a „szentkorona” pedig különösen az ismétlődés miatt, emeli e jelkép értékét. A 14. szakasz 2–3. sorának ok-okozati összefüggését kell meglátnunk, nevezetesen: a jó példát követnie szükséges Lászlónak, tehát magasodjék és bírja, birtokolja a csúcson! A mű 3. versszakában olvasható céltételezés is „*kegyes Béla király*”-t említ, hogy a „*hózzá képest kegyes király lennél*” kívánsággal a közösségi vágyat szóltassa meg a szerző Lászlóval (Mátyással?) kapcsolatban. Ez a strófa egy fényben gazdag ablakot jelent a vers gótikus építményén.

c) A 15–16. szakaszok azon *TÁMPILLÉREK*et adják, amelyek megerősítik, gazdagítják, biztonságossá és maradandóvá is teszik ezt az életművet. A nyitó- és zárósortok a közösség háláját, himnuszát hordozzák. S így válik népivé-nemzetivé, tulajdonképpen magyarrá a „László-ének”.

Az ismeretlen költő a magyar valóságból, a magyar valósággal, a magyar valóságért hívta életre művét. Talán ezért lett halhatatlanná a Szent László királyt megidéző ének. Tudott a szerző-fordító a lírai egyéniségének mélyéről fakadó üzenetet, tökéleteset, egyedül alkotni. A kitűnően szerkesztett, végrímeket illetően rímtelen versforma, a magyar felező 10-es (középen sormetszettel) bizonyítja: nem latin mintát követett az alkotó, hanem a korabeli magyar költészet versritmusát ültette át latin nyelvre.

Amikor a vers zeneiségét biztosító rétegről szólunk, akkor hatoljunk a hangokig! A legkisebb hallható rész, a hang is tartalmaz valamit a mű egészéből. A László király hon- és hitvédő tetteit bemutató 15–16. strófa hangállománya így oszlik meg:

<i>vokálisok</i> (= 84 hang)	<i>konzonánsok</i> (= 129 hang)
a) palatálisok: 45 ($e = 29$) b) velárisok: 39 ($a = 19$)	a) explozívák: 70 ($t = 24$) b) nazálisok: 24 ($n = 14$) c) tremuláns: 8 d) laterális: 8 e) spiránsok: 18 ($v = 7$) f) affrikáta: 1

Az explozívák terheltsége 54%. A már jelzett $t-k$ gyakoriság a verskörnyezet gondolati jelentését erősíti a „kemény” hangszereléssel. E zöngétlen zárhangok, valamint zöngés párjaik, a $d-g$ az erőt, a harc, a küzdelem drámaiságát érzékeltetik, például:

*Szent kerályok közt drágalátus gyöngy,
Csillagok között fényességes csillag.*

A Szent Lászlóról szóló ének szerkezetileg világos, jól átgondolt, *egész*. Képei, nyelvi-stilisztikai megoldásai a keresztény latin irodalomból és a magyar nyelvű világi költészet áramlataiból tolnak az ismeretlen pálos rendi szerzetes tollára, így alkotván meg ezt a sok vitát látott, pozitív viszonyulásokat hordozó, gótikus szépségű verset.

Nyelvzenéből szótt varázslatok Csokonai Vitéz Mihály Lilla-dalaiban A' Reményhez

„Csokonai kutatója nincs könnyű helyzetben” – írja Szilágyi Ferenc „A Csokonai-kutatás helyzete és feladatai című munkájában. Így igaz, hiszen „az ország szegényé”-ről, ahogyan találóan nevezik a magyar felvilágosodás egész korábbi fejlődését összegezõ magyar költõt, annyi igazat, izgalmasat lejegyeztek már. Kit, mikor, mi készítetett? Gondoljunk O. Nagy Gáborra, Gyõri Józsefre, Juhász Gézára, Székely Györgyre, Szauder Józsefre, Julow Viktorra, Szabó Edére, Szegedy-Maszák Mihályra, Baróti Dezsõre s feltétlenül megemlítenõ a kortárs Földi János mellett a közelmúltból Nemeskürty István, valamint G. Tóth Károly is.

A funkcionális szemléletû, értékközpon­tú, a stílus­elemek sokszín­üsé­gét felmu­ta­tó és a zenei hang­zár­vilá­got is érin­tõ müe­lem­zést segít­jük jelen fejezettel, amelyben merõben újat, esetleg szenzációsat felderíteni nem szándékoztunk a költõrõl. Ha nem, akkor miért ez a vállalkozás? Egyrészt azért, mert számos értékes információ olvasható különbözõ forrásokban a magyar felvilágosodás kiemelkedõ alakjáról, s ezek között iparkodtunk széttekinteni; másrészt a komplex müe­lem­zést szándékoztunk kitéríteni az egybevetõ müe­lem­zéssel. A címben közölt CSOKONAI-kötet versei közötti hangulati-tartalmi rokonságból és stílusjegy-azonosságból hidat építõ müvészetet veszi szemügyre. Ezt a célt Kant gondolatával erősíthetjük fel, miszerint: „... a költészet a lelket azzal tágitja, hogy a képzelõerõt felszabadítja.”

Most, amikor a magyar költészet egyik reprezentáns alakjáról lesz szó, akkor nemcsak a szerzõ küzdelmes életútja, valamint jeles költeményeinek keletkezéstörténete felõl világítjuk meg a célul tüzött problémákat, hanem a Szépirodalmi Könyvkiadónál 1979-ben megjelent hasonmás Lilla-kötetre²¹ is szándékunkban áll felhívni az érdeklõdõk kitüntetõ figyelmét.

Kiindulásul azt vehetjük figyelembe, hogy CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY 1797 tavaszán kétségbeesésében – hátha végre felfigyel rá valaki – megírja „A nemes magyarságnak felülésére” kezdetû verset, amit Vajda Pál Juliánna nevû leánya szavalt el nagy érzékenységgel. A magyar költõ azonnal beleszeretett, s verseiben Lillára keresztelte a lányt. CSOKONAI magányának átmeneti feloldása, majd betetőzése volt a Lilla-szerelem. A Lilla-élmény óriási jelentõségû a hányattatott sorsú poétának, hiszen kiutat és felemelkedést, emberibb életet körvonalazott számára. Lilla elvesztése – 1798 márciusában született meg a búcsúlevél – nem csupán a polgári életbe való beilleszkedés meg­hiúsulását jelentette a költõnek, hanem a megállapodott, egyedül méltónak érzett, nagymértékben idealizált emberi kapcsolat megvalósításának lehetõségét is.

A Lilla-dalokban egyszerre van jelen az öröm és az aggodalom. Még azokat a verseket is, amelyeket „boldogság-versek”-nek minõsíthetnénk gondolati-tartalmi síkjuk kapcsán, azokat is áthatja a rejtett szomorúság. Álljon itt bizonyságképpen „A' Bóldogság” társaságában „Az Esküvés”!

*Most jázminos lugasban
E' nyári hűvös estvén
(...)
'S ki boldogabb magamnál?*

*Esküszöm, szép LILLA! hidd el,
(...)
Semmi Nyilnak, semmi Tűznek
Nem nyitom meg szívemet.
(...)
Vagy LILIM, vagy – Senki sem.*

Ezernyi szín és rejtély! O. Nagy Gábor elemzésébõl tudjuk, hogy a Lilla-ciklus hatvanra tervezett 59 versébõl²² 15 az, amely nem Lillához szólt, így „A' Reményhez” sem. E témával foglalkozik bővebben Gyõri József és Juhász Géza is mások mellett. Igen beszédes Székely Györgynek „A' Reményhez” címû Lilla-dalról írt megállapítása: „Benne a compositio, s a gondolat Bürgertõl van

²¹ „Lilla. Érzékeny dalok III. könyvbenn. Csokonai Vitéz Mihály által. – Második meg­bõ­vítetett Kiadás.”

²² „A feredés”-t a cenzúra miatt kellett kihagynia

véve, de az érzés egészen eredeti, egészen Csokonaié.” Az érzés, legalábbis e megénekelte alakban a reménytelen küzdelmet vívó CSOKONAI VITÉZ MIHÁLYÉ.

„A’ Reményhez” úgynevezett összövege a Martinovics-mozgalom bukása²³ után készült, a Lillával való találkozás előtt. A „Lilla szívet” helyén a „Ró’sám szívet” állt. Ha visszapergetjük KAZINCZY FERENC naplóját, megtudjuk, hogy a Martinovicsék kivégzését követő reggelen rózsák virítottak csupokban a Kaszáló réten, a mai Vérmezőn. E gondolatsor mögött húzódik meg az a feltételezés, amely politikai mondanivalót érez ki Csokonai verséből, nevezetesen: a költő az illúzióknak bizonyult reményektől vett búcsút, így a *Reménytől*, az *Erósztól*²⁴, az *Iffúságtól*, az *Örömtől*. CSOKONAI zsenije 1803-ban újabb ámulatot fakaszt, mert az imént hangsúlyozott fogalmak/motívumok központi alakja/szimbóluma Lilla lesz.

Köztudott, hogy a Lilla-dalok nem egy versében csak egyetlen szó, a kedves neve jelenti az eltérést a vers 1797 előtti, korábbi változata s a végleges között. „A’ Reményhez”, „A füredi parton” és „A’ Tihanyi Ekhóhoz” egybevetése megerősíti az olvasót abban, hogy a mondanivaló lényege változatlan, a versforma is azonos.

A megfáradt, csalódott költő a halálban keresi a vigasztalást, íme:

(...)	(...)
<i>Érzem: e kétségbe’</i>	<i>Itt halok meg. E’ setét erdőben</i>
<i>Vólt eróm elhagy,</i>	<i>A’ szomszéd Pór eltemet.</i>
<i>Fáradt lelkem égbe,</i>	<i>Majd talám a’ boldogabb időben</i>
<i>Testem földbe vágy.</i>	<i>Fellelik sírhelyemet:</i>
(...)	(...)

A legközelebbi rokonságot „A’ Reményhez” cíművel „A’ Pillangóhoz” mutatja. A Lilla-kötet végén együtt fordulnak elő. Rokon a jelképrendszerük. A „tavasz”-t és az azt letaroló „tel”-et, illetőleg „egy búbajos hang neszére” bekövetkező halálos gyötrődést emeli versbe. CSOKONAI jelképrendszerének kulcsfogalmait (ezek: a *tavasz* → ← *tél*) ellenpontozva hangsúlyozhatjuk. Különösképpen „A’ Reményhez” alapmotívumai ezek. Miről is van szó e tökéletesen kiegyensúlyozott műben? A költő vádolja a csalódást hozott szép hitető allegorikus alakját:

Földiekkel játszó
Égi tünemény,
Istenségnek látszó
Csalfa, vak R e m é n y!
Kit teremt magának
A’ boldogtalan,
’S mint Véd-Angyalának
Bókol úntalan. –
Síma száddal mit kecsegtetsz?
M’ért nevetsz felém?
Kétes kedvet m’ért csepegtetsz
Még most is belém?
Csak maradj magadnak!
Bíztatóm valál;
Hittem szép szavadnak:
Még is megcsalál.

KAZINCZY FERENC szerint ezt a költeményt CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY dallamra komponálta, mégpedig Kossowics József zenéjére, így adták ki Bécsben, 1803-ban a „Muzsikális Gyűjtemény” harmadik darabjaként. Ha az élményréteg felől közelítjük a művet, akkor az alapézés kétségtelenül a reménytelenség érzése, ez teszi az alkotást érzelmileg és hangulatilag egyaránt nyugtalaná, idegesen

²³ 1795. május 20-a

²⁴ a világot lakályossá, az emberi társaságot vonzóvá tevőtől

vibrálóvá, feszültté. Az ellentétes érzelmek, a versbe foglalt fájdalom humanizálása ez a CSOKONAI-mű. Lássuk a főbb jellemzőit!

- a) Minden versszak művészi igénnyel kimunkált, öntörvényű egység.
- b) A rokonítható érzelmek, a belőlük táplálkozó hangulatok, az így kibontakozó képek a motívumok segítségével hatást erősítvén lépnek versszakból versszakba, lényegében kiegészítik egymást.

Kiss Tamás ekképpen gondolkodik: „A négy strófa közül a második és a harmadik sajátos ellenpontozott egységet alkot, s így adódik szép hibátlan, hármas egysége.”

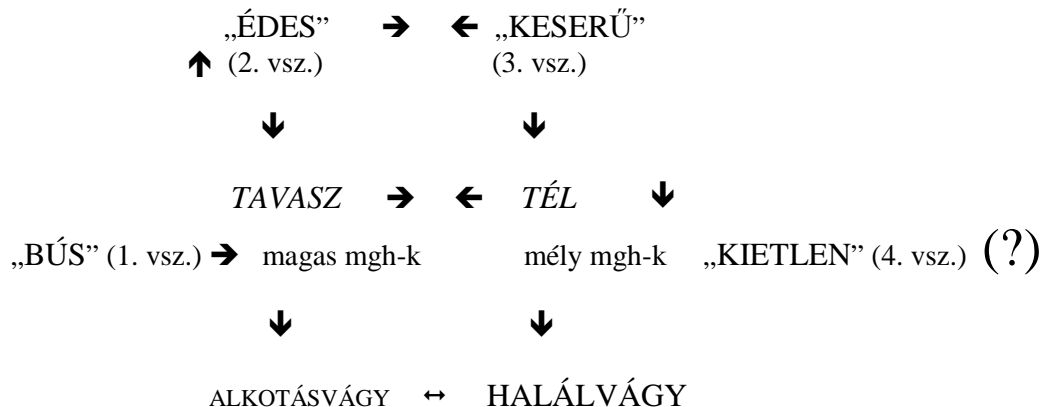
Többféleképpen is értelmezhető „A’ Reményhez” szimmetriaszerkezete, nevezetesen: az első strófa költői képe a második szakaszban boldogságtól fűtve a makrokozmosz felé tágul a dramatizált párbeszédimitációt követően, hogy a negatív élményrétegeket hordozó harmadik és negyedik versszak mintegy következménysorozatként a lírai hős ellentétes, értékkiüresedett világvégét mutassa fel. A költemény szimmetriatengelye a fájdalmas, többszörös ellenpontozású felkiáltás: „*Jaj, de friss rózsáim / Elhervadtanak; (...)*”.

a szimmetriatengelyben:

*„Jaj de friss rózsáim
 Elhervadtanak;
 Forrásim, zöld fáim
 Kiszáradtanak;
 Tavaszom, vígságom
 Téli búra vált;
 Régi jó világom
 Méltatlanra szállt.
 Óh! csak LILLÁT hagytad volna,
 Csak magát nekem:
 (...)*

Ebben a kompozícióvázlatban a metaforikus motívumok és a hangzóállomány, vagyis a minden összefügg mindennel rendszerét tekinthetjük át.

A költő legnagyobb bánata Lilla elvesztése. Ezt az érzést jól előkészítve, sem túl korán, sem túl későn, éppen a vers aranymetszetében mondja ki, sóhajta fájdalmasan: „Óh! csak LILLÁT hagytad

volna, (...)”. Hitelt érdemel Baróti Dezső fejtegetése, amely az „Óh! csak” felütést ekképp értelmezi: „... arra figyelmeztetik az olvasót, hogy a költőnek nem egyedül Lilla járt az eszében, amikor reményei elhervadásáról panaszkodott: egyéb vesztett remények emléke is búsította.”

Nem feledkezhetünk meg e vers szókészletelemzéséről sem. Csupa ujjongás a második strófa, melynek a harmadik tökéletes ellenpontosítása. S mindkettő feszültségtől terhes. Az eleven igék, a virágok, patakok ragyogását, színpompáját felidéző névszók teremtette strófaépítmény csúcsán ott lebeg a törékeny, a múltó szerelem Lilla nevének csendítésével:

*Egy hűjját esmértem
Örömminek még:
LILLA' szívét kértem;
'S megadá az Ég. (...)*

És ekkor belénk hasít a fájdalmas, a keserű felkiáltás költői/festői jelzővel dúsított metaforával:

*Jaj de friss rózsáim
Elhervadtanak; (...)*

Ellentétes tartalmú a jelzőkavalkád, ugyanis egyrészt: „játékos” és „égi”, másrészt: „vak” és „csalfa”.

A tél képeit, a boldogtalanság hangulatát éreztetik az „elhervadtanak”, „kiszáradtanak” fagyosságot, kietlenséget kifejező igék, mellettük a névszók, amelyek sajátos áthallást, áttűnést kölcsönöznek a vershangulatnak. Az általános emberi csalódottságot fejezik ki a záró strófa sorai, tudniillik egyetemes búcsút olvashatunk itt. Ezért fogalmazza a versolvasó, a versértelmező: mi a szenvedések gyógyítója? Az örök természettel megosztott magány, amely edzi a szívet a halál gondolatához, így ez a magános bölcs számára nem elrettentő többé, hanem kívánatos. Ennyire mélyen pesszimista „A' Reményhez”? Ezért van a harmadik változat „kietlen” szava után kérdőjel? Olvasatunkban ez a költemény a teremtő eredetiség és a művészi szabadság gondolatának, a zsenikultusznak a kifejezője a magyar nyelvű lírában.

Tájat gyöngéden, szenvedélyes érelemmel, csöndes, olvatag mélabúval, mégis éles szemmel látni, reálisan megfigyelni, ábrázolni TÓTH ÁRPÁD tudott. A rokokó világában született CSOKONAI-verseknek varázslatos tájfestésük van, így „A' Reményhez” társaságában levő Lilla-daloknak is. A költő nyelvében el nem koptatott szavak virulnak. Mintha csak most születtek volna! Ebben a szép, rokokósan könnyed költeményben teljesnek látszik a lemondás, az élet tagadása. Ugyanakkor az is igaz, hogy ez az üde, mozgékony, játékos forma a hordozója a költő és a leroskasztó érzés küzdelmének. CSOKONAI verse nem fáradt, nem ernyed, nem dekadens²⁵ alkotás, hanem őszinte, tiszta érzések foglalata. A szép, emberi egyensúly költeménye „A' Reményhez”, amely műfaja – Szegedy-Maszák Mihály állítása szerint – nehezen eldönthető, vitára ösztönző kérdést vet fel: *óda* vagy *dal*? A kutató átmeneti műfajnak tekinti, ugyanakkor a hagyományos műelemző gyakorlat *elégiának* minősíti, mivel búsongó hangú, szomorú hangulatú lírai költemény. Schiller nagy hatású elmélete szerint elégikus magatartás akkor jön létre, amikor az eszmények és a valóság közötti ellentmondás nem oldható fel, a költő ezért rezignáltan, de a harmónia vágyától áthatva ábrázolja a valóságot. E műfaji vitában Ungvári Tamás nyújt támpontokat a költői mű megközelítésének és megértésének ehhez az igen lényeges szempontjához. Ahhoz a szemponthoz, amelyet egy *tárgyválasztásnak* és a *világképnek a költői formával* való összeforrottsága, kölcsönös feltételezettsége jelent.

CSOKONAI költészetének egyik uralkodó formai vonása a *zeneiségre* való törekvés. Fontos szerepet tölt be a lelki érzelmek „történései”-nek művészi megformálásában. A nyelvi közegben megvalósított ritmus a Lilla-daloknak természetes eleme. A zenei eszközök sajátos, tündéri, időn téren túli varázslatos lebegést biztosítanak. Drámai feszültség érezhető a mű rímeiben²⁶. Konfliktussorozatok robbannak az olyan rímpárokban, mint „a' boldogtalan” és a „bókol úntalan” összecsendítésében. Pillantsunk a mély magánhangzókra, s máris magyarázatot kapunk a felsejülő

²⁵ nem hanyatló, itt: nem bomló jellegű

²⁶ a képző és ragrímekben

keserűsége! Folytathatnánk a rímek elemzését más, szintén Lilláról szóló alkotásokra gondolván. De így is érvényes tanulságokat rögzíthetünk: a rímpárt alkotó szavak jelentésének groteszk, ironikus, játékos, több helyütt drámai összecsendítése a becsapott, megalázott, kismizmizett, a reményt és célt tévesztett embert körvonalazzák.

A Lilla-dalokban feltűnő az érzelmek festésének képi, nyelvi és ritmikai élénksége. A kötetben olvasható versekből ki-kivillan a gúny, az öngúny, a keserűség, a fájdalom, ám a boldogság sem marad el, ha mégoly tűnő is. Álljon itt igazolásul a személyes hangú, Vajda Júliához szóló „Az Esküvés” című! A népies hangú, kettős ritmusú²⁷, csattanóra épülő vers központi témája az epekedő, enyelgő szerelem. E gáláns szépség-himnuszt az érzékiség és az érzékelés teszi varázslatossá. Szenvelgés nélküli, nagyon is emberi ez az esküvés, amely mélyén ott bujkál a hamarosan bekövetkező csalódás.

A rokokó iskolája alakította ki CSOKONAI versformáinak, strófaszerkezeteinek, rímkombinációinak roppant változatosságát. Juhász Géza azt állítja, hogy CSOKONAITól való az első igazi rímes-jambikus versünk, valamint az első magyar szonettek is tőle származnak, ám ezt KAZINCZY FERENC vitatta.

A Lilla-dalokról elmondottakat Szauder József soraival foghatjuk össze: CSOKONAI „... verseinek porcelános áttetszősége (...) csak átderengeni hagyja a könnyed, játékos, formailag hallatlanul gazdag költészeten a gyötrődést, az otthontalanságot, a betegséget; de éppen e különös kettősségtől (...) válik oly idegesen nyugtalanná, hang és érzelm gyors váltogatásában oly gazdaggá lírája.”

²⁷ Földi János műszavával „kétszeres”, tehát rímes-időmértékes technikájú

Képek a népi életből – Arany János néhány kisepikai alkotása *Családi kör, A Jóka ördöge, A fülemile, A bajusz*

... Mert egyre
többet nyulunk művei után:
megnyugvást keresve. Egyre többet lapozzuk
csodálatos és érzékeny könyveit,
utolérhetetlenül magyarul megírt könyveit
szikkadt, csillagatlan éjszakáinkon,
fénymohás és eső-szögesdróttal körülgöngyölt
nappalaink csöndjében: magunkat
keresve és veszteségeinket, Történelmünket
és halottainkat. Pedig neki sem
adott könnyü időt és könnyü életet a sors. (...)
(Juhász Ferenc: Arany János ünnepén)

„Aranyt a Toldi szerzőjeként említi a közember máig. Maga sem ártatlan ebben: maga is mindenekeelőtt a Toldi alkotójának látta önmagát. Arany jellegzetesen forradalom utáni, levert forradalom utáni költő lett, s a Toldi a forradalom előtt keletkezett. A forradalom után, kiváltképp, ha vesztes, minden bonyolulttá, nehezzé és érthetlenné, minden bizonytalanná válik. Holott a forradalom előtt, előestéjén minden egyszerű és tiszta, érthető és elrendezhető, minden bizonyos volt. Arany, mindenesetre, a bizonytalanság költője lett” – fejtegeti Németh G. Béla, akinek az idézett gondolatsorában olvasható befejező megállapítás árnyalja a tényt: válsághangulat lett úrrá – Riedl Frigyes elismerő szavai segítségével – a „legnagyobb epikus költő”-n.

A nemzeti sorsfordulók, esetünkben a nagy bukás értékválságot idézett elő, ez zavart okozott a tudat, a szív, a lélek hármában. A jeles személyiségeknek azonban gyorsan kell cselekedniük, látniuk kell: a döntésükre egy nép figyel. ARANY JÁNOS nagykőrösi évei²⁸ nemcsak a példamutatóan lelkiismeretes tanárkodás évei, hanem a szerepkeresés és a szerepre találás évei is. Erről a majdnem évtizednyi időről érdemes újra és újra szólnunk! Szemtanúi lehetünk egy válsághangulat oldódásának. A „lelkének ifjúságá”-t, a „lelkének másik felé”-t sirató költő az 1850-es évek elején már tudja: szerepe őt a jövőre, az előretétekintésre biztatja.

Jelen elemzés, értékelés ezt a feltételezést bizonyítja. A problémafelvetés motívumai a „szerepkeresés” és a „szereptalálás”. Mit érthetünk ezen? Íme: a költő választ magának egy történelmi, irodalmi, köznapi figurát, és annak arcát, gondolatvilágát, stílusát kölcsönözve mondja el érzelmeit, gondolatait. A választás persze nem könnyű és nem egyszerű, ugyanis nem könnyen és nem egyszerűen esik a választás az egyik vagy a másik „szerep”-re. A „szerep” megtalálása azt is jelenti, hogy a költő mondanivalója megérett a közlésre.

S mi lehet a nép fiának, ARANY JÁNOSnak a legfőbb küldetése? A nép nyelvén, a népért és a néppel együtt szólni! Méghozzá gügyögés nélkül, a legmagasabb művészi fokon, hozzáértően szólni a néphez, a nemzethez, hiszen csak az ilyen költészetnek lehet nemzeti értéke, értelme.

Helytelen lenne arra gondolnunk, hogy Világos után ARANY JÁNOS feladná vagy csak módosítaná is az 1848. augusztus 12-én PETŐFINEK írt hitvallását: „Tisztelni kell a népnek komoly kedélyét, nehogy gúnynak vegye az örök komázást s megbosszankodják.” Népiességében mély és forró demokratizmust kifejező tartalom van jelen mindvégig. Bizonyára ez magyarázza a sok összetevő mellett, hogy miért erősen népies jellegű témákat, ötleteket dolgoz fel ARANY 1848 után. Mielőtt az egyoldalúság vádjá érhetné a költőt, hadd hivatkozzunk Sötér István szavaira: „Arany is szélesíteni igyekszik a népies-nemzeti jellegű költészet lehetőségeit, s ábrázolási körébe a lélektan, a jellemrajz nem-naiv, sőt modern realista feladatait, megoldásait vonja be. A szó shakespeare-i értelmében fogja fel ARANY a népiességet is (...)”

²⁸ 1851 őszétől 1860 szeptemberéig

Az itt értelmezett alkotások egy átmeneti kor értékekkel bír, ma is szívesen olvasott művek forrásvidékén született alkotások, nevezetesen: a „Családi kör”, „A Jóka ördöge”, „A fülemile” és „A bajusz”. Hogy miért ezekre esett a választásunk? Megkapó a témájuk, a hangulatuk, az őszinteségük, a meséjük s még valami, nevezetesen ARANYnak a jövőre való érzékenysége, emellett mindig jelen lévő a költő tréfálkozó hangja is. Még a „Családi kör”-ben is felcsillan, habár ott borong a vesztett szabadság dicső emléke:

*Pendül a kapa most, letevé a gazda:
Csíkos tarisznyáját egy szegre akasztja;
Kutat az apró nép, örülne, ha benne
Madárlátta kenyér-darabocskát lelne.
Rettenve sikolt fel, amelyik belényúl:
Jaj! valami ördög... vagy ha nem, hát... kis nyúl!*

Béna harcfi lép be, sok jó estét kíván: (...)

Az 1851-ben írt „A Jóka ördöge” műfaja (pórrege), témája és (népi) modora azt mutatja, hogy ARANY a népiességet miképpen is értelmezi. Műve egy átmeneti korszak válsághangulatában fogant. Hogy elvitathatatlan értékekkel bír, kétségtelen. Maga ARANY JÁNOS is nemzeti érvényűnek tartja verses meséjét, amely elbájol üdeségével, kerekdedségével.

Az 1854-es esztendőben, nagy balladakorszakának tetőpontján visszatér a kispikái műfajhoz, ezt jelzik „A fülemile” és „A bajusz” című költemények. Ezek a kísérletező kedvű embert hozzák közelebb a mai olvasóhoz, azt az ARANY JÁNOST, aki a nem balladai tárgyú, anekdotikus, életképszerű témákban is otthonosan mozgott, és veretes, újraolvasásra csábító műveket alkotott.

Ma is elfogadható Sötér István állítása, miszerint „Arany eszmény-világa tartalmaz utópiákat, illúziókat is (...)”, de nem Arany János lenne e fejezet központi alakja, ha csak a „vágy” motívuma lenne jelenlevő. Ott húzódik a „vágy” mellett a „valóság” motívuma is. A tiszta politikai problémák, a nemzeti hibák, sőt bűnök burkolt, közvetett formában, morális kérdések formájában törnek felszínre, hasítanak bele az olvasó tudatába. A Világos utáni²⁹ helyzetét elemző, lantja húrjait igazgató költő a lélek mélyrétegeibe akar hatolni, hogy a jellemmel, annak megigazulásával, megjavulásával foglalkozhassék, mindezt el is érhesse. S ezen a ponton fölvilan ARANY költészetének egy új vonása: a *realizmus*, amely a népi-nemzeti nézőpont állandó érvényesülésében mutatkozik meg.

A most vizsgálandó kispikái alkotások, amelyek képeket rajzolnak a népi életről, elsősorban didaktikus jellegűek – főképp „A Jóka ördöge”, „A fülemile” és „A bajusz” –, bizonyos hibák leleplezésére szolgálnak. Tudjuk Hernabb Istvántól, hogy e népies művek nemcsak a népieskedés ellenében, hanem a realizmus korlátozása ellenében jöttek létre. ARANY nemcsak az álköltői seregeket gúnyolja, kritikájának másik éle azok ellen irányul, akik képtelenek az orruknál tovább látni. Áradó, bőséges humorának mi is örülünk, hát még a korabeli, szórakozni is vágyó olvasók!

Irodalomtörténeti tények bizonyítják, hogy ARANY Nagykőrösön igen jelentős irodalmi tényezővé vált. Mi zajlott ekkor lelkében, tudatában? Jelentékeny küzdelem a költői távlatok és lehetőségek, illetőleg a költői kilátástalanság, az úgynevezett maradiság között. Melyik megszólalási, kifejezési formának jött el az ideje? ARANY erősen vívódik a saját költői feladatának a megfogalmazásával.

²⁹ 1849. augusztus 13-a, a szabadságharc végét jelentő világosi fegyverletétel után a Haynau nevét viselő véres megtorlás időszaka

↙ KÜZDELEM ↘

költői perspektíva

líra vagy ballada?

költői perspektívátlanóság

líra vagy kispika?

Hogyan állt ebben az időben³⁰ az úgynevezett népi esztétikával? A szárnyaszegett költő a történelmi helyzet alapos ismerete birtokában módosítja, de nem célt tévesztve a taktikáját, ugyanis

- a) nem lehet szó közvetlenül politizáló költészetéről,
- b) a közvetett, az általánosított kifejezés kerülhet előtérbe.

Rendkívül fontos ARANY JÁNOSnak Kazinczy Gáborhoz írott híres feleletéből a következő gondolat: „... azt hiszem, hogy amely népnek nem volt, nincsen gazdag népköltészete, annak nem lesz önálló nemzeti költészete.” Ettől, a tételmondatnak számító idézettől következnek a már jelzett kispikai alkotások értékközpontú elemzése, értelmezése! Alapállásunk a következő: ARANY JÁNOS a nép nemzetté emelkedését szolgálta, amikor hangzatos szólamok helyett, mondtak ilyeneket mások, ő azonban vonzó, maradandó értékeket hozott létre.

Az emberi viszonyok bensőséges visszhangját lelhetjük fel a „**Családi kör**” című életképben. Az ARANY esztétikáját vizsgáló Hermann István erről az alkotásról három lényeges dolgot állít:

- a) a nép panasza, bánata, sanyarú, nyomorúságos élete jelenik meg: TÉMA;
- b) nem kívülről, hanem belülről közelít a néphez: ÁLLÁSFOGLALÁS;
- c) helyzetdalszerűen maga a népi alak szólal meg: KIFEJEZÉSMÓD.

Családi kör³¹

*Este van, este van: kiki nyugalomba!
Feketén bólingat az eperfa lombja,
Zúg az éji bogár, nekimegy a falnak,
Nagyot koppan akkor, azután elhallgat.
Mintha lába kelne valamennyi rögnék,
Lomha földi békák szanaszét görögnek,
Csapong a denevér az ereszt sodorván,
Rikoltoz a bagoly csonka, régi tornyán.*

*Udvaron fehérlik szőre egy tehénnek:
A gazdasszony épen az imént feje meg;
Csendesen kérődzik, igen jámbor fajta,
Pedig éhes borja nagyokat döf rajta.
Ballag egy cica is – bogarászni restel –
Óvakodva lépked hosszan elnyult testtel,
Meg-megáll, körülnéz: most kapja, hirtelen
Egy iramodással a pítvarban terem.*

³⁰ 1851 és 1860 között

³¹ Az itt olvasható elbeszélő költemény (felfogható életképnek is) forrása: *Arany János összes költeményei I.*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1967

Nyitva áll az ajtó; a tüzelő fénye
Oly hivogatólag süt ki a sövényre.
Ajtó előtt hasal egy kiszolgált kutya,
Küszöbre a lábát, erre állát nyújtja.
Benn a háziasszony elszűri a tejet,
Kérő kis fiának enged inni egyet;
Aztán elvegyül a gyermektársaságba,
Mint csillagok közé nyájas hold világa.

Egy eladó lyány a tűzre venyigét rak:
Ó a legnagyobb s szebb... a hajnali csillag.
Vasalót tüzesít: új ruhája készen,
Csak vasalás híja, ... s reggel ünnep lesz.
Körül az apróság, vidám mese mellett,
Zörgős héjú borsót, vagy babot szemelget,
Héjából időnként tűzre tesznek sokat:
Az világítja meg gömbölyű arcukat.

A legkisebb fiú kenyeret kér s majszol;
Üszköt csóvál néha: tűzkigyókat rajzol.
Olvas a nagyobbik nem ügyelve másra:
E fiúból pap lesz, akárki meglássa!
Legalább így szokta mondani az apjok,
Noha a fiú nem imádságon kapkod:
Jobban kedveli a verseket, nótákat,
Effélét csinálni maga is próbálgat.

Pendül a kapa most, letevé a gazda:
Csíkos tarisznyáját egy szegre akasztja;
Kutat az apró nép, örülne, ha benne
Madárlátta kenyér-darabocskát lelne.
Rettenve sikolt fel, amelyik belényul:
Jaj! valami ördög... vagy ha nem, hát... kis nyúl!
Lesz öröm: alunni se tudnak az éjjel;
Kinálják erősen káposzta-levéllel.

A gazda pedig mond egy szives jó estét,
Leül, hogy nyugossza eltörődött testét,
Homlokát letörli porlepett ingével:
Mélyre van az szántva az élet-ekével.
De amint körülnéz a víg csemetéken,
Sötét arcredői elsimulnak szépen;
Gondüző pipáját a tűzbe meríti;
Nyájas szavu nője mosolyra deríti.

Nem késik azonban a jó háziasszony,
Illő, hogy urának ennivalót hozzon,
Kiteszi középre a nagy asztalszéket,
Arra tálalja fel az egyszerű átket.
Maga evett ő már, a gyerek sem éhes,
De a férj unszolja: „Gyer közelebb, édes!”
Jobb ízű a falat, ha mindnyájan esznek, –
Egy-egy szárnyat, combot nyújt a kicsinyeknek.

*De vajon ki zörget? „Nézz ki, fiam Sára:
Valami szegény kér helyet éjszakára:
Mért ne fogadnók be, ha tanyája nincsen,
Mennyit szenved úgy is, sok bezárt kilincsen!”
Visszajő a lyánka, az utast behíván.
Béna harcfi lép be, sok jó estét kíván:
„Isten áldja meg a kendtek ételét is,
(Így végezi a szót), meg az emberét is.”*

*Köszöni a gazda: „Része legyen benne:
Tölts a tálba anyjok, ha elég nem lenne.”
Akkor híja szépen, hogy üljön közelébb –
Rá is áll az könnyen, bár szabódik elébb.
Éhöket a nagy tál kívánatos ízzel,
Szomjukat a korsó csillapítja vízzel;
Szavuk sem igen van azalatt, míg esznek,
Természete már ez magyar embereknek.*

*De mikor aztán a vacsorának vége,
Nem nehéz helyen áll a koldus beszéde;
Megered lassanként s valamint a patak,
Mennél messzebbre foly, annál inkább dagad.
Az idősb fiú is leteszi a könyvet,
Figyelmes arcával elébb-elébb görnyed;
És mihelyt a koldus megáll a beszédben:
„Meséljen még egyet” – rimánszók szíven.*

*„Nem mese az gyermek”, – így feddi az apja,
Rátekint a vándor és tovább folytatja;³¹
Néma kegyelettel függenek a szaván
Mind az egész háznép, de kivált a leány:
Ez, mikor nem hallják, és mikor nem látják,
Pirulva kérdezi tőle... testvérbátyját:
Három éve múlik, hogy utána kérdez,
Még egy esztendő vár, nem megy addig férjhez.*

³¹ A fenti hat sor szövege az első fogalmazványban a következőképpen hangzott:

*Beszél a szabadság véres napjairul,
S keble áttüzesül és arca felpirul,
Beszél azokról is, szemei könnyben úsznak –
Kikkel más hazába bujdosott... koldusnak.
Elbeszéli vágját hona szent földére,
Hosszu terhes útját, amig hazaére.*

E sorokat a költő a cenzúra szigorára való tekintettel megváltoztatta. Az első változat szövegét később se állította vissza, amikor már senki nem akadt volna fenn azon. A kor dokumentumaként azonban helyesnek látszik ezt a változatot is közölnünk.

*Este van, este van... a tűz sem világít,
Kezdi hunyorgatni hamvas szempilláit;
A gyermek is álmos, – egy már alszik épen,
Félrebillent fejjel, az anyja ölében.
Gyéren szól a vendég s rá nagyokat gondol;
Közbe-közbe csupán a macska dorombol.
Majd a földre hintik a zizegő szalmát...
S átveszi a tücsök csendes birodalmát.*

Egyértelmű, hogy a tartalmi kérdés az elsődleges, ARANY hitvallása, a mélyen átélt hitvallás, melynek tisztaságát a költő féltékenyen őrizte:

*Az idősb fiú is leteszi a könyvet,
Figyelmes arcával elébb-elébb görnyed;
És mihelyt a koldus megáll a beszédben:
„Meséljen még egyet” – rimánkodik szépen.*

„Nem mese az gyermek”, – így feddi az apja, (...)

E reális életképből valami mély, ám elérhető és átélhető gyöngédség sugárzik. Elfogadható Benedek Marcell megállapítása: „tökéletesen egybeillesztett képsorozat” a „Családi kör”, amelynek hangulata ARANY JÁNOS közösségeszményét fejezi ki. Természetes műmegközelítési eljárás ennél a költeménynél az életrajzi motívumok kiemelése, jelesül:

TÁVOL: „*Rikoltoz a bagoly csonka, régi tornyán.*” (látás- és hangélmény)

KÖZEL: „*Feketén bólingat az eperfa lombja, (...)*” (látás- és színélmény)

MIKROKOZMOSZ: a család: emberséges, nyugalmas, csendes, vagyis: biztonságos

	<i>apa</i>	<i>anya</i>
nyilván görnyedten dolgozott hajnaltól napestig		jó háziasszony, gyöngéd anya és feleség

gyermektársaság
tejet kérő kisfiú
a tűzre vigyázó eladó lány, Sára
(rejtett lírai vallomásról szoktunk itt beszélni, ugyanis így hívták
a költő édesanyját és nővérét is)
a borsót, babot szemelgető apróság
a kenyeret majszoló legkisebb fiú
a verseket kedvelő, olvasó nagyobbik

„béna harcfi”
a történelem megjelenítője, aki
„Beszél a szabadság véres napjairul, (...)”

A mű – Barta János fejtegetése is igazolja – a mindennapi apró sürgés-forgást a maga kicsinységében is jelentőssé tudja emelni. A veritékes nap után az esti nyugalom rövid perceit a szabadságharc emlékei töltik meg a kis parasztcsaládban. Megtudjuk, hogy az oly békésnek rajzolt család nem teljes, hiszen hiányzik belőle a leány, Sára vőlegénye, aki talán az „áldozat” motívumát hozza ebbe az életképbe. S a befejezés? A béke és a nyugvás idillikus képét adja.

Véletlenül sem hamis ez az ütemhangsúlyos, páros rímű, négyütemű tizenkettesekből építkező életkép. Sőt, mély lírai vallomásnak, bátor kiállásnak, hűségkölteménynek tarthatjuk.

Oktató, nevelő tanulságot köt Arany „A Jóka ördöge” olvasója lelkére:

*(...) bölcs tanulságot vehetni belőle, –
Mert az ember sosem tudhatja előre:
Hátha valamelyünk igazán úgy járna,
Mint a szegény Jóka s az ő életpárja!?*

De honnan is meríthette műve témáját ARANY JÁNOS? Előjáróban tudnunk kell: az 1850-es évek nem egy művét egyenesen a népnek írta, sőt a nép számára hozzáférhetően adta ki. Ez a tény adalék a műfaj, a „pórrege” jelentésrétegeinek a felfejtéséhez is. Tudjuk, hogy „A Jóka ördöge” tárgya népi anekdota, meséjét az „Ezeregyéj” meséi közt VÖRÖSMARTY MIHÁLY fordította magyarra „A favágó és a szellem” címen Pesten, 1829-ben. ARANYhoz fél-népi úton jutott. „A Jóka ördögé”-t Keresztury Dezső „feladatként megoldott munká”-nak tartja. E meglehetősen félreérthető kitétel enyhítésére jegyezzük meg a következőket.

- A pórregében helyén van mindaz a mesei naivság, ami egyéb Arany-művektől, például a „Toldi”, kínosan elüt.
- Szilárd, ép szerkezetű.
- A népmese sajátosságai Arany költészetében újjáteremtődnek.

Bizton állíthatjuk, hogy a TÁRGY és az ELŐADÁSMÓD szoros kapcsolata teszi olyan sugárzóvá, szórakoztató emlékké „A Jóka ördöge”-t. A hét fejezetből álló mese figurái így rendeződnek:

Judit, a „zsémbes asszony” ← → *Jóka, az „áldott ember”*
menekülés ↓ ↑ szerződés-kötés
„egy nagy kamasz ördög”

a királyleány: bolha bútt beléje; anyja: papucsban; atyja: ingben

*Egyszer nagy-sokára, midőn nem is vélte,
Vagy heted magával jön az ördög érte, (...)*

Az alku megszegése miatt: „tüzes pokol”.

A cselekmény főbb állomásai:

<i>otthon</i>	<i>a mezőn</i>	<i>a királyi udvarban</i>	<i>a pokolban</i>
veszekedés perlekedés duzzogás	Ki a gazda? Újabb haddelhadd! Judítot elnyeli a kút. Menekül az ördög! Alkukötés	bolhás a király leánya Jóka orvosol lakodalom	Mit tettél, Jóka? Találkozik Jóka és Judit. Összeszoknak vajon?

A helyszínek, a szereplők, a fejezetszám s a cselekmény bizonyítja: mesét tartunk a kezünkben. A szellemes, leleményes, mosolyra ingerlő történet mesteri ötletekkel van tele:

- Judit háromnapos némasága,

- b) a kútból lett csapda,
- c) a király levelének kiszólásai:
 - „szegény hitvesem”
 - „napam asszony”
 - a szolgálok
 - a királyi szülők.

Előfordult már, hogy ARANY műveit olvasva hajlamosak voltunk bizonyos fokú kényelmesség, terjengős lazaság tudomásulvételére. Ebben a műben minden epizódot, párbeszédet tudatosan épített fel a költő, vagyis remekművet alkotott.

ARANYnak a népies tanító költemények körében fellelhető tréfás alkotásait, „A fülemile” és „A bajusz” című elbeszélő költeményeket kiváltképp fűszerezi az *irónia*. Mikor él a költő a csúfolódás e formájával? Amikor épp az ellenkezőjét fejt ki annak, amit helyesnek tart. Ezt azonban oly módon teszi, hogy a szavaiból fény derüljön az igazi véleményére. A Péterről és a Pálról, valamint a kopasz szájú Szűcs György bátyáról szóló kispikái alkotások elbűvölő iskolapédái az *ironikus ábrázolásmódnak*. Ezek az 1854-ben megírt népi anekdoták művészi fokra emelt remekművek. S a jelen, a költő jelene a *komikum* leple alatt megkapja a maga szúrásait. „A fülemile” a porlekedő szomszédokról szóló tanító költemény, „A bajusz” a gögös, dologtalan paraszt típusát bemutató alkotás, amely bővelkedik kacagtató motívumokban is.

A „Magyar Nép Könyvé”-ben megjelent „**A fülemile**” az emlegetett madár füttye miatt veszekedő, hajbakapó, perlekedő kurtanemest állítja pellengérré Arany, miközben rácsodálkoztatja az olvasót a korabeli bíraskodásra is.

Pál (...)
Nyomatékul egy tallért dob
Az igazság mérlegébe,
Mit a bíró csúsztat a jobb
Oldalon levő zsebébe.

Tudnia kellett a költőnek, hogy szándéka célt fog érni: a nép megérti mondanivalóját. Hogy mi is történt, lássuk időrendben!

- a) Eötvösnek komoly aggályai támadtak a népkönyvben megjelent „füttyihistória” miatt.
- b) Gyulai 1854. szeptember 6-án kelt levelében tudatja a költővel a következőket: „Neki (Eötvösnek) is nagyon tetszett, csak egy megjegyzése van reá... hogy a Népkönyv közönsége azt fogja mondani a végére. Mért dicséred az új törvénykezést.”
- c) Ismerjük meg ARANY válaszában a kulcsmondatát: „... én azt hiszem, hogy arra azt mondja a paraszt: »igen biz a fene!« s átérzi az iróniát.”

Egy tünékeny aggályoskodásról lehetett szó mindössze, amire a szerepének megfelelően kellett válaszolnia a nép értelmességét ismerő költőnek, s ő válaszolt is.

A vita ma az *ábrázolásmód* kérdése körül fordulhat meg: ARANY realista vagy naiv, esetleg népi realista? Barta János metaforikus hasonlata, nevezetesen: „Mint a patak, melynek útjába sziklatömbök hengerültek, egyszerre irányát veszti: egy része tóvá téspe, más része több ágra szakadva keresi a kifolyót...”, megbátoríthat bennünket a helyénlevő válaszban. A népi realizmus vékony erecskéje küszködve keresi az útját, csak itt-ott tud a sziklák közül felszínre vergődni, de ha kibukkan, üdítő a hatása. A nagykőrösi beszélyek – a „Családi kör”, „A Jóka ördöge”, „A fülemile”, „A bajusz” – többfunkciósá lettek a mester tollán: szórakoztatnak, elgondolkodtatnak, ízlést fejlesztenek, életkedvet adnak, sőt nyelvművelést is végeznek. Keresztury Dezső ízes gondolata erősítse az elmondottakat, miszerint ARANY JÁNOS „a magyar nyelv mindennapi kenyerét tette le az utódok asztalára.”

Az itt és most elibénk került kispikái alkotásbőség csúcsán „**A bajusz**” áll. A „Protestáns Képes Naptár” közölte 1855-ben minden idők ARANY JÁNOS-olvasóinak az öröme. A népies történet csupasz képű gazdurát, aki „kígyóhájjal, medvezsírral, ebkaporral, kutyatéjjel” próbálta megnöveszteni bajuszát (természetesen sikertelenül), babonával, kuruzslással fosztja ki az élelmes

oláh cigányhad („Tudvalevő nagy zsványok”). Amikor ARANY JÁNOS jelen elbeszélése befogadásáról és az olvasóra gyakorolt azonnali és későbbi hatásáról szólnunk, akkor ki mással kezdhethetnénk, mint Németh G. Bélával. Ő a „Toldi” költője verseit „keresésfolyamat”-nak nevezi, s így gazdagítja mondanivalóját: „Első látásra ritkán tárja fel szépségeit verse. Nem sodor el, nem vág mellbe, nem taglóz le, ritkán szavalati darab. Meditációban született, meditációra való.”

Az olvasó, amikor először szembesül a bírói székre áhító uraság „tragédia”-jával, még csak sejti a mű igazi varázsát, amely ott bujkál a sorok mögött: ériék tetten! A megértés kulcsa mindenekelőtt az, hogy a bajusznak becsülete, rangja, fontossága van! Ennek értelmezése után a mű minden rezdülése különleges hatást vált ki.

*Mily irígyen nézte másnak,
A legutolsó kapásnak,
Hogy mohos a szája-széle:
Bezzeg, cserélt volna véle!
De mi haszna! mindhiába!
Nincs orvosság patikába,
Széles mezőn, drága kertben,
Vagy más helyen,
Ami neki szórt neveljen!*

„A bajusz” költőileg elsőrendű *ironikus szatíra*, amelyben a szerző az emberi tett ellenmondásait nagyította fel. A vígeposz, gondoljunk „A nagyidai cigányok” és a „Bolond Istók” történetére, műfajából eredő kevert hangnemet, a *groteszket* nagy nyelvi leleménnyel valósítja meg. Az elbeszélő alapötlete lendületesen bontakozik ki a történés és az elbeszélés síkján.

A rímtechnika is figyelmet érdemel. Mielőtt elandalítaná az olvasót a párrímekkel,³² az itt-ott felszejlő bokorrímekkel,³³ meghökkenti egy-egy váratlan fordulattal: keresztrímekkel³⁴ vagy ölelkező rímekkel.³⁵

A lelkiállapot ábrázolásában jeleskedő ARANY JÁNOS tudatosan él a *szóismétléssel*, a *szóteremtés* olyan pajkos gyermekeivel is, mint az ikerítés,³⁶ továbbá a hasonló vagy azonos jelentésű szavakkal, motívumokkal. Nemegetszer úgy kelt *szójátékával ironikus hatást*, hogy egyazon szót köznyelvi és átvitt értelemben is használja.

*Ami pedig Szűcs György gazdát
Máskülönben illeti:
Nem bolond ember volt ám ő:
Ládájába' pénz, egy bögre,
Azonkívül juha, ökre
És – szamara volt neki.*

Ha összegezzük „A bajusz” értékeit, így fogalmazhatunk:

- a) tanulságos, világos, általános értelmű;
- b) a babonára, a hiszékenységre való hajlam kigúnyolója;
- c) komikus bajusznövesztés ironikus befejezéssel.

A fentiekben ARANY JÁNOS négy kispikái alkotásával foglalkoztunk. Az volt a célkitűzésünk, hogy a Világos utáni magyar nép életéből képeket, emberi jellemzőket tudatosan felvillantó költőt közelebbről láttassuk mai olvasóival.

³² a, a

³³ a, a, a

³⁴ a, b, a, b

³⁵ a, b, b, a

³⁶ gyimgyom, gizgaz, ringy-rongy

Napjainkban hajlamos a szakirodalom átsiklani éppen azokon a műveken, amelyeknek a hangja a szorosán vett népiestől egyre jobban távolodik, és ebben a mértékben az általános emberi felé tágítja világát. Arany nemcsak siratja, hanem a jövő felé bátorítja nemzetét. Hihetetlen tapasztalattal, intelligenciával és természetesen költői felvértezettséggel végzi feladatát, teljesíti vállalt szerepét. Minderről SZERB ANTAL ezeket írta: „Ha az Ezeregyéjszaka dzsinnjei egy nap felkapnák Magyarországot, és elvinnék távolabbi egekbe, úgyhogy a helyén nem maradna semmi más, csak Arany János tizenkét kötete, ezekből a mágikus könyvekből maradék nélkül ki lehetne olvasni a magyarság eidoszát. Minden szál hozzá vezetett, és minden szál tőle vezet, a magyar szellemi életnek ő a sugárzási központja.”

Szembenézés – Petelei István művei között

Egy méltatlanul elfeledett magyar íróról, PETELEI ISTVÁNról (1852–1910) szólunk, aki világirodalmi mércével mérve is a 19–20. század fordulójának legjelentősebb magyarországi műfajteremtő alkotói közé tartozott. Ma már, sajnos a nevét sem ismeri az átlagos magyarul értő olvasóközönség.

De ki is volt PETELEI ISTVÁN?

Erdélyi örmény-székely keverék családban született 1852. szeptember 13-án. Élete nagy részét Kolozsvárt és Marosvásárhelyt élte le. Író, hírlapíró, aki 1886-ban megindította és szerkesztette a „Kolozsvár” című lapot. Elismert, olvasott íróként sem igen publikált budapesti lapokban. 1888-ban ő hívta életre az Erdélyi Irodalmi Társaságot. Az olvasás, a nyelvtudás, a művészetek szeretetét s pártfogását otthonról, sokgyermekes családjából vitte magával. Kezdetben filozófiai és teológiai problémák keltették fel az érdeklődését, ám ezeknek hirtelen hátat fordítva az építészet iránt érdeklődött a pesti Műegyetemen. E tapogatózás, említésre érdemes kísérlet után a történelem és a régészet foglalkoztatta a bölcsészkaron. Az innen továbbragadó új élmény sem sokáig váratott magára, ez volt a természettudomány. Darwin tanai nyomán egészen közel került ahhoz a biológiai determinizmushoz, amely ez idő tájt ZOLA naturalizmusát formálta.

Az 1880-as évektől fellépő új nemzedék: GOZSDU ELEK, PETELEI ISTVÁN, GÁRDONYI GÉZA, PAPP DÁNIEL, TÖMÖRKÉNY ISTVÁN mellett BRÓDY SÁNDOR a társadalom valóságos problémáit felölölő, az élet valódi képét mutató realizmus jelszavát vallotta.

Ebben az időben a magyar *regény* világában is új fejezet volt kibontakozóban, hiszen sor került a lélektani valóság behatóbb megismerésére, feltárására, a társadalmi problémák új szempontú megközelítésére, elemzésére. A 19. század végének olyan új irányzata, mint a *költészeti szimbolizmus* – és annak prózai párhuzamai – szükségesnek mutatkozott a magyar irodalomban is. Ekkortájt növekedett meg a *novella* szerepe. Mire alkalmas ez a műfaj? Kétségtelenül a drámaibb, a tömörítettebb, a kifejezés új eszközeivel élő mondanivaló megszólaltatására képes ez, a magyar irodalomnak az említett korszakában reprezentatív műfajjává váló közlési forma. Méltó párjává formálódott a magyar lírának, hiszen világirodalmi színvonalú alkotások születtek, így PETELEI ISTVÁN művészetében is, aki mint író a kisepikának, közelebbről a *tárcanovellának* és a *karcolatnak*, a *rajznak* volt kitűnő mestere.

Tanári diplomával érkezett vissza Erdélybe PETELEI, akit fárasztott Budapest zaja, az elidegenítő tülekedés, s ezután a „nép-nemzeti irodalom” eszményeit mint szellemi örökséget akarta kamatoztatni új törekvései kimunkálásában. 1880–91 között felváltva szerkesztette a „Kelet”-et, a „Kolozsvár”-t, a „Kolozsvári Közlöny”-t. Hamarosan azonban csak az irodalomnak szentelte alkotó energiáit. Életszerű, igazi figurákat teremtett. Tragikus hangvételű novellái dinamizmusukkal ragadják meg a mai olvasót is. A fegyelmezetten szűkszavú író valóságábrázoló igénnyel fordult a korabeli társadalmi problémák felé („A jutalom”, „A csíkos szóttas”). Ezekről szépítés és illúziók nélkül („A székek”), megrázóan („Balogh Eszti elment”), tömör, lírai hangon („Csifó fráter és a lova”, „Parasztszégyen”) szólt. Műveinek színhelye többnyire a Székelyföld („Két fehérszék”, „Őszi éjszaka”). Elsősorban az erdélyi kisvárosok és falvak, illetőleg a bennük élő polgárság és parasztság életét tárta fel („A tiszta ház”, „Balogh Eszti elment”). Szatirikusan mutatta be a polgárságnak a műveletlenségükkel kapcsolatba hozható tulajdonságait, nevezetesen az úrhatnamságukat, a pöffeszkedésüket („A könyörülő asszony”, „A székek”). Ugyanakkor mély együttérzéssel ábrázolta a társadalomból kizártak, a törvénytelen gyermekek sorsa mellett a kisemmitett erdélyi falusi nép életét („A jutalom”, „Csifó fráter és a lova”).

PETELEI hősei póztalanok, egyszerűek, dolgozók, az életük gyakran lemondással, halállal, lelki megsemmisüléssel fejeződik be, mint „A tiszta ház” elföldelt hitvesének, másutt Balogh Esztié, akit a gyanakvó falubelije vesznek körül, vagy az ifjúsága elvetélt álmait hurcoló Bogdán Gyurié és másoké. A pénz megromító hatalmát különösen az elbukott, lejtőre jutott lányok sorsában látatja, így „A csíkos szóttas”-ben vagy más műveiben, a „Gát a lejtőn” címűben is.

Az 1894-ből való „Mezőségi út” kitűnő, irgalmatlanul őszinte, merész hangú *útjegyzetében*, *szociográfiájában* számolt be a 19. század vége parasztságának problémáiról. Mindezekkel együtt a finom lélekrajz s a komor, tragikus balladai szerkesztés és hangulat jellemzi ezt az írását is.

Egyetlen regénye, az „Egy asszonyért” *történelmi regény*.

PETELEI írásait szerzőjük életében tartózkodóan fogadták. Úgy vélekedtek, többek mellett maga Gyulai Pál is, aki rendíthetetlenül és kérlelhetetlenül „sötétenlátás”-sal vádolta őt, hogy a PETELEI által ábrázolt világ szükségtelenül komor („A könyörülő asszony”, „A székek”, „Parasztszegyen”), bizonyára az író beteges lelkialkata miatt.

Kéri József, az író avatott ismerője ekképpen foglalta össze meglátásait: „Petelei mély érzése, őszinte, becsületes igazságérzete, a szegények, elesettek iránt tanúsított humanizmusa, meleg együttérzése új szint jelent a magyar realista irodalomban.” Hogy PETELEI ISTVÁN vérbeli realista, kitűnik az a Jakab Ödönhöz 1880. augusztus 1-jén keltezett leveléből: „Várj, csak Ödön! Megéred te még azt, hogy az én kisvárosi életképeimet olvasni fogod. Turgenyev írt az erdőről. Ő az erdőt ismerte. A vadakat és a madarakat. Én a városról írok. Ezt én ismerem: vadaival, madaraival egyetemben!”

Diószegi András a korszak reprezentatív műfajáról, a novelláról értekezvén azt tárja fel, hogy miért éppen ebben alkothatott kiválót a magyar irodalom legnyomasztóbb hangvételő írója. Az úgynevezett *pszichológiai novella* hőse – visszaemlékezvén – a cselekményt a múltban, tulajdonképpen előidejűen játssza, a „múlt” és „jövő” idősíkjá a homályban marad, ezáltal a kritikus pillanatok, a „jelen” idejű végzettragédiának a beteljesülését láthatjuk, igazolja ezt az önmagával leszámoló Bogdán Gyuri története is. A *tárcanovella* egy alak vagy embercsoport jellemének, sorsának a rövid, gyors cselekményes formában való bemutatására képes számtalan formai megoldással, jellemzője a hézagosság, ezáltal hasonlíthat a ballada kihagyásos, szaggatott, szuggesztív előadásmódjához. Álljon itt példának Balogh Eszti tragédiája mellett Csifó fráter megható ragaszkodása!

Mindezekkel is kapcsolatban ekképpen írt Nemeskürty István összegezést PETELEI ISTVÁNról: „... tudatosan törekedett a lélektanilag részletesen indokolt, kerek, zárt beszély-típusra, amelyben tényleg remekelt is.”

PETELEINEK, ennek az európai látókörű írónak a novelláiban a hangsúly a külvilág eseményeiről a lélekben zajlókra esik. A kritikus pillanat kap döntő szerepet, lényegében tételmondatban a mű élén. Herczeg Gyula „meredek kezdés”-nek minősíti ezt a megoldást (az „Őszi éjszaka”, a „Parasztszegyen” és más művek esetében is), ugyanis az előkészítés hiánya figyelhető meg. A tagolatlan mondatból bizonyos feszültség, többnyire drámai vibráció érhető el. A cselekmény drámaian sűrített pillanataiban nincs idő elmerülni részletes felvezetésben és monológban, „A könyörülő asszony”, „A székek” címűek is ezt igazolják egyéb PETELEI-művek mellett.

PETELEI ISTVÁN a végső pillanattól indulva, a szereplő(k) lelkébe, emlékezetébe áthelyezve³⁷ pergeti vissza az eseményeket. Így születtek e *balladisztikus novellái* is: „A tiszta ház”, a „Balogh Eszti elment” (ezek a művek az író halála után kiadott „Elbeszélések”-ből ismertek), „A jutalom” (az 1880-as évekből való), a „Csifó fráter és a lova” (1905-ös keltezésű). Ezekben az írásaiban nem a mesék fantáziabirodalma kel életre, hanem a valóságos, a tapasztalati világ: egy élő, működő társadalom problémái, konfliktusai jelennek meg kendőzetlen őszinteséggel. Mi lehet a rendezőelve az imént felsorolt PETELEI-novelláknak? Mindenekelőtt a lélek vívódása, emellett az el nem törpülő hős láttatása, továbbá az útkeresés gyötrelmeinek ábrázolása. A hősök – a külső mozzanatok hatására – régi önmagukból kifordulnak, rögeszmével telítődnek, s végül a pusztulás, az értékcsökkenés zárja a lelki folyamatok ábrázolását.

Nem hagyhatók figyelmen kívül a mondatszerkezetek sem PETELEI műveinek szemrevételezésekor. Herczeg Gyula már idézett munkája szerint az 1880-as évek elején a prózastílus differenciálódott. A *rövidmondatosság* jelenti az újdonságot. Az *erős érzelmi hatást* az alig bővített, megállapítást kifejező, vagyis kijelentő és felkiáltó, valamint kérdő mondatok, továbbá az állítmányt nélkülöző, úgynevezett *kihagyásos mondatok* keltik. PETELEI szívesen él a rövid mondatokkal, amelyekből feltűnően hiányoznak a bővítményes szerkezetek. Nem túlzás *takarékossággal építő stílusról* beszélni. Az úgynevezett PETELEI-stílusról Herczeg Gyula kifejti: „... az összetett mondatokban a szóelemek száma 11 és 21 között változhat.” Ehhez hozzá kell még tennünk, hogy a

³⁷ transzponálva

metaforikus, színező jelzőt általában kerüli az író. A drámai fordulat a gondosan megformált, egyszerűsége törő mondatokból, bekezdésekből válik nyilvánvalóvá.

A fentebb emlegetett 19. századvégi magyar írócsoport kiemelkedő alakja, PETELEI ISTVÁN balladisztikus hangulatú, máig élményt adó, értékekkel bíró novellái („beszéddek”) közül választottuk ki néhánynak a közvetlenebb bemutatását.

Tüzetesebb szemlélődéssel

A JUTALOM

Bogdán Gyuri, ki igen szegény öreg cselédember volt, abba elegyedett¹ egy csendes alkonyatban, hogy a rengeteg² úrikert gyertyános sétatúján kantáron kapott egy csintalan lovat, mely oktalanul³ száguldott, bárha a méltóságos⁴ Ilyés úr csemetéjét vitte a hátán. Bogdán Gyuri, ámbár lefelé járt az órája⁵, markába pökött⁶, belékapaszkodott a baromba, leszedte a félig holt csemetét, s ölében beszállította a tatája elé.

– Megijedt-e Aladár? – kérdezte komoran az úr.

– Nem volt ideje rá, Méltásád...

Gyuri egy ideig dörzsölgette a kisárgult fiút, aztán kifordult a drága palotából, hogy a ló körül elvégezhesse a kötelességét.

Amiből annyi lett, hogy a méltóságos Ilyés úr jóvoltából a főispán⁷ írt a nagytekintetű⁸ miniszter úrnak, aztán teméntelen⁹ sokat írtak erre-arra, s a végén elhatározták, hogy Bogdán Gyurit, e példás gazdasági munkást, hosszas szolgálata fejében a magyar állam megjutalmazza egy szépséges rajzollal¹⁰ s száz koronával, mely summa szép ünnepség kíséretében lesz átadandó a derék férfinak.

Így történt, hogy a szép pünkösdi ünnep második napján,¹¹ a nagy úrikert tisztásán, hatalmas sátrak alatt, étellel-itallal ékes asztalok mellett összeültek a nagy népek: maga az asztaltartó méltás Ilyés, a fia, a szolgabíró, a pap, a jegyzők, a tanítók s más előkelőségek, hogy felmagasztalják¹² Bogdán Gyurit, a példás életű gazdasági munkást.

Gyurit vitték s az asztal elejébe ültették. Új, zöld szegélyű darócbekecs feszült roskadt derekán, új csizma a lábán. Feleségén, Máriskón, színes, nagy babos fersing¹³ s lila szín selyemkeszkenyő¹⁴ fehér haján,¹⁵ mindezt pedig a méltás úr kegyességéből.¹⁶ S a szolgabíró ékesen szólt hozzájuk. Elmondta nekik, hogy minek alapján áll a haza: erkölcs és becsületes munka. Amint a levegő ott van hegyélen és mélységekben: azonképpen jelen van mindenütt a nagy kormány; meglátván a jókat, azokat megjutalmazza, míg a gonoszokat megbünteti. Itt ül pedig a jeles erejű Bogdán Gyuri. – Erre

¹ *elegyedett*: bocsátkozott; valamit csinált

² *rengeteg úrikert*: az uraság hatalmas kertje

³ *oktalanul száguldott*: vadul, meggondolatlanul vágatott

⁴ *méltóságos* vagy *méltás*: cím, rang, illetőleg méltósággal (= önérettel, csodálatot keltően, tekintélyt parancsolóan) viselkedő személy

⁵ *lefelé járt az órája*: idős, öregkorban lévő

⁶ *markába pökött*: vagyis a levegő kifújásakor a nyelve segítségével kilökte (= köpte) a nyálat a szájából, itt nem erőteljes, nem undort kiváltó cselekvést jelent

⁷ *főispán*: a kormány által kinevezett bizalmi tisztviselő, hivatalnok, aki az adott területen a közigazgatási munkát ellenőrizte

⁸ *nagytekintetű*: magas beosztású személy

⁹ *teméntelen*: töméntelen, tömérdek, nagyon sok

¹⁰ *szépséges rajzolat*: díszes kiállítású, cifra betűkkel írt oklevél

¹¹ *szép pünkösdi ünnep*: a Szentlélek kiadásának második ünnepnapja; a magyar néphagyományban ehhez az ünnephez kapcsolódóan versenyjátékokkal pünkösdi királyt választanak, akinek az uralkodása rövid idejű, egy évig tartó, van táj, ahol mindössze három napos, ezért mondják: „addig tart, mint a pünkösdi királyság”

¹² *felmagasztalják*: különös ünnepélyességgel dicsérik, példának állítják a társai elé

¹³ *fersing*: az egyszerű ing fölé felvett, díszesen hímzett női felsőruha

¹⁴ *keszkenyő*: fejkendő

¹⁵ *fehér haján*: (meg)ösz(ült) haján

¹⁶ *a méltás úr kegyességéből*: a nagyságos úr jóvoltából kapott ajándék

mindenki éljenzett. A méltóság úr intett a szemével Gyurira, odacitálta magához,¹ s kezet fogott vele. Erre megint éljeneztek, s bort ittak. A méltóság az ünnepelt feleségére is ránézett.

A sátoron túl a cigányok muzsikáltak.

Kinn a bátrabb ifjak ütögették a csizmaszárukat, a hátulsó sorokban megforgatták a leányokat tréfás táncszók² mellett, az öregek pedig nyelték a tokányt,³ melyet a szakácsné bőven mért, nagy pohár borokkal öblögetve le.⁴ A jókedv fényesen kivirágzott,⁵ az éljenzések hallatára a madarak belefütyültek a kedves zajgásba.

Egyedül Bogdán szégyenlősen szigorgott⁶ az ülőhelyén. Ő mindig hátul szokott állani⁷ a homlokát törülgetve, s úgy mozgolódott a helyén ezúttal a dicséretre, mintha szégyenébe esett volna⁸ s mintha hegyes szegben ült volna. Máriskó is az ura füléhez hajolt e nagy percben (a száz koronát ekkor nyújtotta át a szolgabíró), s így szólt:

– Ha hozzátesszük e pénzt a mi kevés garasainkhoz, egy tehén néz ránk, öreg...

Bogdán intve felemelte az ujját:

– Ssss, ne beszélj hozzám, Mári, a tehénről. Első a becsület, Mári...

Istenem! Egy tehén. Kincsesbánya. Tej odahaza, vaj... friss, és borjú... Tehénborjú... Mit álmodoztak felőle a téli estéken összebújva a hideg kemence mellett s nyári járás-kelés közben a mezőn, a füvekre, virágokra ügyelve, melyet eszegetne a tehén... ha volna...

Azonban a pap is felkelt méltóságosan, s felelevenített egy izraelitát a Bibliából, ki igyekezett volt s dolgozott volt... s a tűz gyehegnájával intette meg Bogdán Gyurit, ha nem lesz olyan, mint azon izraelita. Gyuri a mellére ütött, mintha azt mondta volna: „Leszek én olyan, mint azon izraelita se nem volt!” Szégyellt volna beszélni. Nagyon tisztességtudó, kevés szavú dolgos volt, őtet⁹ örökké siettették, korholták, ügyelték,¹⁰ s a nagy méltóság mellett is ülven, alig merte hinni, hogy ő ugyanaz lenne, ki a jó izraelitához hasonló... A pap... A méltóság... Az ajaka¹¹ rebegett, s erőszakkal vett erőt magán, nehogy elérzékenyedjék.¹² Azonban a lelke ez édes zajban elkalandozott, s hallotta vele, hogy: „Bú, bú... ú...”, a tehén bőg a borja után. Az asszony vetette a tehént a tapétára.¹³ Mert az asszony belekottyán¹⁴ minden szép dologba...

Az alkony szelíd árnya összezavarta a nagy fák lombjának a rajzát, s a toronyban kongatták a harangot az „Úr imájára”.¹⁵ A pap felemelkedett, keresztet vetett, s az asztal elcsendesedett. Künn is elcsitult a zsvaj. A vén Bogdán megsúrolta a homlokát doroncos¹⁶ kezével, s felnézett az égre: Úr Isten...

A méltóság úr is felállott, a fia is, utána szolgabíró¹⁷ s egyéb uraságok, de az okon, hogy félbeszakítsák már a szép ünnepséget. A cselédek sürgölődni kezdtek¹⁸ az asztalok mellett, a poharak alját is felhörpintették,¹⁹ s Bogdán csendesesen csoszogott nehezen a népek elején a falu útján.

¹ odacitálta magához: odaintette, magához hívta

² tréfás táncszók: ritmikus, táncra biztató, táncra buzdító tréfás, nem ritkán pajzán (= nemi vonatkozásban kétértelmű) kifejezések, mondókák

³ nyelték a tokányt: hevesen, mértéktelenül ették a marha-, borjú-, sertés- vagy birkahúsból pörköltként elkészített ételt, amit fekete borssal, gombával főztek együtt, majd tejfellel bőségesen ízesítették

⁴ borokkal öblögetve le: gyakorta, gyakran kortyolták, iszogatták a bort a fűszeres étel fogyasztása közben

⁵ a jókedv fényesen kivirágzott: mindenkinek jókedve lett, mindenki mulatott

⁶ szégyenlősen szigorgott: zavartan, megjátszva viselkedett szigorúan

⁷ hátul szokott állani: kerülte a feltűnést az életében, mindig arra törekedett, hogy ne vegyék észre

⁸ mintha szégyenébe esett volna: szorongott, szégyenlősködött, kényelmetlen volt számára az ünneplés

⁹ őtet: a kettőzött tárgyragú ő személyes névmás régies, illetőleg tájnyelvi alakja

¹⁰ korholták, ügyelték: szidták, elmarasztalták, állandóan szemmel tartották, figyelték a munkáját

¹¹ ajaka: az ajka (= a száj külső széle) régies, irodalmi, választékos formája

¹² elérzékenyedjék: az elérzékenyedik ices ige választékos, felszólító módú alakja

¹³ az asszony vetette a tehént a tapétára: Bogdán felesége, Máriskó javasolta, vagyis vetette fel a tehénvásárlás gondolatát; az ő színes, tapétatarka képzeletében született meg az ötlet

¹⁴ az asszony belekottyán: haszontalanul, szükségtelenül belebeszél, vagyis kotyog, mint a tyúk

¹⁵ a toronyban kongatták a harangot az „Úr imájára”: az esti „Miatyánk” elmondására harangoztak a templomban

¹⁶ doroncos: a munkától, az időjárás viszonyosságaitól megkérgesedett, durva bőrével

¹⁷ szolgabíró: a főszolgabíró helyettese, segédje, szabálysértési ügyekben határozatot készít, büntet

¹⁸ sürgölődni kezdtek: sietve, sebesen kezdtek elpakolni, rendet tenni

¹⁹ a poharak alját is felhörpintették: kiitták a poharak alján (fenekén) maradt italt, hogy ne menjen kárba

A száraz kortyokat nyelte.¹ Nagyon fel volt zúdulva az érzése,² s amint az úri asztaltól felkelhetett, mindjárt erősebb embernek találta magát. Hiszen nem tréfa az, ami vele esett. Száz korona csilingelt egy csomóban a zsebében, aranyokban.³ Úgy kihúzta magát, hogy szinte megnőtt. A kocsmá előtt elhaladva, kissé rátartian, hangosabban így szólalt meg:

– Ne nézzünk be ide, magyarok?⁴

– Hát hogyan! – kiáltott a kántor,⁵ s összeütötte a tenyerét a feje felett.⁶

– Én fizetem – szólt bátran Bogdán.

Máriskó az ura felé fordult csendesen:

– A tehenet ne felejtse el, kend...⁷

Bogdán feléje mordult:

– Nekem senki se beszéljen. Én ember voltam, ember leszek. Megmutattam, megmutatom. Nem igaz, magyarok?... Mi?

S nagy dübörögve lépte át a kocsmá küszöbét elsőnek. A falusiak tolakodva siettek utána. Benn már gyertyák égtek az asztalon, és bazsarózsák kacagtak a poharakban.⁸ Az asszonyok is besompolyogtak, s az asztal farkán egymás mellé ültek.

Bogdán sohase bajoskodott⁹ a maga mivoltával, de az ünnep úgy felborsolta,¹⁰ hogy asztalfő előtt csapta le magát a székbe, s hangosan mondta:

– Egyszer élünk, testvérek! – S rákiáltott a kocsmárosra: – Bort ide, Stájn! Nekem is, másnak is. Én fizetem. Nagy az asztal, nagy üveget! Egyszer élünk!...

A szeme kigyúlt, s félreacsapta a kalapját.¹¹ A hang, melyen beszélt, tetszett neki, s Máriskót maga mellé intette:

– Te hazamehetsz, asszony... Itt férfiak mulatoznak.

– Elfelejtí magát, Gyuri.

Bogdán figyelmeztetőleg felemelte az ujját:

– Sss... Mars a tyúknak, ha a kakas szól...¹² – S a zsidóra szólván, az asszonyokra mutatott az asztal végén: – Oda édest, Stájn. Én fizetem. Édest, mint a mézet, a szoknyáknak!¹³

S a bal kezét a füle mellett legényesen emelgette.

Mindjárt beszédes lett. A kisbírót maga mellé intette, hogy elmondja az esetet a méltóság úrfival a faszorban, s dicsekedve szólt:

– E kar fogta meg a kantárt. Vén kar? Nem igaz. Ebben az erő s itt (a szívére mutatott) a becsület...

Úgy megnövelte az érdemeit a beszédben, hogy lekicsinyelte azokat, akik őt ünnepelték. A bort mohón töltötte. Felszökött,¹⁴ s töltött mindenféle az üres poharakba. Aztán helyet változtatott, vitte a székét, s – eszébe jutván – mindenféle történeteket az életéből, ifjúkorából, férfikorából beszélt; s az asszonyok közé kerülvén, ócska pletykákat elevenített fel, a kacagást maga kezdvén meg úgy, hogy az izzadság a homlokán kigyöngyözött.

¹ a száraz kortyokat nyelte: szárazon, nyál nélkül, nehezen nyelt

² fel volt zúdulva az érzése: erősen fel volt zaklatva, érzelmileg megindult volt, nem igazán tudta ellenőrizni, hogy mit cselekszik

³ száz korona csilingelt egy csomóban a zsebében, aranyokban: a jutalmul kapott pénz aranypénz volt; 1892-től 1925-ig volt használatos pénznem Magyarországon

⁴ magyarok: itt emberek, társaim, barátaim, férfielemek stb. jelentésben értendő megszólítás

⁵ kántor: templomban orgonáló, templomi és temetési szertartásokon általában foglalkozásszerűen éneklő, illetőleg az éneket vezető személy

⁶ összeütötte a tenyerét a feje felett: erősen összeütötte a tenyerét, vagyis tapsolt a feje felett

⁷ kend: falusi kisemberek egymás közötti megszólítása; előfordul fölényeskedő megszólításként is

⁸ bazsarózsák kacagtak a poharakban: a vörös bortól ittasult emberek hatalmas rózsákat láttak a poharakban

⁹ sohase bajoskodott: itt abban a jelentésben, hogy sohasem bajlódott, foglalkozott a maga ügyeivel

¹⁰ az ünnep úgy felborsolta: az ünnepi hangulat erősen felborzolta, vagyis jelentékenyen felizgatta, fellelkesítette, jókedvre serkentette; elképzelhető megborozta jelentésben is

¹¹ félreacsapta a kalapját: félredobta, félrehajította, vagy félrefordította a fején

¹² mars a tyúknak, ha a kakas szól...: hallgasson az asszony/a nő, ha a férj/a férfi beszél

¹³ szoknyáknak: a nők, az asszonyok értelemben; ők Bogdán parancsára könnyű, édes italt kaptak

¹⁴ felszökött: hirtelen, váratlanul felugrott

A cigányok besompolyogtak a mulatságra, s azok tudtak valami városi nótát, melynek a végét füttyölni¹ kellett. Ezt pedig a falusiak füttyölték, s a multság nekivadult. A fehérnépek² verték a taktust az öklükkel, a legények kurjantottak,³ s a némbereknek csájt rendelt Bogdán urasan.⁴

Bogdán a duhajkodásra⁵ kigombolta a lajbiját,⁶ helyet vágott magának a szoba szegletén,⁷ hogy ő táncoljon csúrdöngölőt.⁸ Ifjúkorában egyszer szépen tudta. Mind körülötte állottak fel, s tapssal ugratták⁹ a vénembert.

Ekkor már mindenki beszélni kezdett egyszerre. S kacagás, üvöltés hangzott a megsűrűsödött rossz levegőn. Bogdán Gyuriba három vénasszony kapaszkodott, s forgatták, a gazdák tölt pohárral a kezükben megújrázták a látni való komédiát, és a becsípett¹⁰ ifjú gazdák az asztal tetején művelték a bokázást¹¹ iszonyú dübörgés közben. A bakter¹² bekiáltotta a kocsmába az elütot tizenegy órakat, s ekkor a baktert is beráncigálták. Lenyomták egy székre, és addig töltötték a bort a szájába, míg tikkadozott.

Tizenegy... Az ajtó tán megnyílt ismét egészen nesztelenül (én nem tudom: igaz-e ez? s látta-e más Bogdán Gyurin túl?), s tán a Bogdán Máriskó sápadt, betegesen sovány fejét dugta be, de visszavonta rögtön, mintha megijedt volna, valami csúfságot látott volna... s becsapta az ajtót.

Bogdán ezt mindenesetre látta, s összerezzen az ajtó csattanására, mintha megrázták volna az ünnepelt vénembert. De bizonyos, hogy a Bogdán szavát kettévágta a csattanás, elhallgatott, elkomorult, s a kocsmárost behúzta a léces ketrecbe¹³ valami beszédre, pénzfizetésre, s onnan ki se bújt a szálába,¹⁴ hanem a hátulsó ajtón kisompolygott a vak éjszakába, hogy hazatérjen...

Nagyon nehéz volt a feje, s kapkodott a sötétségbe, mintha megkapaszkodni akart volna vastag ájjerbe.¹⁵ Előbb¹⁶ nem tudta, vajon messze van-e hazulról, aztán rekedten kiáltotta:

– Máriskó, asszonyom, he! – S leült egy csomó kőrákásra, melyeket az út szélére hordtak az útmesterek, mert tudta, hogy még nincsen odahaza. A kiáltó hangja mind csendesebb lett, s végre csak a szája széléről tátogott, hogy hívja öreg hitestársát,¹⁷ hogy valami nagy bajt elpanaszoljon neki.

Az ingét is kigombolta, s a kalapját levette a fejéből.

– Elment Máriskó – dadogta – mellőlem... Azonban a tehén... a tehén... Elment. El se jött... Egyszer éltünk... Vége.

És lekuporodott ismét a szemétdombra, s halkan rebegte:

– Máriskó, ó... búsulsz az uradért. Szegény öreg... A „Virág” elment... semmi sincsen. No nézd csak! hiszen csak nem fog könnyet ejteni Bogdán Gyuri, kit ünnepre állított a miniszter öszentsége¹⁸... Uram... az ő hosszas jó szolgálataiért... Bogdán Gyuri, ki haszontalan lett... gaz lett... szemét lett...

¹ füttyöl: a füttyül nyíltabb nyelvállású, illetőleg táji változata

² fehérnépek: a lányok, az asszonyok, vagyis a nők népies változata

³ kurjantottak: teli torokból, rendszerint a jókedvtől, örömtől hangosan, durván kiáltanak

⁴ a némbereknek csájt rendelt Bogdán urasan: az öregasszonyoknak (erős, esetleg rummal ízesített) teát hozatott a kocsmárossal előkelően, úri módon, valójában megjátszva a tehetős embert; a csáj vándorszó, észak-kínai eredetű, a szláv nyelvekből terjedt el

⁵ duhajkodásra: hangoskodó, kötekedő, vad mulatozásra; féktelen jókedvet is jelenthet

⁶ lajbi: vastagabb posztóból készült, fémgombos, ujjatlan ruha, tulajdonképpen mellény

⁷ szegletén/szegeletén: régies tájszó, ami sarok, zug jelentésű

⁸ csúrdöngölő: gyors ütemű székely tánc (régén munkatánc volt, a földes padlót táncal döngölték keményre a legények, a táncos kedvű férfiak)

⁹ tapssal ugratták: az együtt mulatozók tapsoltak, úgy biztatták Bogdán Gyurit

¹⁰ becsípett: még nem részeg, enyhén italos, mondják így is: spicces

¹¹ bokázás: táncfajta

¹² bakter: vasúti pályaőr, illetőleg éjjeli őr is lehet

¹³ kármentő: az a hely a kocsmában, ahol az értékes, törékeny holmit és a pénzt tartották

¹⁴ szálába: a kocsmának az a része, ahol megszálltak, megpihentek, ettek-ittak, mulattak a vendégek

¹⁵ vastag ájjer: sűrű levegő

¹⁶ előbb: előbb, korábban

¹⁷ hitestársát: feleségét

¹⁸ öszentsége: a félelem hívta elő belőle ezt az ünnepélyes, nagyon emelkedett, magas rangú személynek járó megszólítást

És felnézett az égboltra. Egy csillag úgy ragyogott, mintha kacagna. Dacosan szembenézett vele, kihúzta a nadrágszíját, ráakasztotta a megkopasztott akácfa vastag ágára, s bedugta a fejét a hurokba.

Két kezét felemelte imádságra, s suttogva rebegette:

– Úr... Isten.

Amint nyilvánvalóvá vált, egy öngyilkosság története „**A jutalom**” című novella, amely sűrítménye a PETELEI feltárta életanyagának, vagyis a társadalmi és pszichológiai konfliktusnak. A *meredek kezdés*, lényegében az előkészítés hiánya jellemzi a Bogdán Gyuri tragédiáját feltáró, bemutató írásművet is.

A feszített ütemű cselekmény nyitányaként Bogdán Gyuri, kinek „lefelé járt az órája”, megmenti Ilyés úr csemetéjét. Ez a pillanat drámai fordulat hősünk mindaddig eseménytelen életében, ugyanis pünkösdi ünnepének második napján felmagasztalják „a példás életű gazdasági munkást”. S ekkor „a jókedv fényesen kivirágzott...”, mert zeng a cigánymuzsika, táncolnak az egybegyűltek, étel, ital akad bőven. Csendesen előadja Máriskó, Bogdán felesége a vágyát, ami mindössze egy tehén.

Közben dicsérő példabeszéd hangzik el az igyekvő, dolgozó izraelitáról, majd eljutunk a kocsmába, ahol Bogdán elkomorulva fizet. Mi lehet ezek után a vég? Bogdán Gyuri a megkopasztott akácfa vastag ágán fejezi be az életét.

A novella a „vágy” és a „valóság” könyörtelen ellentétét hozza elénk. A beteljesületlen vágy, az emberhez méltó független élet egy saját tehénnek köszönhetően – lelki életük mind kisszerűbbé válását mutatja. Bogdán Gyuri, a szegény öreg cselédember iskolásként viselkedik az ünnepségen, amikor gyerekesen fogadkozik a példázatbeli izraelita tettén felbuzdulva, majd ünnepet szervez saját magának. Az asztalfőn helyezkedett el, hiszen erős embernek találta magát az úri asztaltól felkelvén. A valahol-valamikor-valakitől ellesett módit éli át a cigányozásban, ivásban, udvarlásban. Nem csoda, hogy a jutalom rövid idő alatt „a léces ketrebe”³⁸ vándorolt. A sötét, visszhangtalan éjszaka hamar kijózanítja Bogdánt. Keserű és végzetes ez a kijózanodás ott, a szemétdombon. Mi lett az ünnepre állított öregből? „... haszontalan lett... gaz lett... szemét lett...” S bekövetkezett a tragédia: leszámolt önmagával a „Virág” eltékozlója.

Megdöbbenő az alkohalmámorból tettere ébredő Bogdán Gyuri fölkészülése a halálra. Talán a cím sem véletlen! Egy csendes, eseménytelen munkásélet „jutalma” az a jutalom, amely az önpusztításba vitte-ragadta főhősünket. S ha eltűnődünk, felöltik a gyanú: nem ironizál Petelei? Egy elvetélt élet jussa a kocsmái dárídó, s ez a keserű pohár kiürítésekor válik konkréttá. Bogdán Gyuri, a személyiségében megnyomorított, többre képes öreg a magyar népbetegséghez, az öngyilkosságba menekül.

PETELEI ISTVÁNNAK „**A tiszta ház**” című keretes szerkezetű alkotása valójába *satirikus novella*, amelyből Jánosi bá' reményvesztett vergődését ismerhetjük meg.

A sorsába mindinkább csüggedten beletörődő hősünk talán nem is akar változtatni egyre nevetségesebbé váló helyzetén, amíg meg nem látja a kórház küszöbén sírdogáló szőszke lányt, aki Jánosi támaszának marad a „nehéz asszony” értelmetlen halála után.

Jelentéstöbbletet hordoz a „nehéz” jelző, hiszen nemcsak a teste, hanem éppenséggel Jánosi feleségének a természete volt nehéz elsősorban. Ez az asszony egyszer, talán a reménytelen, soha be nem teljesedett gyermekvárás miatt kifordult régi önmagából, s rögeszméssé vált. „A tisztaság éltet” – vallotta, míg éppen ez nem okozta a halálát, amikor lezuhant a padlásról, mert „a lába nem kapta meg a lajtorját mérgében.” Lényegében 'a tiszta ház' vértanúja ez „a szegény jó asszony”, aki a halálos ágyán is perelt a férjével, Jánosival, mert ő sáros cipővel merészelt belépni a szobába. A tragikus, vagy éppenséggel tragikomikus mozzanat ebben a jelenetben az, hogy „az asszony már nem tudott szólani”, ám az ujjával értésére akarta adni a rendbontónak: mit tesz?!

A műnek több nézőpontja van, így az elbeszélőé, az asszonyé, valamint Jánosi bácsié. A *rokonszenv*, az *ironia* s a *megrendültség* együtthangzásából teremtődik meg a novella sajátos *hangnemötvözete*. Változó hangsúllyal ugyan, de mértéktartóan mindvégig jelen vannak. Az elbeszélő ironiája a megértő ironia. Megkapó, szinte népmesei hatása az idő múlásának, továbbá a bekövetkező lényeges fordulatnak az érzékeltetése: „Hogy így éledgelne, ezüstszákat szövögetve az idő a hajába,

³⁸ a kármentőbe

s drága párját nehezze téve (egykor karcsú derekának emlékét hagyva fenn csak), egy kis eset ütődött hozzájuk, amiből sok szomorúság támadt.”

Nem hiányzik a *balladai homály* sem ebből a novellából. Az értelmetlen pusztulás a szemünk előtt megy végbe: „Leesett... Nem is igen kiáltott. A hátát igen megütötte, s az ajkára egy vércsepp ült ki... (...) Aztán... aztán miért mondjam tovább... a doktorok is eljöttek... amennyi vénasszony lakik az utcánkban, sőt még az idegenek is... (...)”

A befejező kép varjúvásárlása, vagy a nyitókép ellentmondásos dialógusa egy lassan, észrevétlenül megnyomorított ember fellázadását tárja elénk.

Erősen *zenei jellegű* PETELEI-novella a „**Balogh Eszti elment**” című. Mondhatnánk a költészeti szimbolizmus prózai leképeződésének is a vén csizmadiával és a családjával történetek. A kifinomult lélekrajz fokozza a mű drámaiságát. A hirtelen-váratlan fordulatok a nagyfokú szuggesztivitást biztosítják.

Szociális problémák megjelenítésének is nevezhetném Balogh Eszti történetét. De többről van itt szó, Kárpáti Auréllal élve: PETELEI ISTVÁN drámát láttat, rikoltó, sóhajtvá vérző tragédiát, megszedült embereket, akiket a végzet buktatott el.

A „Balogh Eszti elment” *in medias res indíttatású* ballada, amely egy falusi szegény család széthullását tárja az olvasó elé drámai hangzású zenei futamok kíséretében. Feszés szerkezetű ez a mű, a cselekménye igen egyszerű, kétfelé szaladzik.

Az első szál: Balogh Eszti, hogy özvegy, megöregedett, beteg apján és két testvérén: Mikin, a verekedő kamaszon s a piperézkedő kis Ninán segíthessen, szolgálni megy a városba, bár szégyellte. A szemérmes lány nem tér haza többé, rejtélyes halála megakadályozza ebben.

A második szál: „A kevés szavú, morgó” csizmadia nehezen boldogult egész életében. Bizalmatlan az őt és az ő otthon levő gyerekeit is segítő Eszti lányával szemben. Hogy félti a falu nyelvétől, megható jelenetben tárja elénk Petelei. A lánya után halt apa tragédiáját adja a zárókép.

A „jövő” időtényező, miképpen a balladákban általában, itt is a homályba vész. Nem is kell nyomoznunk utána, mivel a felvázolt emberi tragédiák fontosabbak: a sorsuk keresztjét viselő apa és Eszti lánya; a gyöngeségből adódó tehetetlenségbe, majd restségbe beletörődő Miki; a gonosszággal, a kicsinyességgel megvert falubeliek. E komor lelki tájat Balogh Eszti és a tanító között sejtetett gyöngéd (talán szerelmi?) kapcsolat fénycsíkja világítja meg egyszer-egyszer.

Keserű, nyomasztó világot löknek elénk a szerkezeti csomópontok, az úgynevezett nagyjelenetek: Eszti elmegy; megérkezik a mangalica; meleg ruhákat kapnak ős végén; ajándékok kerülnek télre; betegágyban az öreg csizmadia; Eszti halála. Egy kettéhasadt értékítéletű világ értékes embere volt Balogh Eszti, aki nem bírta legyőzni értéktelen környezetét, ezért belepusztult. Tudta, döntése: „A nagyvilágba megyek, hogy segíthessek...” a teljes életét követeli. Vállalta.

A novella nyitányát adó mondat: „Balogh Eszti... elment szolgálni a városba” olyan tételmondat, amely időben és térben egyaránt mozgósítani képes a cselekményt, rajta keresztül a jellemek döntő fontosságú motívumait villantja elénk.

PETELEI mellőzi a hosszas, esetleg anekdotizáló meseszöveget. Rövid lélegzetű mondatokban, drámai erejű bekezdésekben adja értésünkre, hogy ennek a családnak jobban ment egykor. Ám bekövetkezett a baj, ugyanis az apa az erején felül emelt, így beteg lett, ennek következtében elúszott a vagyon a kúrákra, majd csizmadiaként próbált szerencsét, de reménytelenül, s a nyomor megölte a feleségét. Látván az otthoni reménytelenséget, a mindennapos nélkülözést, drámai telítettségű elhatározást fogalmaz meg Eszti: „A nagyvilágba megyek...”

E *balladisztikus novella* konfliktusa egy tagolatlan mondatokból szerkesztett dialógusban lendül a kibontakozás irányába. Ebben a drámai sűrítettségű közlés-kérdés-felelet-kérdés sorozatban legsúlyosabb a „... hát az erkölcsöd?” problémafelvetés. A lány távozása, majd küldeményei akaratlanul okozzák az értékzavart a megvénült apánál (szavát se lehetett venni), Mikinél (fecseg), a falusiaknál („A pénz nehezen terem a becsület mezején.”). A parasztok szemében Eszti bűnös, mert „senkivel se közölte a szándékát.” A hangulatváltást okozó, a gyanakvást oldó fordulópont az idegenben verejtékező Eszti ajándékainak a következménye, hiszen „a jóérzés vissza kezdett pártolni a megszőkött leány irányában.”

Miután belebetegedett az öreg „a szép nap” örömébe, bizonytalan állapotban, állandó nyugtalanságban töltött heteket. Így jut el a balladisztikus novella a tetőpontra: „Hol vagyon az Eszti leányom betűvetése?” Az események ettől kezdve feltartóztatatlanul sodródnak előre, a sejtethető vég, Eszti halálhíre irányába. Igen, „Balogh Eszti elment...”, s a cím itt, a befejező pillanatban, az apa

haláltusájában újabb jelentésréteget tár fel, ugyanis erről az útról többé soha nem térhet vissza már a jószágos, a tiszta, az áldott leány, Eszti. A másokért hozott áldozat, az önfeláldozás ballada-novelláját alkotta meg e művében PETELEI ISTVÁN.

PETELEI ISTVÁN hőseinek sorsa többnyire már megpecsételtetett, amikor a cselekményt felütő első mondatot elolvassuk. Így van ez a „Csifó frájter és a lova”¹ című megrendítően szép novella esetében is. Egy árva fiatalember kegyetlen sorsának a végkifejletéről tudósítja az olvasót ez a stilisztikai s esztétikai értékekben egyaránt gazdag *lirizált próza*.

Az in medias res indíttatású elbeszélés első bekezdése felér egy tragédiával. Helyezzük egymás mellé a Csifó állapotát jelző sokatmondó szavakat! A betegségről tanúskodóak a „szűkmellű”, „hitvány”, „köhögős”, „keszeg”, míg a „kegyelemkenyeres” az árvaságáról ad hírt ebben a szövegösszefüggésben, nevezetesen: „... nem volt neki senkije odahaza.” A tragikus légkörű, *balladisztikus novella* egy árva fiú haláltusáját festi elénk. Ennek középpontjában a bajtársak, az emberi közösség iránti vágy áll.

A mű *cselekményvonulatát* így ragadhatjuk meg. Tüzes huszárrá lett Csifó, ám tavaszra lehitványodott, súlyos betegség kerítette fogságba, s ekkor kimondatott: menjen haza. A legény a berkekben lógott egész nap – álmodozott... (*vágya*: vágtatni, komázni, nótázni, mindeközben a *valóság*: nincsen anyja se, szeretője se, csupán kegyelemkenyeres). Ebben a nyomorúságos, elhagyatott helyzetében találkozik a huszárpajtásaival, majd sor kerül az utolsó vágatára, amikor bekövetkezik Csifó halála.

A fiú testi betegségét csak súlyosbította lelki bántalma, a „senkinek sem kellek” drámai sodrású beismerése. Ezt kiáltja a „Hazament a szovátai sóhegyek felé” gondolati egység is. A táj és a beteg ember elidegenedését az ellenpontosított szerkezet csattanószerű zárása még fájdalmasabbá teszi: „... idegenül, fáradtan ödögött, s igen sínylette a kaszárnyát.” PETELEINEK a hősével való érzelmi azonosulása, a főhős iránti egyértelmű tisztelete, a szenvedő szenvedését enyhítő írói eljárása nem olcsó, színpadias fogás. Erőltetés nélkül is feltűnhet a párhuzam Csifó magánya és PETELEI egyre fokozódó lelki magánya között. Csifónak „... minden gyönyörűsége ott a kaszárnyában bimbózott, virágzott ki.” S Petelei? Tudjuk, legszívesebben Marosvásárhelyt, Remeteszegen meg Szovátán élt. Idegbaja azonban mind erősebbnek bizonyult.

A feszültség a „látomány” kialakulásától mind a cselekmény bonyolításában, mind a formában egyre nyilvánvalóbban érződik. Nézzük meg a vágy beteljesülésének felejthetetlen sorait!

(...) *Mindenkinek jó kedve szottyant.*
Négyen is utána iramodtak.
Milyen futás volt az!
Lármás szállt, mint a madár. Aligha érintette is a gyepet.
A legények kiáltottak.
Csifó inge lobogott a szélben, az arca égett. (...)

Olyan ez a felívelő, szárnyaló szakasz, mint egy szabad vers. Dal, prózában – gondoljuk meg: a hangok polivalenciája nem független a mondatok értelmétől, mivel a mondat előtérbe hozhatja a hang egyik vagy másik sajátosságát. A kiemelt rész 92 mássalhangzója ekképpen oszlik el:

explozívák (= felpattanó zárhangok)	37 (= 40,22%)
spiránsok (= réshangok)	15 (= 16,30%)
affrikáták (= vegyes, pontosabban: zár-réshangok)	4 (= 4,34%)
likvidák (= folyékony hangok)	17 (= 18,48%)
nazálisok (= orrhangzók)	19 (= 20,65%)
konzonánsok (= mássalhangzók)	92 (= 99,99%)

Látható az előzőekből, hogy a zár- (= 37) és orrhangzók (= 19) jelentős számban (= 60,87%) vannak jelen a szövegegységben. Nézzük, miről vall ez a hét mondat!

¹ *frájter*: a német „Gefreiter” az osztrák-magyar közös hadseregben a legkisebb altiszt rankájú népies neve volt

Csifó a barátai között újra otthon érzi magát, de már a tüdővész elhatalmasodása miatt halálán van. Ebben a végső találkozásban két ellentétes csomópont kristályosodik ki (*boldogságtudat* és *haláltudat*), amiket megerősít a hangok tanúságtevése, tudniillik felsejlik a biztos vég közelsége. A lágy és zöngés *m, n* gyakorisága ellenére a kemény zárhangok (= *p – b, t – d, k – g*) kopogása, zöreje zordságot, feszültséggel teli atmoszférát teremt.

Ebben a balladisztikus novellában a stilisztikai s esztétikai értékek egyikét, a hangfestés által keltett összbenyomást a hangok többletjelentést hordozó szerepe adja.

A fentiekben láttatott PETELEI-novellák őrzik a 19–20. század fordulójának erdélyi, székely népnyelv ízes, erőteljesen kifejező, szemléletes fordulatait. Íme néhány példa: „*A pénz nehezen terem a becsület mezején*” („Balogh Eszti elment...”), „*Az Úr későre adta nekem e gyermeket*” („A tiszta ház”), „*Csifó tavaszra úgy lehitványodott, mint egy leperzselt mező száraz kánikula után*” („Csifó frájter és a lova”).

Az itt felidézett novellákkal emlékezni akartunk PETELEI ISTVÁNra, akinek írásait a finom lélekrajz mellett a balladai szerkesztés jellemzi elsősorban. A magyar irodalomtörténetben MIKSZÁTH mélyreható társadalombírálatával, TOLNAI szenvedélyes dzsentriábrázolásával, TÖMÖRKÉNY alapos emberismeretével vethető egybe úgy, hogy látható: a faggatott korban PETELEI új színt jelentett érzéseivel, őszinte és becsületes igazságérzetével, az elesettek iránt tanúsított humanizmusával. THURY ZOLTÁN az ő nyomdokain haladt hősei életének a társadalmi erők mentén történő ábrázolásáig.

A „Lehet talán még” himnusza – Radnóti Miklós: *Erőltetett menet*

A budapesti Új-Lipótváros műveltséget szerető kispolgárságából indult, mindössze 35 évet élt RADNÓTI MIKLÓS a szegedi egyetemen kapta SÍK SÁNDOR pap, költő és esztéta haladó szellemétől áthatva a felfokozott érzékenységet. Ezt a lírai felfokozottságot, ezt a lélek-érzékenységet érezhetjük ki minden újraolvasáskor az „Erőltetett menet” című költeményből, amit a „lehet talán még” himnusznak nevezhetünk. Gondoljunk a műben megnyilatkozó *érzelmi állapotára* és *emelkedettségére!* Majd idézzük fel, hogy mi volt eredetileg a himnusz! Olyan, zenekísérettel előadott költemény, amelyben egy istent vagy hőst magasztalnak. Kell-e nagyobb *istenség* vagy *hősiesség* RADNÓTI MIKLÓS számára 1944. szeptember 15-én ott, a bori bányákban, mint *a szenvedéstől elgyötört, élet-halál tusáját vívó ember?* Róla és önmagáról írt nagyhatású verset a halál árnyékában, útban az abdai sortűz felé...

Erőltetett menet

*Bolond, ki földre rogyván fölkél és újra lépked,
s vándorló fájdalomként mozdít bokát és térdet,
de mégis útnak indul, mint akit szárny emel,
s hiába hívja árok, maradni úgyse mer,
s ha kérdezed, miért nem? még visszaszól talán,
hogy várja őt az asszony s egy bölcsebb, szép halál.
Pedig bolond a jámbor, mert ott az otthonok
fölött régóta már csak a perzselt szél forog,
hanyattfeküdt a házfal, eltört a szilvafa,
és félelemtől bolyhos a honi éjszaka.
Ó, hogyha hinni tudnám: nemcsak szívemben hordom
mindazt, mit érdemes még, s van visszatérni otthon;
ha volna még! s mint egykor a régi hűs verandán
a béke méhe zöngne, míg hűl a szilvalekvár,
s nyárvégi csönd napozna az álmos kerteken,
a lomb között gyümölcsök ringnának meztelen,
és Fanni várna szőkén a rőt sövény előtt,
s árnyéket írna lassan a lassú délelőtt, –
de hisz lehet talán még! a hold ma oly kerek!
Ne menj tovább, barátom, kiálts rám! s fölkelek!*

RADNÓTI MIKLÓS utolsó nagy költői teljesítménye az Ortutay Gyula dr. egyetemi magántanárnak címzett jegyzőkönyvecske, a „Bori notesz”, amelynek versei a halál torkában, pokoli körülmények között íródtak gyönyörű, fegyelmezett, enyhén jobbra döntött, lendületesen hurkolt, ékezetekkel gondosan ellátott betűkkel. Az 1946 augusztusában, az Abda község határában feltárt tömegsírbeli előkerült füzetből való az „Erőltetett menet”. A tragédia közelségében felmagasult RADNÓTI MIKLÓS lírájának egyik alapmotívuma a *halálérzés*, amelyet ellenpontoszni képes a csodálatos harmóniában egyesült *valóság* és *vízió*. A veszéllyel és halállal szembeni rendíthetetlen kitartást adja hírül a mindössze négy, váltakozó hosszúságú mondatétegből komponált mű.

A költemény egyrészt a *halálvágy* ábrázolását és a *megszabadító halál* hívását, másrészt az *életösztön* küzdelmét és az *élethez való ragaszkodást* tükrözi. A középpontban az ember belső vitája, drámai harca forrósodik fel: az 1–10. sor *megadás* (?) élményével a 11–20. sor *élniakarás* (!) eltökéltsége konfrontálódik³⁹.

³⁹ ütközik, itt: szembesül

Az első – hangulati mélypontot jelölő, teljes reménytelenséget kifejező – hatsoros mondatból megtudjuk: a versben beszélő nem hisz többé személyes sorsa jóra fordulásában, egyértelműen így utal a küzdelem feladására: „Bolond, ki földre rogyván // fölkel és újra lépked, (...)”. Az egyes szám harmadik személy alkalmazása rezignáltságot⁴⁰ érzékeltet. Mintha kívülről és felülről tekintené, vagyis szánakozón szemléli a lírai én korábbi, akkor még bizakodó önmagát. Ez is a „2x2 józansága”, a „szívós”-ságra ösztökélő, vagy inkább a *belenyugvásra* készítő? A *megmásíthatatlanságot* érezzük. Ezt a hangütést nyomatékosítják a „(...) a hiába hívja árok, // maradni úgyse mer, (...)” sor sejtelmességét, negatív hangulati értéket sugalló alliterációi is.

A kívülről látással-láttatással *objektív helyzetképet* ad RADNÓTI MIKLÓS.

Az *első mondat* a menetelést, a reményüket vesztett, „de mégis” útnak induló, az életükhöz ragaszkodó rabok lelkiállapotát festi meg. A továbbhaladáshoz az otthon várakozó asszony, a „bölcsebb, szép halál” elképzelt lehetősége ad erőt. A költő a pillanat gyötrelmét jeleníti meg. A „vándorló fájdalom” szuggesztív erejű jelzős szerkezet látszatra nem üt el a köznyelvben megszokottól. Többjelentésének kisugárzása azonban már súlyosabb, tudniillik nem a testben bujkáló fájdalomra céloz – ez maga az erőltetett menetre kényszerített ember. Külön figyelmet érdemel a „mozdít” ige, ugyanis a „lépked”-del ellentétben a mozdulat külön erőfeszítést kívánó egyszerűségét fejezi ki: a lépésenként megújuló gyötrelmre utal. A mű első mondata, az erőltetett menet szörnyű poklának és áldozatai lelkiállapotának leírása érezteti az olvasóval: már itt alakot ölt a *lelki és erkölcsi erő*, amely az *újra meg újra felkelésre*, a megtörtetett test továbbvonzolására kényszerít. Két hang: a szenvedésbe belefáradt, *reményvesztett* ember hangja, valamint a *reményre sóvárgó* hangzik fel itt, a vers első hat sorában.

A *második mondat* az indítás reménytelenségéhez köt vissza, megismételve, mintegy nyomatékosítva az első sorba foglalt állítást:

*Pedig bolond a jámbor, mert ott az otthonok
fölött régóta már csak a perzselt szél forog,
hanyattfeküdt a házfal, eltört a szilvafa,
és félelemtől bolyhos a honni éjszaka.*

A költő szétzúzza a reménykedés érveit: szétbombázott otthonokat látat, s a béke nyugalma helyett a mindent behálózó félelmet. Nem a képzelet gyötrő elkalandozása ez, hanem valóságos félelem! A pusztulás vízióját vetítik ezek a képek az olvasó elé.

A kompozíció⁴¹ 1–10. sora látszólag a *megadás* és a *halál* mellett érvel. Le kellene vonnia a jámbor bolondnak a végső következtetést: nem érdemes továbbmennie! Az egyedüli *lehetőség* és *érték*: a halál. Érdemes tanulmányoznunk az érvelés erejét kifejező nyelvi tényezőket.

Az első hatsoros többszörösen összetett mondat egész főmondata, egyben a versfelütés, a „bolond” nagy intenzitású, a köznyelvben pejoratív⁴² jelentésű névszói *állítmány*. Az *alanyt* kifejező mellékmondat és a második mondat egész ezt az állítást, illetőleg minősítést magyarázza, indokolja.

A mű második mondat egész *szókészletének* jelentéstöbbletét érzékelteti a romba dőlt otthonok s a felperzselt kertek ijesztő látomása. A közös motívum a tárgyi és szellemi értékek pusztulása. A háború rombolásainak, borzalmainak riasztó részletezése bomlik ki előttünk.

A „perzselt szél forog” tömör *kifejezése* a robbanások keltette forgószerű átforrósult levegőjét érzékelteti, s talán azt is, hogy az egykori otthon tárgyi valósága megszűnt. A „hanyattfeküdt a házfal” *megszemélyesítés* jellegzetes Radnóti-kép: a holt anyag leomlása az emberi védtelenséget, kiszolgáltatottságot idézi, hiszen mindez hanyattzuhant halottra emlékeztet. Az „eltört a szilvafa”-kép tovább fokozza az imént felvázolt *hangulatot*. Az „eltört” *múlt idejű igealakba* elemi erejű történés sűrűsödik, egyben befejezettséget is sugall, s mindezt líraivá színezi, hogy a szelíd gyümölcsfa haláláról van szó. A „félelemtől bolyhos // a honni éjszaka” mondatzáró sor *komplex képe* indít a legmélyebb képzetársításokra. Az „éjszaka” konkrét és elvont jelentése a puhaság, a bársonyos tapintás képzetével kapcsolódik egybe. A „félelem” szóval párosítva újabb jelentésrétet kap a gondolat: az üldözött rémülettől felborzolódó lelkivilágának érzékeltetését.

⁴⁰ lemondást, csüggedtséget, reménytelenséget kifejező, itt: a sorsába beletörődést

⁴¹ a műalkotás felépítése, összetétele, itt: belső szerkezete

⁴² rosszalló, becsmélő, itt: lekicsinylő

Az első, eddig tanulmányozott részt erős fokú irodalmiság, esztétikai megformáltság jellemzi: *ellentétek*: „földre rogyván” ↔ „fölkél”, „hiába hívja” ↔ „úgyse mer”; *archaizálások*: „földre rogyván”, „fölkél”; *szokatlan jelzőhasználat*: „vándorló fájdalom”, „perzselt szél”; *alliterációk*: „s hiába hívja árok, // maradni úgyse mer.”; *szürrealista képek*: „de mégis útnak indul, // mint akit szárny emel”, „perzselt szél forog”, „hanyattfeküdt a házfal, // eltört a szilvafa.”; *magasztos hangvételi mondatzárások*: „várja őt az asszony // s egy bölcsőbb, szép halál.”, „félelemtől bolyhos // a honni éjszaka.”

Vitathatatlan, hogy RADNÓTI MIKLÓSNak ez a verse az *emberi benső* vívódását, ellentétes érzéseinek, gondolatainak *küzdelmét* jeleníti meg. A költemény első felében: az 1–10. sorban a *reménytelenség*, a második felében: a 11–20. sorban a *reménység* az uralkodó motívum. Mi jellemzi a középpontban álló embert? *Magatartás-választás, döntés: indulás!*

Az „Eröltetett menet” második fele az élet idilli vágya és reménye mellett érvel, s a lírai hős az elveszett béke emlékképeibe kapaszkodik. A műnek ebben a szakaszában: a 11–20. sorban az egyes szám első személyében, a remény hangján szólal meg a versben beszélő. Gondolatsora a kételytől, a bizonytalanságtól átszőtt *emlékekből, vágyakból* építkező *otthon-látomás* – mindvégig feltételes módban megalkotva. E sorok képei az otthon erőt adó és megtartó emlékeit idézik fel. Az „eröltetett menet” elgyötört, reményvesztett, mégis reményre sóvárgó „bolond”-ja előtt feltolulnak az emlékképek. Ezek: az otthon, a veranda, a béke, a szilvalekvár, a kertek, a gyümölcsök s a gondolatív csúcán: „és Fanni várna szökén // a rőt sövény előtt, ...”. Ebből a képzeletbeli hazatérésből, emlékezésből meríti végső erejét nemcsak az „Eröltetett menet” lírai hőse, hanem maga RADNÓTI MIKLÓS is.

A költemény *harmadik mondatának* az indításával: „Ó, hogyha hinni tudnám: // nemcsak szivemben hordom” érzelmi-hangulati fordulóponthoz érkeztünk. A fogoly, a vánszorgó *ember* kitépi magát a valóság szorításából. A fordulatot egy igen erős érzelmi nyomatékú, a kétségbeesett reménykedést kifejező indulatszó vezeti be, s a versbe mintegy visszatér a személyesség: *a költő önmagáról beszél*. A bizakodni vágyó én veszi át a szót. Személyes formában beszél maga RADNÓTI MIKLÓS is, egyre nagyobb hévvel festi maga elé a hinni érdemes álmokképeket. *A látomás szinte érzéki valósággá válik*, és ekkor feltör a vágy, az életerő diadalmaskodik. Kitapinthatóvá lesz az elképzelt otthoni állapotot, mivel kibontakozik a családi boldogság részletes *életképe*. Ám mindez feltételes módú igealakokkal *ellenpontozva*: *a háború erejét* éreztetik a mozgást jelentő, pillanatnyi cselekvést kifejező igék: „forog”, „hanyattfeküdt”, „eltört”. Ugyanakkor *az idilli nyugalom* hangulatképebe huzamos tartalmú igék illeszkednek: „tudnám”, „volna”, „zöngne”, „napozna”, „várna”, „ringnának”, „írna”.

A „zöngne” hangutánzó ige mellett *színek festőiségétől* gazdagodik a mondat: „szökén”, „rőt”. Az „eltört a szilvafa” látomást a „hül a szilvalekvár” kép enyhíti. A boldog révület *az idő múlását* feledteti, ezt jelzi a figura etimologica: „lassan // a lassú délelőtt, –”.

Az „Eröltetett menet”-ben felbukkan RADNÓTI MIKLÓS költészetének kedvelt motívuma, az *idill*. Ám a funkciója régen megváltozott: korai köteteiben modern bukolikát jelentett, a faszizmus térnyerésével személyes tartalmat kapott, világnézeti jelentést öltött, tudniillik *a barbársággal szembehelyezkedő költő érzelmi menedéke lett*. E vers idillje a közvetlen pokolból, a halálmenetből elvagyódás, a hazavagyódás. A nosztalgikus hazavagyódás *impresszionista képsort* teremt, amelyet *zenei* („a béke méhe zöngne”) és *festői* („Fanni várna szökén // a rőt sövény előtt,”) *elemek* szönek át. A sorok hangulatát a „régis hús verandán”, az „álmos kertek”, a „lassú délelőtt”, a lomb közt meztelen ringó gyümölcsök képe s a „hül a szilvalekvár” kifejezés teremti meg. Az „álmos kertek” és a „lassú délelőtt” stílusképeit szemlélve feltűnik, hogy *erős asszociációs hatású szinesztéziával* van dolgunk.

A harmadik mondat *elhallgatással* ér véget, *logikailag lezáratlan*, nem kerekül egésszé. Mintha megfeledkezne a költő, hogy feltételt szab: „Ó, hogyha hinni tudnám” – „ha volna még!”. Vagy inkább a reményt próbálja visszatartani a valóság medrében, s ezért a hangfogó? Csak egy gondolatjel közli, hogy a mondat hirtelen fordulattal a *jelenbe* kanyarodik vissza: „de hisz lehet talán még!”. A kétségbeesés fordul reménykedésbe. *A jelképes értelmű természeti kép*: „a hold ma oly kerek!” pontos kifejezője a *csodaváró lelkiállapotnak*. Az „árnyékot írna lassan // a lassú délelőtt, –” mondatot *látomásos mondatnak* is nevezhetjük, amely nyelvi-stilisztikai eszközei⁴³ döntéshelyzetet készítenek elő. A feltolt emlékek sarkallják a versben beszélőt: *az életért vállalni kell a küzdelmet!*

⁴³ jelen esetben: a megiszemélyesítés, a szinesztézia, a költői/festői jelző, a figura etimologica

A „de hisz lehet talán még! // a hold ma oly kerek!” *szürrealista* természeti *kép és érv* készíti elő a verszárlatot. A felidézett idill kifejezi az ember és a világ, az ember és az ember viszonyának ősi, természetbe simuló állapotát, az ahhoz való visszatérésének vágyát. A lírai én vágya „egy bölcsőbb, szép halál.”

A „szép halál”-ról a költemény első részében is esett szó, a második szakaszban: a 11–20. sorban közvetetten, a verset záró *negyedik mondatban* ráutalásszerűen van jelen: „Ne menj tovább, barátom, // kiáltás rám! s fölkelek!”. A döntés elhangzott: „fölkelek!”. A kimondását, a megvalósítást emberi, baráti szótól, biztatástól várja a lírai hős. A vers e végső, *teljes fordulatát* felkiáltások, felszólítások teszik érzékletessé. A „fölkelek” nemcsak az élet folytatásának vágyát, reményét fejezi ki, hanem a félelmet is – az emberhez nem méltó halál miatt.

Haláltudattal indul, *élniakarással* zárul ez a vers, melynek szélső értékei az ocsmányság: a *népi*rtás, illetőleg a szépség: a *kultúra* között rajzolódik ki két ember lenyűgözően szép szerelme, a költő és Gyarmati Fanni egymás iránti vágyódása. A művet ez a kettősség jellemzi: a lírai én a teljes lemondás állapotából jut el az élet igenléséig.

A vers négy mondat egészébe drámai küzdelmet ábrázol: a józan logika, az elcsigázottság, a megváltoztathatatlanba való belenyugvás szenved vereséget a felcsillanó reménytől, az életerőtől, az emberi vágyakkal szemben, ugyanis *a költő az élet mellett döntött*.

Fokozott figyelmet érdemel az „Erőltetett menet” külső formája is: „(...) formai ihlete WALTER VON DER VOGELWEIDE *Ó, jaj, hogy eltűnt minden* című versének fordításából kapta táplálékát, azt az indító hangot, melódiaívet, amelyen a maga mondanivalója szárnyal majd fel” – olvashatjuk Bori Imre RADNÓTI-tanulmányában. A költemény *páros rímű*, 13–14 szótagos, *jambikus sorokból* áll, a versforma *nibelungizált alexandrin*, azaz a francia alexandrin és a nibelungi sor vegyülete:

a béke méhe zöngne, míg hűl a szilvalekvár,
U—U — U — U — — U—U — —
s nyárvégi csönd napozna az álmos kerteken,
— — U — U—U U— — — U —

RADNÓTI MIKLÓS ebben a versben a *sorközépi metszetet* az írásképpen is *hosszabb szóközzel* jelölte. Ha ritmizálva mondjuk e páros rímű (a, a) verset, a szünet megzökkenti a sorokat. A botladozó, szaporázó léptekeket a jambusok (U—) diktálják. A költeményen keresztül kanyargó fehér vonal mintha a kígyózó országút képét idézné... az erőltetett menet vonulását. A kettészakított sorok az elkínzott, megalázott, a halál felé roskadozó, meg-megbotló ember lépéseinek ritmusát adják a „bori himnuszok” egyik búcsúversében, az „Erőltetett menet” címűben.

A nagy felháborodások, a szünni nem tudó remények, a haza–otthon–hitves iránti vágyakozásoknak az ódai, elégiai hangvételi, humanista töltésű, a tárgyias-intellektuális költészet jeles művelőjének: RADNÓTI MIKLÓSNak mindinkább az idő távolából intő versei megállásra, mérlegelésre, elemzésre, emlékezésre ösztönzők. Ezt a megállapítást kívántuk igazolni a szoros szövegelemző⁴⁴ módszerrel bemutatott fenti költeménnyel.

⁴⁴ explication de texte

„A hülyeség igenis bűn”

(Kertész Ákos)

Az íróról: Kertész Ákos

Kertész Ákos, az „Aki mer, az nyer – Szerencsejáték hat leosztásban” című kisregény írója 1932-ben, a nagy gazdasági világválság idején született.

Gyerekkora – a saját vallomása szerint – eseménytelenül telt el. Miután túlélte a második világháborút s az azt követő éveket, 1950-ben érettségi vizsgát tett. Az adott kor szokása szerint a polgári származása miatt bűnhődnie kellett: nem lehetett egyetemista. Szakmát tanult, így lett autókarosszéria lakatos. Időközben magyar-népművelés szakon diplomát szerzett.

A MAFILM dramaturgjaként, majd az ÉS-nél dolgozott szerkesztőként és főmunkatársként.

Az „Özvegyek” című darabját a cseh színházak gyakran tűzik műsorukra.

A „Családi ház manzárdal” című regénye 2003-ban jelent meg cseh nyelven.

Számos díjjal jutalmazták Magyarországon és a világban.

2008-ban Kossuth-díjjal ismerték el alkotói munkásságát, erőteljesen hivatkozva arra, hogy Kertész Ákos a magyar irodalom kifejezőmódjának a megújítója.

A műfajról: kisregény

Ez a műforma, vagyis a *kisregény* nem az úgynevezett nagyregények tömörített utánezata. Önállóan létező műfaj, amely évszázados világirodalmi fejlődése során elsősorban a 20. század második felében, a nyelvi kifejezőmód radikális átalakulásának következményeként jutott el újabb kiforrási dimenzióba. Iskolapéldaként Hemingway „Az öreg halász és a tenger” című Nobel-díjas alkotását emlegetik szerte a világban.

A magyar irodalomban Móricz Zsigmondnak a balladisztikus jegyeket felvonultató, erősen naturalisztikus „Barbárok” című alkotását joggal mondhatnánk kisregénynek a kisregény műfaj jellemzői alapján.

A cseh irodalom is bővelkedik – talán a híresen pragmatikus olvasói és alkotói látásmód miatt – kisregényekben.

A kisregény is az epika, azon belül a prózai formajegyekkel rendelkező kisepikai műfajcsoportba tartozik. Különös jellemzője, hogy nem nagy ívű eseménysort gazdagít lépésről lépésre, hanem a valóságnak egy-egy szűkebb részletét, néhány pillanatát ragadja meg. Ezáltal a feszültségteremtés jegyében emeli ki a teljességre törekvő vonásokat. Képes a teljesség illúzióját kelteni annak ellenére, hogy csupán egy részletet, egy pillanatot, egy hangulatot ábrázol az élet bonyolult, vagy bonyolultnak tűnő egészéből.

A kisregény műfajjal kapcsolatos követelmények:

1. feltétlenül az érdekességnek kell jelenlétnek lennie;
2. elengedhetetlen a figyelem lekötésére való állandó törekvés;
3. alapvonása valami újszerűnek a közlése;
4. jellemezze az egyszerűség;
5. hassa át a tárgyilagosság;
6. az ábrázolás irodalmi eszközei se legyenek hivalkodók.

Mindezek együttes érvényesülésével éri el az író, hogy kisregénye tömör, zárt kompozíciójú és feszültségteremtő erejű legyen, ezzel vonja magára olvasója érdeklődő figyelmét.

A Kertész Ákos-kisregény alapmotívumáról: *kártyások*

Kertész Ákos „Aki mer, az nyer – Szerencsejáték hat leosztásban” című regényének alapjául a *kártyázási szokással* összefüggő életforma, nyelvi kifejezőképesség szolgál.

Ha áttekintjük az eddigi Kertész Ákos-életművet, láthatjuk, hogy a „Sikátor”-ban vagy a „Makrá”-ban is fontos szerepet kapott a történetvezetésben, az ábrázolásmódban a kártya, a kártyás, a kártyázás. Már e művek cselekménybonyolításában konnotációja van a kártyázás leírásának, vagyis nem csupán eseményszínesítő epizód.

Azt is láthatjuk, mert a magyar irodalomtörténet tanúságul szolgál, hogy a '60-as évektől Magyarországon több szerzőnél fontos metaforává vált a kártya valamint a kártyázás, amely kétségtelenül világmodellként realizálódott, továbbá lehetőséget is nyújtott emberi létezés technikák ábrázolására. Megemlíteném Csurka István „Ki lesz a bálánya?” című alkotása. Álljon itt még néhány név, akiknek az életművében fontos szerepet kapott a kártya: Bárány Tamásra, Karinthy Ferencre és Temesi Ferencre gondolok.

A kártyások világában, általában, egymást közlelő ismerő, összeszokottak nevezhető kártyakompanyák ülnek le játszani: osztani, lapot keverni, tétet emelni, bankot robbantani, újabb s még újabb leosztást kérni, kiereszkolni, elfogadni. A valódi kártyások a játék kezdetekor megállapodnak, hogy meddig játszanak, hány leosztásra kerül sor. Az utolsó leosztásnak mindig nagy a jelentősége. Ez az utolsó lehetőség, hogy a veszítő vagy veszítők még megpróbáljanak valamit visszanyerni a veszteségükből.

A regényről: „Aki mer, az nyer – Szerencsejáték hat leosztásban”

Az általam fordított Kertész Ákos-kisregény értelmezésében meghatározó szerep jut a kártyás szakterminológiának, ennek a sajátos rétegvelvnek.

Jelen Kertész-műben egy-egy „leosztás” nemcsak formailag strukturálja a történetet. Az egyes leosztások történéseiben éppúgy, amint az öt és a ráadásul szereplő, utóhangnak is nevezett leosztás egésze szempontjából meghatározó gondolati, mert egyértelműen: filozofikus szerep jut ennek a nyelvi játéknak is felfogható megoldásnak, vagyis a „leosztás”-nak. Miről van szó? Kertész Ákos filozófiájában egyértelmű az alapvetés: „Aki mer, az nyer.” Mind az életben, mind a kártyajátékban így igaz. Hazardírozunk valamennyien. Ki nagyban játszik, ki kis tétben. Ki viszi a bankot, ki csak lesi az elúszó szerencséjét.

Hajdik János, ez a bokasüllyedéssel súlyemelő, a sportág egykori reménysége, a regénybeli világ sajátos működése szerint egy fölszarvazott férj. A házigazda, ez a „kevés szavú, lassú észjárású ember” a megsértettség állapotából, vagyis a vesztes helyzetéből szeretne valamiképpen, apró cselezésekkel, inkább a blöfföléssel járó sodródással kikecmeregni, ezáltal megbocsátani Jolánnak, a feleségének, akit éppen házastársi hűtlenségen ért; ugyanígy megbocsátani kíván Vukovics Bélának, ennek a „kicsi, nyápic, girnyó” fölszarvazónak is. Ez a három ember a mindennapjaikban szintén, de ebben a házastársi hűtlenségen kapottság szituációban kiváltképpen hazardírozni kezdenek a saját, jól felfogott érdekükben.

Kertész itteni „kártyásai” részben összeszokottak: Hajdik és Jolán, aki „boldogabb éveiben” gerelyvető volt, ők házastársak; Jolán, ez a „szépséges nagydarab, dús keblű, széles csípőjű, szép kalácsképző tenyészkanca” és Vukovics Béla, aki a rizsázás nagymestere – a szeretők. Ebben a kettős felállásban Jolán, a szeretőt tartó felség az, aki keveri a lapokat, adja a „bankot”. De a beteljesülés gyönyörét hozó pillanat előtt a két összeszokott játékos, valójában blöffölőket, hamiskártyásokat valaki megzavarja, ugyanis teljesen váratlanul, mintegy kibicként, hazaérkezik a férj. Természetesen új helyzet áll elő a regénybeli „kártyások” életében.

Valójában ekkor veszi kezdetét az igazi játék.

A fölszarvazott férj, Hajdik, aki megbocsát az ágyába tolokodó „patkánynak”, feleségének esik, ütni kezdi, de „nem sok öröme tellett a háta püfölésében.” Drámai, már-már tragikomikus helyzet alakul ki, ugyanis Hajdik „kétségbeesve, megalázva, fekete bánattal a szívében lerogyott az ágy szélére, és akkor csönd lett egy pillanatig.” Nyilvánvaló, hogy se sírni, se nevetni nem lehet itt, főképp azért nem, mert a mindentudó elbeszélő a szoba távoli részébe irányítja az olvasó tekintetét, s meglátjuk a meztelenségében és tehetetlenségében remegő, az előbbi feleségverést csendben

végignéző, elviselő asszonycsábítót, Vukovics Bélát. Hogyan lehet reagálni szereplőként és olvasóként egy ilyen élethelyzetre? Többféleképpen.

Hajdik sértetten a konyhába vonul sörözni.

„Jolán váratlanul beleröhögött a csöndbe” s egy durva gyerekjáték mondókájával akarja a feszültséget oldani.

Vukovics a menekülés esélyeit latolgatva a férji méltóságában sértett Hajdikkal összejátszva pocskondiázni kezdi a nőt: „asszonyi állat; minden nő kurva; az asszony ingatag; minden nő egyforma” és más kiszólásokkal.

Ebben a megalázó légkörben Jolán „átmenet nélkül úgy megutálta Vukovicsot, mint a svábbogarat.”

Kertész Ákos „kártyásai” egytől egyig vissza akarnak szerezni valamit. Ezért, amikor Vukovics megfelelőnek találta a hangulatot, kártyát vett elő: „vagyis inkább elővárásolta a kártyát, egyszerre csak ott volt a pakli a kezében, mégpedig a jobb kezében, ahonnan – csiribi-csiribá – a rugalmas lapokat kissé meghajlítva átlötte az egész paklit a bal kezébe, majd ugyanígy vissza a jobba (...)” És máris ott volt a pikk bubi, egy káró kettes, majd további kártyamutatványok sora következett. S hamarosan „Vukovics föltette Hajdikkal a kártyára Jolánt, és csak azért nem nyerte el tőle, mert félt, hogy Hajdik megvadul, (...)” De mi is a célja ennek a kártyacsatának?

Hajdik, a fölszarvazott férj az elemi önbecsülését szeretné összekaparni.

Jolán, a hűtlenkedő feleség a női méltóságán elszenvedett vélt és valós sérelmekért akar elégtételt kapni (= a büszkeségét így vagy úgy visszaszerezni).

Vukovics Béla, a „pimasz vakarcs kerti törpe”, aki a gyanútlanul hazatérő férj ágyában éppen az ő feleségével „kavar”, ez a „nyamvadék emberutánzat” a lehető legkisebb veszteségállapot megtartásáért, majd a kártyázáskor elvesztett, valójában a Jolán által elnyert nadrágja visszaszerzéséért küzd, míg végre le nem csapja a konyha kövére a teljesen tehetatlenné, „kiürült agyúvá” lett Hajdik, a férj.

Miért hangsúlyos az előző állításomban a „végre” többjelentésű szó? Azért, mert a férji büszkeségében sértett Hajdik az in flagranti, azaz a rajtakapás pillanatában magatehetetlenül tudomásul vette, hogy ismét fölszarvazták, ahogy az első felesége is megtette vele, nem is egyszer, ráadásul. Vagyis Hajdik ismét „elmulasztotta az egyetlen alkalmas pillanatot, ahogy az életben mindig elmulasztotta eddig az alkalmas pillanatotok.”

Az „Aki mer, az nyer – Szerencsejáték hat leosztásban” játékosai, tulajdonképpen: a szereplői, nagyvonalúan: a hősei, tanácstalanok. Ugyanúgy, ahogy az igazi kártyások, akik az első leosztás előtti békés megállapodást meg akarják fejezni, mert elveszítettek mindent, akkor a veszők látványos viták, hangoskodások közepette még egy, a most már az igazi utolsó leosztást próbálják kicsikarni, ezek a kártyások szintén tanácstalanok. De a játékszenvedély, az önbecsülés mentésének igénye és más szempontok újult erőkre sarkallják őket: nyerni mindenáron!

Az eddigiekben fejtegetett gondolatokkal arra kívántam rávilágítani, hogy a kártya, a kártyázás és a kártyás ember attitűdje egy nyilvánvaló létezőtechnikai metafora ebben a Kertész Ákos-kisregényben. Jolán, a feleség és Vukovics, a szerető ebből a szempontból ugyanazon az oldalon állnak, ez a mű végkicsengése is, míg a fölszarvazott férj, a másik oldalon próbál szerencsét. Ezt részletesen taglalja is Kertész Ákos, amikor a sofőr kártyás próbálkozásairól, majd kártyajátékból való kiábrándulásáról tudósít. A kisregény cselekményívében sokáig – látszólag! – az életet, a való világot pimaszul megelevenítően játszó Vukovics a győztes, de az utolsó, a végső leosztásban, tulajdonképpen „amelyet tekinthetünk akár epilógusnak is”, kiderül, hogy az asszonyi élettudással, vagyis a játék tudásával ő, azaz Vukovics sem érhet fel.

Az „Utolsó leosztás” alcíme (= „melyet tekinthetünk akár epilógusnak is”) nemcsak a formai struktúra logikus végigvitele és releváns lezáró fragmentuma, hanem értékítéletet is mond, egyúttal az olvasót keserédes felismerés kimondására készíti: az asszony, azaz a NŐ a győztes. Jolán, ez a „tenyészkanca” úgy játszik mindkét férfival, Hajdik János sofőrrel, a férjével és Vukovics Béla könnyűáramú műszerész, rádió-, tévé- és magnószerelővel, a szeretőjével, ahogy akar, és győzi le őket, amikor csak akarja.

E banális háromszögtörténet azért fog azért zavartalanul, békésen folytatódni, mert Jolán mindig tud egy újabb s újabb utolsó(nak mondott) leosztást kérni.

A fordításra ösztönző motívumairól

Néhány évvel ezelőtt, amikor még nem tudtam magyarul, akkor olvastam először cseh nyelven Kertész Ákostól a Prágában megjelent műveit. Határozottan felkeltették azok a kötetei az érdeklődésemet. A szerző vitriolos kendőzetlensége vitt magával.

Az „Aki mer, az nyer – Szerencsejáték hat leosztásban” című Kertész-kisregényt egy lendülettel lehet olvasni, mert olyan állapotot idéz elő a mű, mint amikor *elfülő érzés* lesz úrrá rajtunk s a hangunk is mindinkább elfülő. Vagyis: szorongató ez az élelmény, de éppen erről, azaz az életről van szó, s ez telítődik filozofikus, pszichológizáló attitűddel. A *nyelvi megoldás* vonatkozásában is mesterien bánt a formával az író. Rendkívül hangsúlyosak a hömpölygő mondatfolyamai. Általában egy-egy bekezdése egy-egy mondat, ezáltal hosszan kígyóznak, szinte fojtogatnak Kertész Ákos ugyanakkor *pragmatikus*, zömmel *cinikus* és kíméletlenül *szarkasztikus* mondatai.

A cseh emberek zöme is hasonló a *világlátásban*, ekképpen látjuk mi, csehek is a bennünket körülvevő világot: keressük a dolgok eredőjét, így sokan Hajdik János sofőrrel éreznek együtt. Vitathatatlan, hogy természetes azoknak a világlátása is, akik Jolánt veszik pártfogásukba, mert a védtelent látják benne, és ez a hűtlenkedésen kapott feleség eléggé magára hagyatva, igen komoly feddésben részesül a férfiaktól, az egymással parolázó fölszarvazott férjétől és az elgyávult szeretőjétől. És nem feledkezhetem meg azokról a cseh olvasókról sem, akik Vukovics Bélának adnak igazat, mivel megvan a magához való esze: az ellenfelei lelkében kutatva képes olyan világot rajzolni, amelyet azok akarnak látni, hallani, érezni. Így tudta ágyba dönteni Jolánt, majd – igaz, időlegesen! – „kiürült agyúvá” tenni a fölszarvazott férjet.

Kétségtelenül vonzó vált számomra Kertész Ákos *alkotói beállítódása*: a *mindentudó elbeszélő* nézőpontja. Ebből az aspektusból ismerkedni a hétköznapi kisemberek banális helyzeteivel, történeteivel – elsősorban műfordítóként – roppant tanulságos, mert akarva-akaratlanul is párhuzamosan tárul fel előttem a magyar író látásmódja alapján egy olyan kisszerű világ, amelyet a cseh írók is érzékeltetnek. Kertész Ákos kisregényét olvasva azonban nemcsak a déjã vu, az *ismerősség érzete* keríti hatalmába a cseh olvasót, hanem egy másik nép kisembere iránti szolidaritás is. Természetesen tudja majd a cseh olvasó, hogy efféle házastársi hűtlenkedés itt is, ott is, másutt is gyakorta megesik, de éppen ez a „kilesem s belesek, más hogyan éli át” attitűd egyértelműen mozgósító erővel ható az olvasásra nézvést.

A Kertész Ákos-kisregény fordítására készített *férfi-nő kapcsolat nem szokványos helyzetben* történő bemutatása. A hűtlenségen éréstől az egymás testi-lelki bántalmazásán át hogyan jutnak el ezek a „kártyások” pusztá önvédekezésül, „nyerésvágyból” az „APUCI!” felkiáltásig, majd éppen ennek a „szükszavú” férjnek az újbóli megalázásáig a csattanóra kihegyezett befejezésben, mindez kétségtelenül ritka izgalmas írói gondolatépítés és gondolatvitel, amely egyértelműen műfordításra készítő kihívás.

Olvasói és műfordítói örömmel járt számomra annak a megtapasztalása, hogy egy klasszikus formát, az antik irodalom sok időt megélt *in medias res kezdéstípusát* élesztette újjá Kertész Ákos. Ez a megoldás egyrészt a *tragikomikus hatás* egyik pillére, másrészt ugyancsak erősíti a már említettem ismerősség érzetét is, vagyis a cseh olvasó mintegy beavatva fogja érezni magát az első mondatok után ebbe a hatásos kártyajátékba, ami kibontakozik Kertész Ákos „Aki mer, az nyer – Szerencsejáték hat leosztásban” című kisregényében.

Ennek az alkotásnak a műfordítása jelentős figyelmet igényel, elsősorban a szöveg *grammatikai-szemantikai tagoltsága* miatt. A sorról sorra bővülő mondatfolyamok jelentőségét már érintettem, mivel ez volt az egyik hajtóerő a műfordításra készítő motívumok közül. Hogyan tudja közvetíteni, érthetővé tenni az elbeszélő a *végtelemnek tűnő információhalmazt*? Több grammatikai-logikai, szemantikai és tipográfiai megoldást választott Kertész Ákos.

Mindenekelőtt logikusan formáltak a hosszan hullámzó mondatokból építkező *bekezdések*. Az ezekben a szövegegységekben komoly segítséget nyújt az író az olvasónak a rétegzett cselekmény-elbeszélés megértésére, a konnotált kifejezésmód élvezetes és intellektuális befogadására. Hogyan? Sokféleképpen.

Már az első oldalakon, sőt, az első mondat tipográfiai megoldásával szembeötlik ez az extralingvális tényező, az úgynevezett *nagybetűsítés*: „VOLNA SZÍVE MEGÜTNI EGY ILYEN KICSIT?”, vagy: „AMI MEGVAN ÍRVA A SORS KÖNYVÉBEN”, újabb: „AZ ENYÉMBE?! AZT MONDTAD, TÚRÓ A FÜLEMBE?”, később: „ASSZONYLOCSOGÁS” és számos egyéb példa utal

arra a feltevésre, hogy az elbeszélőnek ez a vizuális információadása a lényeg láttatására irányító, az eseményeket tömörítő és a szereplők (= „kártyások”) érzelmi hullámvázát bemutató eszköze.

Jelentőségük van a dőlttel kiemelt szavaknak: „kétévi boldog és zavartalan házasság után egy pasast *kellett* a felesége ágyában találnia, *ilyen* pasast méghozzá”; szószerkezeteknek: „tőle *ki kell könyörögnie* a bocsánatot”, vagy: „nem történt meg *az a dolog*, tudniillik nem tette magáévá Jolánt”; tagmondatoknak: „ha ő az erős, *megengedheti magának azt a luxust, hogy gyöngye legyen*, hogy egyszer végre érdek nélkül segítsen valakin” és több más helyen. A bőven áradó információözönben a kurziválások is támpontokul szolgálnak az olvasónak, ugyanakkor a műfordítónak újabb szakmai és intellektuális kihívást nyújtanak. A *kurziválást* is a hangsúlyhelyek jelölőjének tekintem ebben a Kertész-kisregényben, amely éppen attól művészi teljesítmény, hogy egy rendkívül hétköznapi esemény abszurd pillanatait az olvasóban részvételtől, állásfoglalásra késztetően, mindenképpen ítéletalkotásra és állásfoglalásra sarkallóan tudja érzékenyen bemutatni.

Az elszalasztott pillanatok lehetőségeit és következményeit bemutató az „Aki mer, az nyer – Szerencsejáték hat leosztásban” című alkotásban az antik elbeszélés-hagyomány (= in medias res) felidézése mellett kitüntetett jelentőségű a *zárójelzés*, amely extralingvális stílusesszéköt a magyar irodalomban Mikszáth Kálmán vitte tőkélyre. A zárójelzésnek megkülönböztetett szerepet szán az író. Ebben a következetesen alkalmazott tipográfiai megoldásban jelentős és több rétegű gondolatközvetítés figyelhető meg. Szerepet kap egy-egy szereplő *önjellemezésének* rögzítésekor: „Milyen igaz, gondolta Jolán (de most jobbnak látta, ha csöndben marad)”. Ugyanígy él ez az eszköz egy-egy „kártyás” *rosszmájú megállapításának* a közlésekor is: „akár csak egy hangyányit is eláruljon legszemélyesebb ügyeiről, ezeknek, akik más porból vétettek, mint ő (mert egyformák ezek, megtalálták egymást, mint zsák a foltját, összevalók)”. Az *elbeszélői kommentárok* ugyancsak jelenlevők ennek a műnek a zárójelbe tett kijelentéseiben: „galambtojás nagyságú púp nőtt a fején (hogy a sofőr öklétől-e vagy a konyha kövétől, melybe bevverte a fejét, mikor összerogyott, már sose fogjuk megtudni)”.

Ki kell emelnem, hogy ezek a tipográfiai megoldások, vagyis a nagybetűsítés, a dőlttel szedés és a zárójelzés nemcsak nyomatékos stílustényezők, hanem a *nyelvi modalitás* szempontjából is fontosak, tekintettel arra, hogy együttesen segítik, kalauzolják az olvasót az itteni „kártyások”, egy szerelmi háromszög szereplői sorsának a megismerésében, továbbá az alkotói invenciók láttatásában.

Nem idegenek Kertész Ákos kifejezésmódjától a *szleng* finoman megválogatott darabjai: „nyikhaj pasas”, „ne majrézzon az ember” és a humoros *nyelvi játékok*: „na, drágám, na, drágám, / ugrik a nadrág ám!”. Áthatja az *íronia* is: „A szomorúság ragályos, akár a nátha.”; „a hülyeség igenis bűn”; „HÓNOM ALÁ KAPLAK ÉS ADDIG FUTOK VELED, MÍG EL NEM VESZÍTLEK”.

A cseh irodalom világirodalmi szinten is ismert és elismert a *gúny*, az *öngúny*, a *sarkazmus* érvényesítése vonatkozásában, mert úgy látjuk mi, cseh emberek, hogy ezek a stílusesszékötök, másképpen: *létállapot-tükröző* nyelvi eszközök az emberi tehetetlenség és megalkuváskényszer leghatásosabb kifejezői. Ez az *olvasói szerepvállalásom* és *műfordítói beállítódásom* alapvető motívumként vonult végig bennem Kertész Ákos „Aki mer, az nyer – Szerencsejáték hat leosztásban” című kisregénye (alábbi fejezetének a) cseh nyelvre ültetésekor.

Összegezés

A fentiekben arról kívántam számot adni, hogy miért esett a választásom Kertész Ákos „Aki mer, az nyer – Szerencsejáték hat leosztásban” című kisregényének cseh nyelvre történő, úgynevezett próbafordításra választásakor.

Döntően *az író kifejezésmódja* fogott meg, mivel több ponton *rokon*, illetőleg *hasonlóságot* mutat *a cseh irodalmi közlésmódokkal*. Ez a Kertész-kisregény *a cseh olvasóközönség befogadókultúrájában erős visszhangra találhat*, mert e kisregénynek a hangvétele és a műfaji jellemzői közel állnak a cseh olvasók intellektusához. Ez a Kertész Ákos-i *groteszk ábrázolásmód* különösen erősen érvényesül ebben a szokványosnak tűnő családi háromszögben, amelynek a végkifejlete a tapasztalt cseh olvasót is meglepi.

Számottevő volt a műfordításra készülésem idején az olvasmányválasztásomban az, hogy olyan banális történetet dolgoz fel a magyar író, amely minden nép irodalmában kisebb-nagyobb hangsúllyal szerepel, de *az ősi téma* (= házastársi hűtlenség) itteni feldolgozása *a ma emberéhez* is *szólóan* a

legkülönbözőbb indíttatású érzelmeket: azonosulást, elutasítást, részvétet, megvetést, együttérzést egyaránt képes kiváltani *korunk abszurd és posztmodern légkörében is*.

És végül: azt a Kertész Ákostól *tanult, olvasott és megértett igazságot* kívántam a cseh olvasók elé helyezni, miszerint: „*a hülyeség igenis bűn.*”

A lét tagadása – a lét keresése

Balogh Robert *Elveszett* című regénye nyomán

Az íróról: Balogh Robert

Balogh Robert a mai fiatal magyar írók generációjához tartozik, 1972-ben született Pécsen. Szülővárosában a Leöwey Klára Gimnáziumban érettségizett, majd a Janus Pannonius Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán tanult.

1993 óta rendszeresen publikál különböző irodalmi lapokban.

1995-ben megnyerte a Miskolci Egyetem Líra '95 pályázatát. BARI KÁROLY biztatta további írásra, alkotásra, így jelent meg az „Íves könyvek” sorozatának negyedik darabjaként a „Helyi érdekű útvesztő” című kötete 1995 decemberében.

1998-ban az „Egy hónap faun” című alkotása a Fekete Sas Kiadó gondozásában látott napvilágot.

2001-ben az Ünnepi Könyvhéten a Kortárs Kiadó Balogh Robert újabb kötetét jelentette meg.

Ír színdarabokat, meséket is, 2005-ben a III. Országos Gyerekszínházi Szemlén a „Mátyás király szárnyai” című darabjából készült előadás a fődíjat nyerte el.

Balogh Robertnek az „Elveszett” című regénye 2006-ban az Irodalmi Jelen nemzetközi regénypályázaton 283 mű közül harmadik helyezést ért el. Szókimondó stílusának, időszerű témaválasztásának köszönhetően joggal válthat ki jelentős visszhangot a magyar olvasóközönségből.

Legnagyobb szakmai sikerét – eddigi ismereteim szerint – a „Schwab evangliom” című regényével aratta, amely horvát nyelven is megjelent.

A műfajról: létértelmező regény

A klasszikus műfajfelosztást figyelembe véve az „Elveszett” *létértelmező regény*nek tekinthető. Ezért talán nem túlzás, ha abból indulok ki, hogy jelen Balogh Robert-regény közlésmódja a posztmodern egyik sajátos megnyilvánulása, elsősorban az írói nyelvszemlélet miatt.

A posztmodern kifejezésmód aspektusából így láttam olvasóként és a műfordítói felkészültségem alapján az „Elveszett” című Balogh Robert-regény főbb jellemzőit:

1. a *szubjektivitást* állította a középpontba;
2. elsődlegesnek tekintette a *személyes élményt*;
3. a lét *értelmetlenségéből* és a cselekvés *hiábavalóságából* indult ki;
4. erőteljesen alkalmazott *vendégszövegeket*;
5. intenzívebbé vált a *nyelvre* való ráutaltság;
6. előtérbe került a *befogadó* szerepe.

A 20. század *drasztikus változásai* megingatták az ember emberbe vetett bizalmát, ezáltal kérdéssé vált a nyelv és a kommunikáció; így az *emberfogalom erőteljesen átértékelődött*, megnőtt a másság szerepének a jelentősége. A kifejezés középpontjába a nyelv és a jelvilág került, ezáltal *szubjektívizálódott* az alkotói és a befogadói folyamat, vagyis a hangsúly a lét értelmezésére helyeződött át, ezt igazolja az „Elveszett” *léttagadó-létkereső világa* is.

Súlyos kérdés volt számomra azzal szembesülnöm, hogy az „Elveszett” újságíró főhőse Balogh Robert *írói alteregója*-e. Olyan volt, mintha kettős tükörben látszódott volna ez a regény és az élet, amely körülvesz bennünket. A cseh írói kifejezésmódban ritka az ilyen alkotói megoldás. Ezért is kívánczik cseh nyelven a cseh olvasók elé ez a Balogh-regény.

A regény elbeszélője leltárt készít a külső világban és a lelke mélyebb rétegeiben is, ezért tekinthetjük *pszichológizáló mű*nek. Az író nézőpontja lényegében mindvégig egybeesik a regénybeli újságíró *létfagató attitűdjével*. Egyikük is, másikuk is küzd a *lét ürességével* és a rájuk nehezedő *hiány tragikumával*, ahogy mi, olvasók is könnyen juthatunk Balogh hőséneke zaklatott, kiégett

sorsára. Az nyilvánvaló, hogy az „Elveszett” elbeszélője miután megjárta a személyisége újra építésének a pokolbeli útjait, magabiztosabb lélekkel folytatja én-képének az erősítését.

A Balogh Robert-regény alapmotívumáról: önvizsgálat

Balogh Robert „Elveszett” című regényének kulcsa az **önvizsgálat** problémája.

Ettől, vagyis az önvizsgálattól menekül a korábbi élete kudarcai miatt a regénybeli „elveszett” elbeszélő, s ezzel az önvizsgálattal próbál elviselhető, élhető életet **célként megfogalmazni**. Balogh Robert „megroggyant” vallomást tevője tudatosan, az addig megélt életében tapasztaltnál már erőteljesebben fordult szembe a kölcsönbe kapott nyaralóba zárkózva íróként, újságíróként a társadalmi **szerepvállalással**, a politikai **aktivitást** hirdető megmozdulásokkal, mert önnön emberi testét és pszichéjét is olyan dimenzióba helyezte, ahol az **elveszettség létállapota** volt a domináns.

Mindenképpen érdekesnek tekinthető az, hogy ez az „elveszett gyermek” a második életét is az édesanyjának köszönheti, aki éppen a „születés” éjszakáján öleli újra magához, karácsony estéjén, amikor kiragadja a **céltalanság pusztító világából** a fiát. Ettől a drámai pillanattól a **felfelé** lépdelés, a **pozitív beállítódás** csak és csakis akkor következhet be, ha szembenéz önmagával az „Elveszett”, vagyis képes szétbontani önmaga összekuszálódott személyiségét, hogy újra felépíthesse az emberi értékeket teremtő életét.

Kétségtelen: az önmagunkkal való őszinte szembenézés a legdrámaibb **létállapot**.

A regényről: *Elveszett*

Az általam fordított Balogh Robert-regény értelmezésében, befogadásában meghatározó szerep jut a **létértelmezésnek**, az **önvizsgálatnak**.

Az „Elveszett” című regény középpontjában egy, a helyét kereső fiatal közép-európai író áll, aki közel egy évtizedig éli az életét egyetemi hallgatók körében. Fergeteget bulit szervez az egyik barátjától kapott nyaralóban, ahol az új „lakása” avatásának az alkalmából néhány napon keresztül részegen, kábítószeres állapotukban ünnepelnek. Ezzel a bulival kíván az elbeszélő pontot tenni az addigi életének a végére.

„Már második napja tartott a lakásavatóm, azt ünnepeltük a haverokkal, hogy végre kiköltözhettem abból a bűdös városból, meg a diplomám miatt is muszáj volt ünnepelni, jártam vagy kilenc évet a bölcsészkarra. Az orvos haverom rám hagyta a nyaralóját, mert elvett egy norvég csajt, olyan dudákkal, hogy még senkinek nem sikerült a szemébe néznie, és kétnapi búcsúzkodó buli után elhúzott vele északra. Röhögve mondta, hogy egyetlen éjszakai ügyeletért többet adnak ott, mint itt a havi fizetés, vissza sem jövök, mondta, érted, én ide többet soha nem akarok. De ti, ti majd gyertek, gyertek, baszd, gyertek ki, lövünk rénszarvast, rozsmárt, tudja a faszom! Most pedig, immáron kijelentem, édes öcsém, kebelbarátom, néked adom ezt a vityillót, megőrzésre – mondta a kétnapi vedeléstől kissé elfúló hangon, de röhögcsélve, és ünnepélyesen szájon csókol, ezzel pecsételve meg ígéretét, s deklarálva, addig lakom itt, ameddig csak akarok, csak fizessem a számlákat, becs'szóra, fizessem. Mindenki röhögött, ő egy kicsit meghatódottan folytatta, én köpködtem: (...)”

Aztán hetekig, hónapokig a világtól elzárkózva, magányosan él a regény főhőse ebben a kölcsönbe kapott nyaralóban, eltépve minden kapcsolatát a külső világgal. Feldolgozhatatlanná válik számára az **új világa**; a rátörő **érzelmi sivárság** depresszióba taszítja, ahonnan csak később, külső segítséggel jut ki. Ebben az állapotában az egyik **támasza az írás**, saját történetének a megformázott kibeszélése.

A fiatalember mindennapi „zabálásokkal” mulatja az életét, lemeríti a bankkartyáját, az élete hasonlatossá válik Robison életéhez, azzal a különbséggel, hogy Balogh hőse passzív, elfordul a körülötte létező világtól. Lassan megindul a „szétszóratás” útján, le, az elbeszélő **egzisztenciális és érzelmi leépüléséhez**, egészen a teljes nincstelenségig.

Nem véletlenszerűek a fejezetek címei: „Szétszórodás”, „Kiüzetés”, „Bizonyos értelemben”, „Ár”, mert ezekben a fiatalember **belső világának** az átalakulása tükröződik. Balogh az egyes

fejezetcímeket alátámasztja, mintegy megerősíti találó **bibliai idézetekkel**, például Márk evangéliumából:

„Aki meg akarja tartani az életét, elveszti azt, aki elveszíti az életét, újra megtalálja azt.”

Mintha éppen ez lenne Balogh regényének a **kulcsmondata**. Amikor olvassuk, önkéntelenül is kérdezhetjük: vajon létezik-e valamiféle kiút az önsorsrontásból, vagy kikerülhetetlen a regény főhősének a lepusztultsága s marad majd a saját magányos élete?

Jelképes értékű pillanat következik.

Karácsony szentestéjén beállít az elbeszélő anyja a hős által lepukkantott nyaralóba, hogy megmentse önmagának, a családnak és a világnak egyszülött fiát. Hónapokig tartó anyai gondoskodás után a fiatalember egy pszichiáterhez kerül, aki arra biztatja a páciensét, hogy a legőszintebben írja le mindazt, ami megtörtént vele, írja le a saját gondolatait és a tapasztalatait is, ahogyan eszébe jutnak a dolgok. Ezt a **vallomássorozatot** így indítja:

„Időszámításunk után 2005-ben, késő ősszel, Közép-Európában ülök egy íróasztalnál, ülök a székesemen. A szék a Földön áll. A Föld kering a Nap körül. Én pedig a székekkel, az íróasztallal, a Nap körül keringő Földdel együtt távolodom a vitatott Ősrobbanás középpontjától, együtt repülök, pörgök, rezgek, csavarodom a Tejút spiráljában mindennel, mindenkivel. (...) Egyedül vagyok, én ezt választottam, nem azért vagyok egyedül, mert egyedül hagytak, nem azért vagyok egyedül, mert elzavartam mindenkit, hanem, hogy elrendezzem azt a sok mindent, ami volt.”

Hamarosan arra döbben, hogy nincs értelme, jelentősége sem a múlt megszipítésének. Éppen ezért hatásosabb az elveszett hős **fájdalmas útkeresése** bármilyen hazugság, leplezés és díszítés nélkül. Így válik a legőszintébb, legemberibb vallomássá az élettörténete.

A regény újságírója, miután az édesanyja türelmesen intézkedik: a világi és az egyházi kapcsolatait mozgósítja fia **fizikai és lelki felépüléséért**, az „elveszett gyermek” valóságos **kálváriajárásra** indul. Arról van szó, hogy az elbeszélő szociális munkásként idős, megtört egészségű apácák közé kerül. Különös világban különös utazó lesz. Olyanná válik, mint aki a saját keresztútját mások sorsával összefogódzva járja végig. Nemcsak szófukarnak hitt, egyébként örökké locsogni szerető, a világtól elfordult emberekkel ismerkedik meg hősünk, hanem az egykor mély vallásosságukban csalódott, megkeseredett sorsúakkal is.

Ezekkel, a naponta másokkal megtörtént csalódásokkal ébreszti újabb és újabb **önvizsgálatra** önmagát Balogh újságírója. Látja mások külvilágának az ellehetetlenülését és lelkük mélyrétegeinek a megroggyanását, ezért szinte **menekíti önmagát** mások megmenthetetlen pusztulása elől. Saját apjának a kisebb-nagyobb csalásai (nem egyet a fiáért tett meg) arra ébresztik a regénybeli fiatalembert, hogy újra **fel kell emelkednie**, méghozzá önerőből, belülről jövő önerőből.

Mi segíti ebben?

Feltétlen támaszává lesz az önsorsrontó életmódjának és a mélybe zuhanásának a **kibeszélése** írásban, a naplójában.

És van még valami, talán ez a legrokonszenvesebb az „Elveszett” alakjában: a fiatalembernek **az ösztönös életvágya tudatos életkedvvé alakul át**, így jut túl az „elveszettség” létállapotán. Ezért is választottam műfordításra Balogh Robertnek ezt a regényét, mert korunkban túlságosan is időszerű ez a fajta szembenézés a körülöttünk levő tükrökkel.

Balogh Robert „Elveszett”-je ritka őszintességű és **sorsfaggató fejlődésregény**. Elgondolkodtató, kiváltképpen a huszas és a harmincas éveikben járó fiataloknak. Azt is okkal mondhatom, hogy egy erős figyelmeztetés ez a mű, mert mi is könnyen **szétszóráthatunk, elveszítettethetünk és kiűzethetünk** ebből a mai világból, ha nem tudjuk értelmesen felépíteni időben és térben az életünket, önmagunkat.

A fordításra ösztönző motívumaimról

Mindenekelőtt azzal a *kihívással* néztem szembe, hogy anyanyelvemen *Balogh Roberttől Csehországban nem jelent még egyetlen mű sem*. Feltétlenül csábító számomra, pályakezdő műfordítónak, ha a nekem kedves idegen nyelvű irodalomból, a magyar nyelvű irodalomból a kortárs magyar irodalom iránt érdeklődő cseh olvasók elé egy merész hangú, különös témát megvilágító, nem mindennapi léthelyzetet faggató fiatal író alkotását tehetem.

Döntően befolyásolt e regénynek a fordításra választásakor az a tény, hogy az író, Balogh Robert és az „Elveszett” főhőse kortársam. Ezáltal érzékenyebb irodalmi kommunikációnak joggal nevezhető alkotó–alkotás–műfordító–olvasó szituáció jön létre. Ebben a helyzetben *hiteles* az *identifikáció* a szerző és a műve valamint közöttem és e műfordításom között.

Kétségtelenül a velünk élő, a bennünket meghökkentően körülvevő szabad és/vagy szabados világ legégetőbb *aktuális kérdését*: ’ez az én életem, vagy már elvesztem?’ – tette elém ez a regény s minden olvasója elé Balogh Robert.

Az „Elveszett”, amelyet az olvasói meghökkentő, izgalmas, újszerű felfogású, eredeti látásmódú, pökhendi, magamutogató, önáltató, önmagáért valónak minősíthetnek, a posztmodern stílusirányzat körébe tartozik. Mindezek alapján úgy láttam és látom, hogy nem könnyű befogadnia az olvasónak ezt a Balogh Robert-regényt. Ebben a műben *könyörtelen a szubjektivitás*, ugyanis:

- a) az egységes, a mindent átfogó *világkép hiányát* mutatta meg az „elveszett” elbeszélő a *szellemi-fizikai leépülésével* – elveszésével;
- b) a nyelvjátékok pluralizmusát, a *nyelvhasználat* módjait hozta létre az író a válogatás nélkül alkalmazott szókinccsel.

Mindenképpen érintenem kell az „Elveszett” *nyelvezetét*, elsősorban a *szlengből* vett gazdag, erőteljes frazémvilágát. Lehet ezt a szókészletet nyersnek minősíteni:

„(...) gyertek, baszod, gyertek ki, lövünk rénszarvast, rozmárt, tudja a faszom!”

Vélekedhet a felületes olvasó úgy is, hogy magamutogató, talán öntetszelgő, hivalkodó *beszédmódot* alkalmazott az író: „haverok”, „csaj”, „röhög”. Másról van szó. Az életünkről, a saját küzdelmünkről ad a kezünkbe tükröt Balogh Robert újságírója.

Olvasóként és műfordítóként is intellektuális élményt jelentettek a Balogh-regény *nyelvi regisztereinek* izgalmat fokozó váltásai. A személyiségét levetkőző „elveszett” újságíró a nyelvben is deficitbe kerül, mindinkább partikulárisá lesz számára a nyelv *én-képző* és *én-kifejező* eszközként. Az elbeszélő szüleinek a *kettős nyelvhasználat*a befogadói és műfordítói figyelmességet követel, ugyanis más szemantikai mezőre állítódik be az apa és az anya maguk között és másképpen beszélnek a gyámolításra szoruló fiuk előtt. A döbbenet az, hogy nem értik: hazudnak önmaguknak is, a saját egyszülött fiuknak is. Hasonló *nyelvi és beszédmódbeli alakoskodásokkal* találkozunk az „Elveszett” és az apácák kálváriajárásában.

Amint fejtegettem, e posztmodern regény alapeleme a *személyesség*, következménye az erőteljes befelé fordulás, a *rezignált kiábrándultság*. A *stílusalakzatok* közül kitüntetett szerepet kap az *ironia*. Azért fontos hangsúlyoznom az ironiát, mert meghatározó a szövegalkításban, a szövegmegformálásban: minden ismert, szokott, elfogadott normát, szabályt elvető, felrúgó szabadsággal, *nyelvi szabadossággal* párosul, néhol a *kegyetlenség* is érződik. Az a kegyetlenség, amit csak szóval, beszéddel fejez ki az ember, s ez gyakran fájdalmasabb. Balogh Robert „Elveszett” című regényében többször is szembesülünk a *verbalitás okozta fájdalommal*, amely még erőteljesebbé teszi az önvizsgálatot.

Ezért állítom, hogy rendelkezniünk kell mindannyiunknak egyfajta *létvizsgáló képességgel*, hogy ne következzen be a személyes világunkban a „megroggyanás”, ha azonban kikerülhetetlen, akkor se jussunk az „Elveszett” sorsára.

Összegezés

Az előzőekben azt kívántam bemutatni, hogy miért választottam Balogh Robert „Elveszett” című *pszichologizáló regényét* csehre történő, úgynevezett próbafordításra.

Az „Elveszett” *szókimondó* stílusa, *időszerű* témaválasztása minden bizonnyal *erős visszhangot váltana ki* a cseh olvasóközönségből is.

Számunkra, akik a magyar irodalom népszerűsítésével foglalkozunk az is kérdés: *mennyire ismert Balogh Robert „Elveszett”-je a magyar olvasók körében?*

Tokaji Zsoltról és kamaszairól

a „Hová mennek a kacsák?” című regénye alapján

Magyar filológiát tanuló cseh anyanyelvű egyetemi hallgatóként került a kezembe Tokaji Zsolt „Hová mennek a kacsák?” című regénye. Nemcsak a műfordítói ambícióimat fokozta ez a könyv. Szembenézésre, az önmagammal és egyáltalán: a korhatár nélküli önmagunkkal való őszinte szembenézésre késztető a Tokaji-kötet és a benne elevenen lüktető kamaszsorsok formálódása.

Most mindenekelőtt a pedagógusok figyelmét szeretném erre a magyar nyelvű műre irányítani, hogy az ő értő és körültekintő, vitára, beszélgetésre késztető megjegyzéseikkel, felvetéseikkel még ismertebbé és megértettebbé válhassék Tokaji Zsolt „Hová mennek a kacsák?” című regénye. Jelen dolgozatommal ezt a célt kívánom szolgálni.

„Emlékszel, mit mondtál nekem ott lenn a kacsáknál? Nem az a baj a felnőttekkel, hogy hazudnak nekünk, hanem az, hogy minket is hazudni kényszerítenek. Ez volt az a mondatod, amiből rájöttem: te attól félsz, hogy felnőtté válsz, és ezzel te is hazug leszel...”

1971. március 25-én született Debrecenben Tokaji Zsolt, aki a hanyattatott ifjúságát a református szigorúságáról ismert szülővárosában élte. Diákkorának meghatározó élménye volt a tanáraival való gyakori konfliktusa, amely mélyén a meg nem hallgatottság, a gyötrődő útkeresés található.

A film világa is egy időre magával ragadta, de nem érzett elég elhivatottságot ehhez a művészethez.

A Miskolci Egyetem kínai-angol szakán tanult, majd egy kínai kereskedelmi cégnél dolgozott.

1996-ban négy hónapot töltött a Kínai Népköztársaságban, ahol különösen meghatározó életpélményekkel gazdagodott, s így született meg a „Szólítsatok Brad Pittnek” című regénye. Sinológusként arra törekedett, hogy a művében pontos és hiteles képet fessen a mai Kínáról, annak minden pozitív és negatív megnyilvánulásával együtt. Kendőzetlenül, tabuk nélkül mutatta be a kínai szórakoztató ipar kulisszák mögötti titkait éppúgy, mint a nemzetközi kollégium dekadens világát. Mindezt természetesen nagy adag humorral és fanyar önironiával ötvözve.

1999-ben kínai-angol szakpáron kitüntetéssel védte meg a diplomáját.

2000 óta szellemi szabadúszóként, szinkrontolmácsként, magazinszerkesztőként és egy diákújság szerkesztőjeként dolgozik.

2006-ban jelent meg a „Hová mennek a kacsák?” című regénye. A regény már kézirat formájában felkeltette a filmes szakma érdeklődését is. Ennek eredményeképpen az Eurofilm stúdió forgatókönyvíró műhelyében a filmes változat forgatókönyve is elkészült.

2007-ben újabb regénnyel mutatkozott be: „Turulfi, Avagy az Első Magyar Búnzabolász és Békész Egylet hiteles története” címmel.

Tokaji Zsolt második kötete, a „Hová mennek a kacsák?” című jelentős társadalom- és világismeretről valló alkotás. A napjainkban játszódó regény főszereplője öt 17 éves középiskolás, akik egy különös, érzelmekkel teli kapcsolatba kerülnek egy 24 éves, pszichológia szakos lánnyal. A regény két idősíkon játszódik. A múlt eseményeit azon beszélgetések során ismerjük meg, melyet a három fiú és a két lány a pszichológusnak készülő, és a szakdolgozatához anyagot gyűjtő Kilián Virággal folytat.

(...)

– Igen. Választ akarsz? Nézz rám! Választ akarsz?⁴⁵

⁴⁵ Tokaji Zsolt regényében dőlt betűvel szedettek azok a részletek, amelyek Kilián Virág, a pszichológia szakos egyetemista feljegyzései. Jelen tanulmányomban megőriztem az író eredeti tipográfiáját.

- Igen, cseszd meg! Szeretném tudni, mit raktál össze.
- Rakd össze te is!
- Hogyan?
- Emlékezz! Emlékezz arra, amiket nekem meséltél magadról.
- Azok csak sztorik. Szart sem lehet összerakni belőlük.
- Ez nem igaz. Ezek fontos sztorik. Ezek a te történeteid.
- Nem értem, mire gondolsz.

– Hadd foglaljam össze, ami nekem eddig lejött. Van egy srác. Nevezzük Nagy Balázsnak. Tizenhét éves. Helyes jó testű pasi, akiért bomlanak a csajok. Természetes, hogy az osztályában is ő a legmenőbb, még akkor is, ha ezt megfelelő, a többiek számára szinte elérhetetlen magasságokban tanyázva prezentálja. Szóval egy kemény, határozott fiú, aki tudja, mit miért csinál. Szókimondó, egyenes, még akkor is, ha elég nyers a modora. Többek között ez a magabiztosság, karizma az, ami lenyűgözi a többieket, és amiért megközelíthetetlennek tartják. Eddig egyetlen lánynak sikerült csak megszerezni őt. Nevezzük ezt a lányt Boginak. Gyors, felszínes, majdhogynem futó kaland. A srác laza, menő, nem is nagyon fér össze az imidzsével ez a holtomiglan-holtodiglan című szenvelgés. Nem is hisz benne, hiszen nincs hozzá modellje. A szülei külön élnek már jó ideje, az apja meg még egy új családot is alapított...

Emellett persze a srác elég aktívan sportol is. Ejtőernyőzik, sziklát mászik, és bármibe szívesen belekóstol, amire lehetősége nyílik, hogy kipróbálja. Aztán a harmadik osztály előtti nyáron a szeme láttára lezuhan az egyik ejtőernyős társa. Nem csinál belőle ügyet, mint ahogy általában semmiből sem...

Az osztályba új srác érkezik. Egészen más karakter, mint a mi Balázsunk, de nem kevésbé jóképű, jó testű, és legalább annyira bomlanak érte a csajok, mint Balázsért. Most már nem Balázs az osztály legjobb pasija. De persze ez őt megint nem izgatja. Hogy, hogy nem, jóban lesznek ezzel az új fiúval, aki levakarja róla a drogдилerét és kifizeti az adósságát. Balázs egyszeriben egy új haveri kör közepében találja magát, és Bogi is újra felbukkan...

Ők így ötven jól elvannak. Dumálnak, isznak, füvet szívznak, buliznak satöbbi. Az új fiú kimondja helyette, amit már ő is régóta gondol, csak nem volt mersze megfogalmazni: nincs testi hűség, hajrá, mindenki mindenkivel. Balázs jól érzi magát ebben az új közegben, semmi más nem is érdekli. Nem jár már ejtőernyőzni, nem mászik sziklát, szabadidejében csak a társasággal lóg. Az sem nagyon érdekli, hogy mihez kezd magával az érettségi után... Az egyik osztálykiránduláson az új fiúval megerőszkolják az egyik osztálytársukat. Kezd egyre durvábbá és a fiú számára ellenőrizhetlenebbé válni ez a kaland. De persze ez sem érdekli. Le van szarva... Egy dolog szent a számára: a Zek-féle társaság, ahol Zeknek mindig igaza van...

- Nem erőszakoltuk meg Brigit.
- Zek is ezt mondta?
- Hagyjuk. Értem, hova akarsz kilyukadni.
- Tényleg?
- Ja.
- És hova?
- Szerinted behódoltam Zeknek.
- És behódoltál?
- A te verziódban igen.
- És a te verziódban?
- Jól érzem magam a többiekkel. Csak ennyi.
- Mondd a szemembe!

- Mit?
 - *Hogy csak ennyi és nem több.*
- (...)

Milyen ez a regény a keletkezése szándékait illetően?

Szépirodalmi ihletésű?

Szociológiai aspektusú?

Szexuálpaszichológiai jellegű?

És folytathatnánk a tünődést a műfaji jegyekről... Ezzel együtt a műbeli kisvilágok problémáit is jeleztem, mert rendkívül rétegzett ez a regény nyelvezetében, cselekményvezetésében és a megteremtett hősök arculatának, énképének a megvalósításában. Akkor jutunk el a Tokaji-alkotás legmarkánsabb jellemvonásához, ha *lázadásregénynek* nevezzük a művet.

A cselekmény középpontjában álló baráti közösség minden tagja 16–18 éves korára már komoly életpasztalatokkal felvértezve vállalja önmagát, barátait és a közjük véletlenül, de igen tudatosan érkező, pszichológia szakon végzős egyetemi hallgatót. Nem banális korcsoport problémák jelentik a műbeli történetek alakulását; nem a véletlenek szeretlen összjátéka bonyolítja a jellemek fejlődését, az arculatok formálódását.

Három tudatosan kialakított csomópont köré szervesül ez a Tokaji-regény.

A bennünk és körülöttünk zajló élet markáns lenyomatait adja a 16–18 éves Zek, Nagybé, Vince, Kata és Bogi szenvedélyesen megküzdött barátság.

Ugyanígy drámai erejű az egyetemi hallgatók, Virág és Ivett magánéletének a feltárása, jövőépítésük kilátástalanságának a megrajzolása.

A főhősként előttünk formálódó barátok szüleinek és tanárainak a magánéleti tragédiái, a szakmai karrierjük kisiklásai értékvesztett világokat mutatnak be. Mindenki szüntelenül ezektől a fojtogató légkörű helyzetektől retteg.

(...)

Erkölcstelen ifjúság? Jogosak-e abbéli félelmeink, hogy kamaszkorú gyermekeink túl korai nemi érése sok esetben gátlástalan szexuális kicsapongáshoz vezet? Általános jelenségről van-e szó? Valóban trendnek, divatnak számít-e manapság nagykanállal enni a fiúkat, lányokat? Csak legenda-e, hogy akár már a tizenhat évesek is orgiákat szerveznek? Elkerülhetetlenül közeledne a bibliai Szodoma és Gomorra? Hm... Hát majd meglátják! Mai meghívott vendégeink segítségével a tizennyolc év alatti fiatalok, tehát a kamaszok vagy tinédzserek szexuális érettségéről vagy inkább éretlenségéről, szokásairól beszélgetünk. Mielőtt bemutatnám vendégeinket, bevezetésként tekintsünk meg felvételtől egy rövid riportot. A témából adódóan az érintett korosztály képviselőit stúdióvendégként nem tudjuk szerepeltetni. A fiatalok személyiségi jogainak védelmében, a riportban megszólaló gyerekek... ugye mondhatom, hogy gyerekek, hiszen tizenhat-tizenhét éves emberekről van szó... Tehát a gyerekek nem felismerhetők, a hangjukat pedig eltorzítva fogják hallani.

A képernyőn egy bevásárlóközpont belső terei, utcái villannak fel, miközben az arc nélküli riporterlány furcsán kapkodva a levegőt eldarálja, hogy milyen sok kamasz tölti efféle helyeken a szabadidejét, és hogy most ezek közül fog néhányat találomra levadászni. (...)

A cselekményrétegek mély érzelmekkel átszöttek, mivel az értékhiánytól, a szeretetlenségtől menekülnek a regényben felvonultatottak, legfőképpen a baráti közösséget alkotó diákok, akik egyértelműen a hazugság ellen láznak, legyen ez a hazugság felnőttől vagy kortárstól származó.

Tokaji regényében a legérdekesebb az, hogy az író azt a bátorságot vette, hogy a több síkon és többféle kontextusban is beszélgeti, mintegy önvallomásra készíti ifjú hőseit, akik eközben leleplezik a felnőttek és tulajdonképpen saját hazug világukat is. Ez a regény ettől egyetemes, vagyis szemléletében nemzetek fölötti. Amikor a Babits Mihályról elnevezett nemzetközi műfordító pályázat keretében anyanyelvemre ültettem a „Hová mennek a kacsák?” című regényt, elsősorban az készített ennek a műnek a cseh nyelvre való formálásakor, hogy láttam: ugyanolyan, vagy nagyon hasonló

problémákkal küzdenek a magyar diákok, fiatalok és szüleik, mint a cseh diákok, fiatalok és szüleink. Ez a magyar regény a mai cseh társadalomban is időszerű kérdéseket tárgyal. A középiskolás korú diákok céltalansága, céltévesztettsége, szeretetvágya ugyanúgy élő probléma, mint a magyar valóságban, közelebből Tokaji Zsolt jelen regényében.

Kiváltképpen izgalmasak az írónak a keresetlenséget, nem egyszer a meghökkentően durva kifejezéseket is vállaló nyelvi megoldásai, amellyel még erőteljesebben ábrázolja a velünk élő öt fiatal és környezetük tragédiáit.

(...)

– *Te féltékeny lennél, ha kikezdenék Katával?* – *kérdezett vissza Nagybé.*

Kata ekkor kucorodott fel Zek mellé, de mivel Boginál okosabb volt, meg sem próbálta eljátszani, hogy felháborítja az, ahogy a két srác róluk beszélget. Egyszerűen kíváncsi volt, mi sül ki ebből. Zek a lány szemébe nézett, és Kata ettől megnyugodott. Ha eddig nem tudta volna, ebből a pillantásból meggyőződhetett volna arról, hogy Zek mellett tökéletesen biztonságban van, maximálisan megbízhat a fiúban.

– *Nem – mondta könnyörtelenül őszintén Zek.*

Ezen talán Bogi és Vince rökönödött meg a leginkább, nem értették, miért akar Zek ilyen gonosz játékot űzni Katával. A lány azonban már eldöntötte, hogy teljes mértékben ki fog állni Zek mellett, mert bármi legyen is a célja, a fiú sohasem fogja őt cserbenhagyni. Inkább lesz a cinkosa, mint a beparázott áldozata, és azt is tudta, hogy csupán saját magán múlik, melyiket választja.

– *A lófaszt!* – *kiáltotta Nagybé, és nagy ívben a magasba dobta kinyújtott karjait, hogy lemondóan vagy elismerően Zek felé legyintsen. – Dumálj már itt össze-vissza! Jó, lehet, hogy ha stírölném Katát, azon még nem basznád fel magad, de ha mondjuk, megdugnám?*

– *Ha megdugnád?* – *tűnődött el Zek, a hangja pedig a csajokat bugyijukból kihámozó száraz és komor volt. – Ha Kata is akarná, örülnék neki. Ha Kata nem akarná, és te megerőszakolnád, megölnélek. Ha Kata akarná ugyan, de te nem elégítenéd ki, megvernélek. Szóval, kurvára nem mindegy, hogyan dugnád meg. De féltékeny nem lennék!*

(...)

Ez a nyelvi stílus, amely számos olvasó ízlését borzolhatja, kétségtelenül a mindennapok világából való: zaklatott, jövőt kereső, önmagát megismerni akaró, csalódott, értékvágyó és értékekre nem nagyon találó emberek szókincséből, vagyis ízig-vérig a ma emberének a világlátását mutatja. Szokatlan? Bizonyos értelemben szokatlan. Ugyanakkor azt is bizonyítja, hogy az egyes generációk, így az én korosztályom előttié is, keresték a maguk problémáinak a nyelvi megfelelőit; hasonlóképpen mi is mindig keressük a gondjainkhoz illő szókincsset. Hogy darabosnak látszik a mostani? Milyen a világ, amelyben élünk?

Ennek a Tokaji-regénynek a cseh nyelvi és cseh nyelvű környezetbe helyezésekor a vulgáris kifejezések megfeleléseit a műfordítói alkotómunka mellett nem egyszer izgalmas bűvárkodással kellett és lehetett összegyűjtenem, válogatnom, alkalmaznom. Érdekes, mindenképpen tanulságos tapasztalatokhoz juthattam a „Hová mennek a kacsák?” fordításakor. Az a nyelvezet, amelyet Tokaji Zsolt használt ebben, a második regényében, bizonyítja, hogy ma már testes szótárba szedhető a gyermek–szülő világot bemutató, körülrajzoló szókincs.

A regényfolyam végére a baráti közösség (= Zek, Nagybé, Vince, Kata és Bogi) minden tagja megtalálja a maga érvényesülési lehetőségét, mert mindannyian rádöbbennek arra az igazságra, hogy a saját életüket kell élniük a társadalomban. Kivételt Zek, a baráti közösség szervezője jelent, aki nemcsak önmagát, hanem a társait is manipulálta, ugyanis egyértelműen félt a felnőtté válás számára tragikus bekövetkeztétől.

A „Hová mennek a kacsák?” című regénynek a címe Salinger „Zabhegyező” regényére utal, amelynek a főhőse lényegében Zek alteregója, aki néhányszor felteszi ezt, a regénycímbe szereplő kérdést, és próbálja megtalálni a választ erre, a banálisnak tűnő kérdésre.

Zakariás (= Zek) a történet alakulása során megfesti az ugyanilyen című festményét, amit Virágnak ajándékoz, aki ekkor ébred rá, éppen a festmény segítségével, hogy milyen ember valójában Zek. Arra is rádöbben Virág, hogy csak ez a fiatalember képes feltenni olyan kérdést, amellyel a felnőttek soha nem foglalkoznak. Arra is gondol a pszichológusjelölt, hogyha Zek elveszíti ezt a kérdésfeltevő képességét, akkor ő is felnőtté válik, vagyis az adott körülmények között kényszerített lesz hazudni másoknak...

Megkerülhetetlen, elolvasandó, gondolkodásra, az önmagunkkal történő szembenézésre készítő Tokaji Zsolt regénye. Érdeemes lenne levenni a polcról, kikölcsönözni a könyvtárból, és szembenézni a „Hová mennek a kacsák?” világával – megéri.

A kortárs magyar női líra recepciójának néhány kérdése

Tóth Krisztina: *Porhó,*

*avagy a tükrök párbeszéde női nemben**

ha volna köztünk egy nyelven túli szűzföld...

(Tóth Krisztina: *Beryx decadactilis*)

[visszabeszéd]

Mi a vers?

Páros vagy páratlan? Párbeszéd vagy párbaj?

Erre a kérdésre keresi valószínűleg a lírai választ TÓTH KRISZTINA, a kortárs magyar női költő a műveiben. A verseiben a költőnő, saját vallomása szerint, egy belső monológot folytat, mintha visszabeszélné valakinek olyan dolgokról, amelyek nagyon fájtak neki (TÓTH, 2004). *Ne volna ez a kérdezz – felelek // most is, ahogy a buszra várok. // Beszélget bennem valaki veled, // mikor én hallgatni kívánok.* (Ősz [Az árnyékember]) TÓTH KRISZTINA naplószerű lírája „bárszonyosan keserűdes, jól fogyasztható, mint a jó recept szerint, jó ösztönrel kevert koktél” (LATOR, 1996), amelyben az emlékezet és a felejtés drámai feszültsége a viszonylagosságuk ironiájában oldódik fel. *Meghánynak-vetnek és kiköpnék, // megvetnek majd, kihánynak. // Vetetlen ágyban forgolódva // magad kiköpött mása álszol.* (Álommalom [Árnyékember])

„Őszi kabátlobogás” (1989), „A beszélgetés fonala” (1994), „Árnyékember” (1997), „Porhó” (2001), „Síró ponyva” (2004) című lírai köteteinek verstörténetei az általánosítható élethelyzetek vázlatai, amelyeket a „szerelmesen-bűbájosan suttogó tündérlány” (LATOR, 1996) a gyerekkori és kamaszkori élmények vissza(felé)élésének folyamatából, a hatások történetéből rajzolja ki. *Nem bírok meghalni, az a baj, // pedig most – viccesen kívül – hogy szeretném // fölvenni éjszaka a telefont, és // mint nyáron a Gellért teraszán a // kacér, de tárgyilagos női hang, beszólni: // Figyelem, öt perc múlva jön a hullám! Lenne ám nagy futás / [...] vissza a vízbe! / Jól kint vagyunk, te is // meg én is. / [...] Nincs semmi baj. / Nincs semmi. / Nem baj.* (Ráhel, Csenge [Az árnyékember])

TÓTH KRISZTINA hagyományos líraértelmezési sémákba nem illeszkedő versfonalait a kortárs magyar költészet befogadásának hagyományát a női irodalom (és ezen belül a női költészet) recepciójának tradíciójával kötik össze, *hiszen mindegyik én vagyok csak // dacból félelemből neveznek // ködnek gyufának éjszakának // keress keress én is kereslek* (De fato [A beszélgetés fonala]).

TÓTH KRISZTINA minden módon megpróbál nyomot hagyni (TÓTH, 2004). Reményi József Tamás kritikus véleménye szerint, „valamerre fordul ez a költészet, valamit lázasan kezdeni akar a maga szépségével, mielőtt ráfonnyadna menthetetlenül” (REMÉNYI, 2001). A költőnő majdnem húszéves pályafutásának a kezdete a lírafelfogás átrendeződése eszméjének a korszakához fűződik, amikor a magyar irodalmi hagyományt képviselő „nemzeti sors” lírájának (BORBÉLY, 2003) hatalmi helyzete megrengett a fiatal nemzedék radikálisan individualizált lírai hangja alól, ami a magyar lírának bukásáról vagy korszakváltásáról (BORBÉLY, 2003) szóló vitákat idézett elő. Az új költők verseiben az élő hang hangszóró nélkül szólal meg, visszahozva a lírába „a költészet zenei ihletettségét, a képszerűségét, a rövid zárt formák líraiságát” (MARGÓCSY, 2002). Ezek a fiatal költők függetlenek, nem tartoznak sem egymáshoz, sem más csoportokhoz, többféle, egymással versengő autonóm poétikát kínálnak a sokrétű olvasóközönségnek (FERENC GY., 1992). TÓTH KRISZTINA, MESTERHÁZI MÓNKA, SZABÓ T. ANNA, SCHEIN GÁBOR, IMREH ANDRÁS, LACKFI JÁNOS, SZLUKOVÉNYI KATALIN, G. ISTVÁN LÁSZLÓ és a többiek egy olyan költészeteszményt szólaltatnak meg a verseikben, amely ellentétben áll mind a hivatalos intézményesített lírai sémákban rögzített poétikai konzervatívizmussal, mind az ironikus és nyelvkritikus attitűdjét követelő poétai érzelmességgel. Paradox módon az új nemzedék költői „jóval többet őriznek meg a magyar költészet legnagyobb hatású, leghosszabb ideig uralkodó hagyományáramából, a dalszerű megszólalás

igényéből” (MARGÓCSY, 2002). TÓTH KRISZTINA vallomása szerint a költészetben nem a felfedezés, hanem a ráismerés a fontos (TÓTH, 2004), így a neoavantgárd radikális hagyományának átértelmezésén, az újholdas költészet sémáinak felelevenítésén, a versformákon végzett kísérleteken alapuló *nincs* poétikája egyfajta költői reflexiónak is bizonyul (lásd: [archeológia]: *elveszett hajam lesz a kötelék, hogy tartozzak a tied közé* (Tükrök [Az árnyékember]). A költőné véleménye szerint, mozaiktöredékekben látjuk a világot, és ha az ismert mozaikokból képösszeállítás eredményeképpen valami új variációban bontakozik ki, az a ráismerés örömét adja (TÓTH, 2004). Ennek a sajátos mozaikszerű látásmódjának köszönhetően TÓTH KRISZTINA lírája nemcsak szűk irodalmi közegeben szerzett elismerést – gazdag recepciót, számos szakmai díjat, – hanem ismertté és kedvelté vált szélesebb olvasói körben is (NAGY, 2005).

A „Porhó”-ban, a már 1989-es „Őszi kabátlobogás”-ban a TÓTH KRISZTINA által teremtett és a többi kötetben szerelmi tónusok révén módosított budapesti és varsói bérházakkal, leszakadt korlátokkal, omló vakolatú falakkal és dohos pinceszájakkal kifestett közép-európai belvárosi hangulat az anyaság élményében oldódik fel.

Ázott kabátomat kitárom, // hadd fújja át a szél, // de minden kiszakadt ígéret // körpályán kering s visszatér. („Őszi kabátlobogás”) Így TÓTH KRISZTINÁNAK a „beszélgetés fonala” az 1989-beli „őszi kabátlobogásokból” szövődik ki a „testetlen nevek” (TÓTH, 1997) árnyékában, mintha *az egész csak halandzsa lehetne // [...] ha bennem lenne és csak kitalálva* (Beryx decadactilis [Az árnyékember]). Ez a mesterségbeli minilexikonszerű költői tudás, *tűzgyűjtemény* (Álommalom), szótárként nyílik ki a tények, tárgyak, történések, helyszínek virtuális emlékhálójában való böngészése folyamán, ahogy *véletlen lapoznék és ráakadnék // erre a képtelen és szűzi nyelvre, // hasbeszélnék, mint a hegyben a karsztvíz / [...] de nem mint aki tényleg létezik, csak // véletlenül kinyílt, mint a szótár* (Beryx decadactilis). Így a „leltárkészítés” (PRÁGAI, 2002) során a szavak – telitalálatok – létrehoznak, életre keltik a költőné álmélményeit, *ott, az ismeretlen tavában* felszabadítják a nyelviileg meghatározott képzeletet és új értelmi potenciákat aknáznak ki, hogy rávilágítsanak a tárgyi világ valódi mivoltára, és te csak *lebegnél simogatva* (Beryx decadactilis). *Téged próbállak szíven érne folyton, // mikor nevekkel sebzem őt* (Vívók [Az árnyékember]). A vers szavakba öltözött képzeletbeli ürességében a nyelvi felejtés, *holdütötte rés // égi homlokra szélütés* a szóképek mozgásbeli emlékezetébe folyik át, amelyben *mennek felhők viszik a hangot // szandálhajót vízbeszédet* (Órák [Az árnyékember]) *a túlhan rajta át az ittbe, ahol a név helyén az ablak és a lomb, ahol az éber lomb talán a név maga.* (Éber lomb [Az árnyékember]) *Ha gondolok rád, mindig hajónevek // kezdenek lassan úszni bennem.* (Hajónevek [Az árnyékember])

A versek súlytalan folyású plasztikus képsorai *vizuálisan* kitágítják a költői objektív alá került tárgyak távlatait, *zenei suttogásban* oldják fel a szavak határozott jelentésbeli kontúrjait, mintha egy gyerek ráébredne a világ másságára, kívülállására vagy mintha egy körvonalazhatatlan rendező forgatna *engem a fejében, // engem, a képzelet szülöttjét?* (Álommalom) Így TÓTH KRISZTINA tükröképei a tárgyak anyagszerűségének dimenziójából a különféle anyagainak sugallatait, kényszereit fókuszáló vetületbe csúsznak át, amelyben „együtt jelenik meg a látó/megnevező és a látott világ” (JUHÁSZ, 1995) *Hidd el, véletlen hívtalak fel – álmomban történt, // tengernyi hallgatás zúgott a kagyló mélyén. // Sötét vízen bóját próbáltam meg kikötni // a szíven helyén forgó álmatlan holdat // apály-dagály éveket ringatózó lassúsága // visz majd vissza a legmélyebb vízről a partra, ahol akkor // kicseréltük tükreinket, mint óceánok // álma, ha suttogva körbeéri a Földet* (Tükrök) Az olyan költészetnek, amely „a dal zeneiségében alkotja meg az értelmi egység szükségszerűségének az illúzióját” (SCHEIN, 1997), az én-je, az érzékelt tárgyak által kiváltott eredeti hatások médiuma árnyként, hiányként (NAGY, 2000) mutatkozik meg a látásában, az éneklés folyamatában, a megnevezés szurrealista aktusában, mintha egy könnyű kezű grafikus „gyors, biztos vonallal rögzítené a látványt, a látványokat” (LATOR, 1996). *Kiforgat majd, aki kigondol, // tűzgyűjteményed elkobozza* (Álommalom). Így a fölfényesítésre képes költői tekintet jelentéktelen mozzanata folyamán a gesztusok, történetek valami másnemű anyaggá válnak (TÓTH, 2004), mint a semmibe és a *sohába*, az ürességbe és a hiányba *süllyedő test* (Hajónevek). Az ilyen módon megformált *nincs* versbeli tapasztalata a több enyészponton használó Pablo Picasso aktjaira, kinetikus művészetére is hasonlít: *Aludjék benned az, ki forgat: // hátha alvásod elfogadja.* (Álommalom)

Tölelkek élnek a fenében, // faághalakban, kőhalakban [...] gyümölcsök érnek a fenéken, // síkos ágon gyerekarc fénylik // hogyha leválik fölfelé jön // halhólyagon a víz színéig. (Órák) TÓTH

KRISZTINA versei születésének aktusa nem más, mint a lélekvándorlás folyamata: *ha gondolok rád, mindig lélekvesztő.* (Hajónevek) *Ez a kifordult ház a tested. // Hol eddig éltél, az a másik, // az elhagyott, azt levetted.* (A víz háza [Az árnyékember]) A vers a *leked tükkörfordítása* kiéneklésének folyamán a *nedves, szívforma úr* „fedőszöveg” (TÓTH, 2004) *buborék-héj-ává* alakul át, belefolyik a *pulzáló víz házába és a színen ázik* (A víz háza). *Most meg miért hallgatsz? – mondod a telefonban* (Puzzle [Az árnyékember]).

[fonalak]

Különben: amikor elköltöztél, egy évig // nem tisztítottam ablakot. Aztán // mégiscsak hívtam egy nőt, // aki az emeleti szobában // megtalálta és csomókba gyúrte összes // régen írt verseimet. Volt ott // – mondta – egy halom régi újság. // – És veled mi van? Hallgattunk nagyokat // A telefonban egy évre rá. Ugye azért megéretsz? Persze, mondtam // Néztem közben a felhőket, a lombot, // Dőlt be a fény, hát persze, mondtam, // Most már minden világos. (Fény, viszony [Síró ponyva]) Sokan írnak folyamatosan. TÓTH KRISZTINA azt hiszi, hogy van, aki sokat ír, van, aki kevesebbet, de nem lehet folyamatosan írni: létezik egy „telítődési idő”, sőt minden versnek megvan a saját „ülepdedési ideje” (TÓTH, 2004). TÓTH KRISZTINA akkor is ír, amikor nem ír, csak a későbbi verseit: „ez valahogy egy folyamat”, „mintha lenne egy víz alatti útrendszert, és csak a kiálló cölöpöket érzed, de tudod, hogy azokon lehet közlekedni. Tudsz a vízen járni, a cölöpökre lépve” (TÓTH, 2004). *Mintha valaki más lennék vagy inkább valahol máshol.* (Küld egy mosolyt)

TÓTH KRISZTINA eddigi életműve mint egy kertlabirintus (JÁSZ, 2002), barlangrajz (TÓTH, 2004), illetve szőnyeg, amelynek az álommintáját, mint párkák a sorsfonalakat vagy Pénelopé a vásznát, szövi a versek beszélője. *Álmomban mért ígértem neki hogy szövek egy szőnyeget [...] én szőni-fonni sose tudtam* (Szőnyeg), ezért *megint itt // egy hosszú szál inkább ki kéne húzni // harminchárom éves vagyok [...] / [...] ki kéne húzni / de meddig* (Balaton [Síró ponyva]). Az idő fonalai nem külön-külön, lineáris folytonos történetet megrajzolva jelennek meg a „Porhó” című verskötet szövegeinek szőnyegén, hanem a hullámmozgások rezonanciájához hasonlatosan bukkannak elő és merülnek el: *[...] csak hánykolódtam // azt se tudtam hol kezdem el* (Szőnyeg). Az álomszövegből egy személyes szál sem lehet kihúzni, mert „ha kihúznám, szétesne az egész” (TÓTH, 2004), a *sóút, a selyemút, a fényút* (Lombzsák). *[...] hiábavalóság // azt se tudom milyen közlekedni sose láttam // csak sejtem hogy kapaszkodik meg szál a szálban –* (Szőnyeg)

A „Porhó” című kötet az idő természetének és ennek megjeleníthetőségének, elbeszélhetőségének kérdését teszi tárgyává. *Milyen is az idő látom hogy múlik én meg hol is voltam.* (Napló) TÓTH KRISZTINA időhöz való viszonyát a „Porhó” emlékezős aspektusa lokalizálja: a kötetben az illúziók rombolásával józanító, a halál felé haladó idő élménye a mulasztás „emlékezet ösvizeiben” (NAGY, 2000) elrejtett nyomaiban ölt testet. Az elbeszélő én „emlékezésgyakorlatai” (JÁSZ, 2002), a „legradikálisabb visszaélés vagy újraélés”-ek paradox módon a „felejtés szertartásai”-vá (NAGY, 2000) válnak. A múltbeli idősíkok, a gyermekkori szituációk, elmúlt szerelmi kapcsolatok stb. ráarakódnak egymásra, így az emlékeink az idő múlásával, a felejtés-emlékezés által megváltozhatnak, a zugain átrendeződnek az árnyékok és a napsütötte sávok: *egy régi osztálytársam, akivel mi is egyszer, azonban ahol a kisfiam született van egy vékonyka vágás, és most valahogy szélesedik a csípőm is nem tudom mire vélni* (Küld egy mosolyt). TÓTH KRISZTINA verseiben a szavakba átalakított „múltbeli kedves **örök jelenné** merevített képek” (GÁCS, 2001) meg is mozdulnak és elkezdnek körbefolyjni az idők fonala nyomában az emlékező alany tudatáramlásának labirintusába. Például a beszélő a saját hangjában, még hozzá *férőben, kutyában* is gyakran az anyát hallja, amely él benne, az anyja kislányában: *ha megszólalok, meghallom az anyámat, aki a tükkörből szól, amikor a szappant fogta* (Küld egy mosolyt). Vagy egy másik történet: *egyszer gyerekként kaptam egy macskát, és most bámul a kisfiam régről csecsemőszemű macska* (Küld egy mosolyt). Így a versbeszéd az álom ambivalens **jelenbeli múltjába** süllyed, *amelyben lehetnék bárki más is* (Lombzsák), amely egyrészt láthatatlan van jelen, mint *álomban bányalég* (Óda az ötvenéves férfiakhoz), másrészt pedig *nem voltam benne még jelen* (Porhó), amely egyfelől érinthetetlen és megváltoztathatatlan, másfelől pedig elmúlásával, hanyatlásával fenyegetik. *[...] mostanában. // Olyan rövid egy év egy este rövid egy nap [...] Hívtalak egyszer képzeld kiderült az már. // Nem a te számod [...] Pedig el akartam mondani hogy*

megszületett és. // Hogy van egy fiam [...] Tudom persze hogy nyár tél hogy a virág meg a termés. // De közben áll az idő és néz a szemé se rebben. (Napló)

Mnémoszüné: nem alszik, sose pislog. // Minden tekintet számontartatik. (Az emlékezetről) A „Porhó” című kötet a szokásos szerkesztési elvvel szemben rendhagyó, kronologikus szempontból fordított rendű szerkezete az idő megjelenítése sajátos formájának is tekinthető: az új versek megelőzik az időben visszafelé sorakozó korábbi kötetekből vett, erősen megrostált szövegeket. Az ilyen jelentős szelektálás egyrészt „költői önreprezentáció”-nak (LATOR, 2001), a „Porhó” előtti versek egy költői pálya új állomása felől történő újraolvasásának, másrészt a költői „én” „visszamenőleges újradefiniálásának” (GÁCS, 2001) is szolgál. TÓTH KRISZTINA negyven új és harminchárom (számmisztika?) régi verséből álló „Porhó” című kötetében, amely a kezdeti korszakát lezáró művének tekinthető, kb. fele-fele arányban (Juhász Attila „Porhó” számmisztikai vizsgálódása alapján, „a válogatott szövegek összterjedelme 666 sor, az újabbaké 777 sornyi” [JUHÁSZ, 2002]) szerepelnek a régi, a három korábbi kötetben megjelent versei és három új ciklus – „Szálak”, „Havak éve”, „Lombzsák” – triptichonszerű, 3-as tagolás érvényű versei is. Így a kötet lineáris olvasása közben a múltba vezető versbeli időutazás résztvevőivé válunk, mert nem előre, hanem visszafelé haladunk az időben, ha először a „Porhó” című új kötet verseit olvassuk, utána pedig az 1997-es „Árnyékember”, majd az 1994-es „A beszélgetés fonala”, legvégére az 1988-as „Őszi kabátlobogás” című kötetek verseire térünk át. Talán hátulról is elolvashatjuk a kötetet? Akkor könnyen észrevesszük, hogy az „Árnyékember” (1997) alig egyharmada, „A beszélgetés fonala” (1994) verseinek kevesebb, mint a fele, az első kötet, az „Őszi kabátlobogás” (1988) versei közül pedig mindössze négy szerepel a „Porhó” „tematikus-atmoszférikus” (GÁCS, 2001), sokszor önkritikus válogatásában. A „Porhó” hangsúlyos kötetnek nevezhető, a többi kötet pedig előzményként, nyersanyagként, illetve valamiféle utólagos magyarázatként szemlélhetők, amelyek a csíraállapotúaknak tekinthető verseiből egy újfajta – anyai – szempont alapján (lásd: *egy bocsom is van* [Porhó]) hoz létre a költő – az „életút egyenesbe hozásá”-nak (JUHÁSZ, 2002) az igényével, a beteljesülés vágyával – egy új könyvet, amely mindennapi veszteségek egymásutánjából épül fel, és amelynek „fesztelen, játékos metafiziká”-ja (NAGY, 2005) komoly egzisztenciális kérdéseket hangoztat. Így a „Porhó” belső konstrukciós rendje a kötet dinamikájáról is hordoz üzenetet.

A „Porhó” versei beszélőjének tekintete mindennapi konkrétumok között siklik, amelyekből nőnek ki versei, mintha egy *lombzsák* lennének, amelynek *alján a poshadó idő* (Lombzsák). A költő a versei kifejlődésének folyamatát rögzíti, így magát az alkotót is részévé teszi a verseinek. *Nem fájt? Figyelsz egyáltalán? // Nem figyeltem. Nézttem hanyatt a kanapén, hogy // süt át a fény a színes karikákon: // mint egy templomban, sárga, kék, piros // ólomüveg: lakásban ilyet sose láttam [...] színes dossziék a két ablak között [...]* (Dosszié) Így a lírai én talán a szüzesség elvesztésekor néz ki az ebédlőt és a nappalit elválasztó ajtó színes üvegén, eltelik ugyanannyi év, ahány éves *akkor* volt, találkozik az autóbusszon a fiúval, aki elmondja, nem ólomüveg volt, hanem színes dossziék. A „Porhó” verstörténeteinek alapszituációja tehát egy illúzió, amelyet az idő (és a nyelv is) leleplez. *Ott állsz a metrón és puff egyszercsak megöregszel* (Küld egy mosolyt). A „Porhó” vershelyzete a rádöbbenés, a kiábrándultság álló pillanata, – *puff!* – a *nélküle* jelen idő, a hiányérzet momentuma, amelynek az emlékbeli körvonalait betemeti, elfedi, eltünteti az emlékezőre észrevétlenül hulló hónapjaival, éveivel – zárójeles időszakaszok – a *porhó* és egy teljesen friss idősíkot teremt: *egy bocsom is van (de szép!), // beszélni is kezd majd az év // télen // talán* (Porhó).

A „Porhó” verseinek élőbeszédszerűsége „tóthkrisztinás alaphangulat”-ot (JÁSZ, 2002) idéz elő, így annak ellenére, hogy a költői hang korántsem didaktikus, a versek közlője „az emlékezet jelenné tevő képesség”-ének (GÁCS, 2001) köszönhetően kíméletlen pontossággal rekonstruálja az *akkor* és *most* ütközésének sűrített érzelmi tapasztalatát, például így: *ő lépjen be háromkor // letéve sapkát, // sálát, kabátot // a szobán haladj át, // ablaknál várd [...] csuklóján mérd, / hogy zúg a véred [...] kigombolt inge is a // feneke, combja // ráhajolsz, végre érzed, // ilyen a most [...]* (Néma, Néma, Néma) A *most* pillanata előtt a versbeszéd jelenbeli múltja lelassulhat, mintha egy *lepörgő film ígéret* (Néma, Néma, Néma) lenne, sőt felgyorsulhat is: *lépjen be háromkor, letéve sapkát, sálát, kabátot, eljön mögéd befogva szemed, és akkor, amikor forró teában éjféli* (Szilveszter), – a múltbeli emlékek a jelen dinamikus álombeli pillanatává válásakor, – *most a most [...]* *csiklódon hosszú séta* (Néma, Néma, Néma).

A „Porhó” történet-darabokból álló pillanat versei tehát rácsodálkozások nyomait tartalmazó dossziék, amelyeket eddigi emlékezetbeli életművéből alakított ki a szerző azokból a versnovényekből, amelyek kertlabirintus építő kedvének és elképzelésének maximálisan megfeleltek. *Az egyik unokatesóm [...] vécsnéni a Boráros téren. // Huszonnyolc éves és gyengénlátó, // egyszer elindultam, hogy megnézzem titokban, // de út közben elszégyelltem magam. // Kedves Évike, én most harminchárom leszek, // és bármit írok is, te úgysem olvasod [...]* (Szálak) Az idő múlásának nyomait követő beszélő emlékeiből egy-egy rendkívül intenzív pillanatot dokumentál az idő láttatási konvencióiban és akusztikai reprezentációiban, sőt az idő látványosságának és hangzásának megjelenési módjai váltogatják egymást, kapcsolódnak össze és kerülnek összeütközésbe (lásd: **[vonalkód]**, **[álomnyelv]**). A világképi érvényességű hétköznapi – gyakran szkeptikus – metaforák segítségével megjelenített jövőképzetének „kételkedő-vágyakozó pesszimiztikusságá”-ban (JUHÁSZ, 2002) a költő egyfajta „kafkai végbölcesség”-et (JUHÁSZ, 2002) tükröz: *így fog maradni minden, // álmunk alján lakik a szellőzőből bűgő, hajnalig szálló // madár, mely ablakunkba // vijjog, ha a mentő a // ház elé befordul* (Az emlékezetéről). Például az évszak-metaforák között az őszi és téli képek kapják a főszerepet: a természet ciklusai az emberi (és költői) életszakaszokra, az érzékek periódusaira utalnak egyaránt: *ez a mai fény mint egy távoli évszak, vagyis ez egy másik év ami múlt folyton nem létezhet* (Küld egy mosolyt). *Így amikor beköltöztünk ebbe a házba, ahol hígító festék meg csupa por, már egyre hűvösödött és reggelenként fájni kezdte kabát. Nélkül, nélkül pedig az üres helyeket hogy belakja, azonban az ősz arca, mint szájforma rozsdafolt, mégiscsak hallgat* (Küld egy mosolyt). A „Porhó” tematikus ciklusaiban tehát az ősz az ember hervadását, a tél, a téli porhó viszont a gyermekkor végét, a korábbi szerelmi kapcsolatok emlékezetbeli sötétedését, a korábbi emberi és költői generációk (lásd: **[archeológia]**) halálát is jelent: *az ötvenes férfi mint lehullott nyárfalomb az úton, mint avar* (Óda az ötvenes férfiakkhoz), ezért *tubusos hajfesték*-et használ *az első ősz szálak ellen* (A könnyű poggyász), és *hamar itt van a hó aztán a fény ideje máris* (Napló). Az évszak-párhuzamokat végigkövetve, azt is észrevesszük, hogy a tavaszi és a nyári víz természeti metaforája ritkábban fordul elő, pedig *be is ültettem májusban a kertet. Babszemnyi jegek kezdtek hullni, nyár lett, // és esik, esik, nem akar elállni* (Kísérlet). A „Porhó”-ban a régebbi kötetek vízének keringése, illetve a hegy belsejében folyó karsztvíz, a kút vize, egy pohár víz, az örvény és az óceán, hullámfürdő, testvíz, árapály, víztükör, holt víz lelassul és a tél kezdetével jégbe folyik át, így az olvasó csak a téli porhó keringését szemlélheti. *Hol vagytok ó, ti drága szerelmes férfiak, // és hol van, hol van az írógépetek* (Óda az ötvenes férfiakkhoz).

Bár a „Porhó” vezérfonala a szerelmi kapcsolat végighúzó elbeszélése, a kötet kibeszélése folyamán tulajdonképpen az idő faggatása zajlik a szerelmi és családi kapcsolatok változékonyságáról, az életkori változásokról, a lélek és a nyelv, a nyelv és a vers olyan érzéki viszonyáról, amely *mint egy levél be nem váltott ígéret // földje forgó szavak között az elveszett // a hányódó soha partot nem érő út véget // nem érő út kering futó fonál [...]* (Pénélopé). A költő által vezetett olvasó végigbolyonghatja a „Porhó” időlabirintusát. Csak hol van ennek a szépen megművelt kertnek a közepe?

[(vissz)hangok]

[...] sose tudtam a jó irányt [...] mint a porszívóba tévedt hangya, jártam // egyedül // csak a fény // mutatta messze (Térkép [Síró ponyva])

Ki beszél a „Porhó”-ban?

Egy kislány? Egy szerelmes fiatal nő? Egy anya? Egy költő? Vagy esetleg egy férfi?

A „Porhó” az emlékezés nyelvi aktusából kirajzolódó és epizodikus történetekből épülő versbeli én-je (lásd: **[fonalak]**), amely azonos a megélt, illetve elbeszélt történeteivel (kislány, anya, szerető, költő stb.) és elválaszthatatlan tőlük átfedésben és lehet a költő tényleges életrajzi alanyiségével, mintha naplót írna TÓTH KRISZTINA, de mégsem azt (TÓTH, 2004). TÓTH KRISZTINA én-lírása tehát „szerep-narratívák” (NAGY, 2005) leltára, amelyek között *örvényben forog a könnyű teknő* (Hajónevek), maga az én. *Honnan is kezdjem el. Tudnád folytatni onnan?* (A Minotaurusz álma) A „Porhó”-ban TÓTH KRISZTINA az érzékek eredetisége rekonstruálásának igényében leépíti a hagyományos, a modern költészet romantikától örökített költői szerepét, lefokozza a versek alanya hatalomra tartott igényét, kifosztja a megszokott kontemplációs, retorikus, meditatív vagy filozofikus hangjától, hogy a szótlanságba zárkózó én-jének bizonytalankodó, magakereső közvetett hangja,

amely a mások hangjainak csak másolata, visszhangja, könnyebben oldódjon fel a versek „önfeledt”, „kissé szórakozott tűnődésé”-nek íveiben (GÁCS, 2001), hogy „egy megfoghatatlan dolog” hirtelen „mégis érzékelhető” legyen (TÓTH, 2004). *Ismerős vagy nekem, mint levetett kesztyűnek a mozdulat. // Ahogy üresen is megállnak ujjai az asztalon.* (A Minotauros álma) Az elmesélt történetekből, látványokból és gondolatöredékekből összeállítható szemlélődő női lírai alany belülről, a hétköznapi dolgokra, mindennapi tapasztalatra figyel leginkább, így az emlékezetében a különböző szerepek rajzolta narratívák a „külön-külön pontos”, „önmagukban fantasztikus” részletek „ingatag egészébe állnak” (LATOR, 1996). *Lejtőm te, jóslatom te, // beszédem, aki vagy.* (Ráolvasó) A versbeli alany ráolvasásszerűen kibeszéli magából a másikat, az én-ikrét, a hiányt (a kislányt, az anyát, a szerelmes nőt, a költőt stb.), azaz a tudat más világait, amelyekkel szembesülni – „a vanból ránézni egy másik vanra” (NAGY, 2000) – csak a fájdalom, vagyis a felbomlott vagy be nem töltött teljesség állapotában lehet. *Tizenhat voltam, eltelt még tizenhat, // mellettem állt a piros hetesen: // ... az ólomüveg, tudod, az ebédlő // és a nappali közt, azt ugye meghagytátok? ... dehogy hagytuk [...] / ... én most leszállok, métróval megyek. // Miért lepleződnék le mindig a csodák. // Mikulás. // Gólya. // Most meg ez.* (Dosszié) A beszélő igyekszik az én időbeli dinamikus elmozdulásainak pillanatait egy szóban, versmondásban vagy strófában megörökíteni, pedig kiderül, hogy az időáradatban a hang törötté, dadogóvá válik, megtöri a versáradatban újrainduló és ismétlődő természetes dallamát és grammatikáját: *nehéz elkapni hajnalban a percet, // mikor virrad, // de a hold fénye hullik: // két árnyékot vet ilyenkor a tested, // és mind a kettő más irányba nyúlik* (Csillagpázsit [Síró ponyva]). Az én majdnem befejezett/befejezetlen egésze tehát a hiányzó, a másik, a te, azaz *árnyékember* idegen távolvalóságából, a *nincsből* a történetet mesélő saját jelenvalóságba, „virtuális *van*”-jára (NAGY, 2000) ellentétes irányú metróvonalakon vezető *lélektől lélekig az út* (Árnyékfü), amely mellékutcai a „lehetne” vagy a „lehetett volna” irányba kanyarodnak, sőt az útban az én idegenségérzete feloldódik és elnyugodni látszik a múlt okozta fájdalom. Így a költő saját magának – kislányként – készített önironikus anyai listáján szereplő másik elleni figyelmeztetések – mint például *galambra légpuskával sose lőj, süket telefont ne szorongass, fülkében hajnal ötkor sose állj, ne láss sündisznót fején fémdobozzal* stb. – ellenére kiderül, hogy a *lélek szarszagát* mégse lehet megúszni, ezért *ne szedj pontokba semmit, mert hülyeség, inkább sírjál nyugodtan* (a zsebkendő mégis a múlt holmija [lásd: „Szilveszter”]), *szedd össze magad, menj, és vissza se néz* (Anyai lista).

A „Porhó” szövegeinek túlságosan töredezett én-je olyan, mint a rengeteg számú kis üvegdarabra tört tükör. *Mintha tükörből néznem a szobát: // milyen tágas és ismerős idegenség.* (Szilveszter) TÓTH KRISZTINA versei végtelenül egymásba tükröződő, egyrészt korlátlan, másrészt véges én-jének mibenléte tehát bizonytalan, „a megejtően-édesen suttogó tündér hirtelen alakot vált” (LATOR, 1996) *Tudok két ilyen délutánt is teaszín levegőt mintha látnám. // Gyerek voltam begurult a zsiguli a telekre. // Gereblyéztünk voltak már gesztenyék is a járdán. Alacsonyan süttött olyan a másik is hogy most lehetne. // Hazamenet a küszöbre hullott levél várt // egyszer írt csak. Az aki hagyta [...]* (Napló) A „Porhó” én-je a *nincs* versbeli valóságának arctalan, testetlen szereplője, árnyékokat tükröztető színes üvegekből álló kaleidoszkóp, amelynek forgatása során a benne rejlő árnyékvilágok és a fények, a beszéd és a hallás, a hang és a csend, gyermekkori enteriőrök, a felnőtté váló nő erotikus-szexuális élményei és az anyai tapasztalat egyfajta párbeszédet folytatnak.

Itt kéne hagyni az Egészet, // ahogyan belőlem kiváltál, // részetlen részem. Úgy teszek // mindent, úgy élek, mintha látnál. (Budapesti árnyékok [Az árnyékember]) A „Porhó” szövegeit a költő feszes monológjaiként is olvashatjuk, pedig olvasás közben, gyakran akaratlanul is, el vagyunk ragadtatva a folyamatosan zajló dialógusok töredékeinek dallamaitól, „mintha volna valaki” (SELYEM, 2002), egy távoli más, akit a lírai én megszólítana, mintha a beszélő, aki egyáltalán nem viszi túlzásba saját feminin jellegét, médiuma is lenne egy mindnyájunkat illető üzenetnek. *És mennyi kesztyű! Hol van a párja, ide tettem! // A szél már megtalálja és visszahozza egyszer, // Ott lesz a padon, ott lesz a járdaszélen, // kivetni majd a föld, van, aki semmit nem felejt el, // kivetni majd a víz. Aludj, meglesz, ígérem.* (Elveszett tárgyak írnoke) A „Porhó” tehát páros-kötet, amelyben nemcsak a beszédet küldő női figura teremődik meg, hanem a partnerének az alakja is felmerül egyrészt a megszólítások retorikai alakzataiból, a névmások intenzív használatából, másrészt a hangjaiból: *tessék, vigyázz, na jó, akkor legyen a három óra* stb. (Néma, Néma, Néma), a testi jeleiből stb.: *egy régi osztálytársam is szembejött ugyanúgy még gyerekként, azonban különös volt abba a másik arcba belenézni, és egy idegen arcban a szemedbe néztem, te pedig idegen szemekkel láttad ugye idegen számat* (Küld egy

mosolyt), de lehet az is, hogy *keze a kéz, neve a név, hallod jönni, hajaddal játszó [jobb] kéz, ringatja homlokod, szétrobbant szív dobog, megfogni a farkát, csuklóján mérd, hogy zúg a véred, az idegek őrzik minden mozzanatát* stb. (Néma, Néma, Néma). A „Porhó” verseiben alapvetően rejlik a dialógus lehetősége és igénye, hiszen születésüknek oka a duplikátok keresése, a hiány, a jelöletlen, múltbeli másik, a beszélővel egykorú halott te vagy egy holt költő, a nem jelenlevő, távolból figyelő arc, amely formálja, folyamatosan megszólaltatja a lírai én-t, amelynek a beszéde azonban a saját elidegenedésére való reakciójának szemlélhető. *De látod nem is tudom ezekről mért beszélek.* (Küld egy mosolyt) A „Porhó” „káprázatosan rendezett színjáték”-ainak (LATOR, 2001) több szereplője van: a lírai beszédhelyzetekben a képzeletbeli színpadról a lírai én mellett a tükörpárja is megszólal, így a hangok kórusában a szereplők, a korántsem pontos körvonalakkal ellátott figurák, folytonosan keverednek, mint *a képzelt és fogható helyek* (és idők) *szakrális határán* (Szilveszter) *zajló szilveszteri én-te* *játékában: tudom, hogy vagy, létezel, de nem velem, csak a gondolataimban, nem itt, hanem ott, ahol egy másik este, te idegen vagy, én is csupa idegen holmi vagyok (zsebkendő, kulcsok, elázott igazolvány), de hogyha a nevem kérdezik, // ne gondoljak a te nevedre* (Szilveszter). A „Porhó” olvasója, akit észrevétlenül foglyul is ejt ez a furcsa játék, folyton elbizonytalanodik, ki is épp a megszólított, és ki a megszólított, és az is jutna talán eszébe, hogy előtte a költő, aki a *fogasra akasztott kabát*-ból lépett be a versbe, saját magával való autobiografikus és művészeti párbeszéde zajlik: (kinek?) *a táskáját kikapoltam, felismernél-e, mondanád, tudnád-e – kérdezi saját magát* (valaki mást?) a beszélő, tükörből nézi a *másik létét*, azaz alteregóját, de *át kéne aludni az estét*, és most *merüljön álomba // ne juss eszembe ... én, te?* A „Porhó” szereplőinek meghatározatlansága következtében tehát maga az olvasó sem kerülhet ki a fenti szereplői körből, megszólítottá válik ebben az „elrejtőző-kitárulkozó”, „hívogató és titokzatos versvilágban” (VÁRI). *Remegett a kezed és később // a hangod is a telefonban.* (Óda az ötvenes férfiakhöz) *Ring off, elég // ha kikapcsolod a csengőt, lesz idő // mikor majd válaszolnak. Élek? Álszol? // Akkor ki hív a mélyből // folyton, mi búg // mi ring ott?* (Hang [Síró ponyva])

[házak]

Rájuk a kert álmodott negatívja hamuszín muraösvény a házig. (Napló)

Szeretkezés alatt a téli utca // szemed mögött kigyúló lámpasor // és a járdát a fény befutja // állni egy ház előtt ahol // Nagy a hideg a kutyák se ugatnak (Somnivre) *Körkörös alagút, szem-száj nélküli ház* (A Minotaurusz álma) Az ajtón keresztül (vagy esetleg a *vakablak*-on (NEMES NAGY ÁGNES: *Fenyő*), az ablaküvegen keresztül, ahogy ez STÉPHANE MALLARMÉ „Ablakok” című híres versében történik: [...] *vén beteg, // [...] ablakhoz vánszorog: sütkérez teste romja, // e fő, hogy látja még, ott kiinn a nap virúl! // Fehér haját s aszott csont-arcát vágyva nyomja // Az üveghez, mely a friss fényben ég s pirúl! // S szájával lázasan a kék azúrba vájna* [...]) eljuthatunk az árnyék, a víz házába (a testbe?), a *lakásba*, ahol *élsz te lépcsőházban, a szagokban, minden nyakkendőtüben, egész átbökött életemben* (Óda az ötvenes férfiakhöz), de csak akkor, ha először *becsöngetsz* (Somnivre) a *kaputelefonba* (Telihold [Síró ponyva]). És... *Lénzén. // Ebrökiüt ah. // Anatrá men.* (Hányszor könyörögtem [Síró ponyva]) Így a beszélő félelmeiben, az álmaiban az éber figyelemmel szemlélt végtelen empirikus világ a különböző formákkal burkolt enigmatikus „más-világ” szürreális képeibe, a *lépcsők geometriájá*-ba (Havak éve) *olvad át. Van-e titkos lejárát // a beton pingpongasztal alatt vagy hiába ásnak? Pedig kiderült, hogy Lágymányosig elvezet // az egyik alagút, és ott, a kémények tövében // szokott kimászni zseblámpával éjszaka* (Álmos felhő). A két magába zárt belső logika szerint működő kettős arcú világok közötti átjárás a különböző csatornákon keresztül a mágikus tükörtechnika segítségével történik akkor, amikor *forgó csészében éjfél* (Néma, Néma, Néma). És puff! *Volt egyszer, hol nem volt, volt egyszer a gyerekkor senkiföldje* (A Minotaurusz álma) Mivel a két világ közötti kapcsolások hézagosak és homályosak, a külső és belső szemlélet a tükörtengely körüli fordítás közben hullámviharok fordulhatnak elő, így a „másik part elérése” csak tévedés vagy véletlenség következtében lehetséges. *Csövek beszéde volt tapéta arca fények ágya.* (Havak éve) *Onnan, ahol arcának arca sincs* (Néma, Néma, Néma), *vissza nem találhat // magába út hogy útrakelni tudjon // csak úgy léphet mint víz színére lábad* (Balaton [Síró ponyva]), *az álom hangzavarában alszom* (Csillagpázsit). [...] *biztos voltam hogy nem kelek fel*, azonban tévedtem: *napja világított annak ki a*

sötétet nőni látta (Havak éve) és kiderült, hogy az álmom csupa árnyék, // démonok lassan kúszó ürüléke (Lombzsák).

Bent a szobában is mint egy poros könyvben a lapok közt. // Préselt levél színű szemhéjak mind lecsukva (Napló) „Porhó” a „hiányhelyek” (NAGY, 2000) világa, fénnel forgó üresség (Néma, Néma, Néma). A beszélő után az üres öreg házak (sejtetett történetek?), az idegen lakások hálóján bolyongunk, belenézünk a sötét hűvös előszobákba (előtörténetekbe?) és csöndes fénnel elárasztott üveges konyhákba (kulminációk?). *Ahogy gyermekkoromból is a lakás üregei rémlenek fel a sátrak. // Terítők, függönyök camera obscurai fényporos titokteli fedezéke [...] álmoktól kongó üvegtest volt a házam [...] Függönyök jégzajlásakor lehető sorsok tükre [...] Kigyúló ablak [...] Hány éve már hogy itt lakom ezt láttam mindig minden ablakomból [...]*(Havak éve). És egyszer csak meztelenül álltál a lépcsőházban ajtóban zuhany alatt a liftben. (Havak éve) *Remegett a kezem, amikor eljöttél és // a konyhában a kenyeret kentem* (Óda az ötvenes férfiakhöz). [...] *hiába. // Mondtad úgyis a lélek örök monológja. // Minden szerelem [...]* (Havak éve)

A „Porhó”-ban a valaki más által lakhelyül választott árnyalakja *lavinalepte* (Havak éve) ház, a mozdulatlan test, a nyitott szemű arc, a képszó a *nincs* lenyomata, és lelked mélyen csak azt akarod, hogy *álljon mögéd befogva szemed* (Néma, Néma, Néma). Arra vagy kíváncsi, hogy *mit szólna egymáshoz ez a két test*, illetve egyáltalán *tudna-e szólni egymáshoz ez a két test* (Küld egy mosolyt), de *néma // ő is, // hallgatsz [...] csupa igen, de / néma, néma, néma* (Néma, Néma, Néma) A testek (szavak?) közötti érintkezések, a másik ürességének levegővel való megtelése az én és a te egymásba való tükröztetés pillanatában lehetséges, amikor akit szeretsz és *magadba csúszni érzed, benned van kívüled*, amikor szemed becsukva – *tessék, odaadod álmodat, // ébrenléted, // néma ütés [...] vízmélyi csönd [...] torkodban víz [...]* (Néma, Néma, Néma).

A *légüres szerelem* (Óda az ötvenes férfiakhöz) ágya viszont *mint a kétszemélyes koporsó* (Most viszik, most viszik), amelyben – bár *aludnom kéne súlyos évekig* (Szilveszter) – *évek óta nem tudok aludni*, mert *ebben a testben senki*, egy olyan házban, amelybe *ha most bemennék nem történe semmi // mert mindig ott egy utca ott a máshol* (Somnivore). Te, aki *kézzel ha simogatja*, nem tudod már *lehunyni benti szemem*, és *ha kinyitnám a szemem, behullna // a szemedből az összes szomorúság* (Somnivore). *Kipirult hajlongó test salakos üres tornapálya. // Középen áll és láthatatlan kerekét hajtja hajtja.* (Havak éve)

Az elmesélt történetnek, a „futó képek játéka”-nak (LATOR, 2001) a végén a hanyatló test (az irodalmi forma?) – annak ellenére, hogy *örzöm arcomat, // s eleddig nem zuhant sokat // csecsem // becse* (Porhó), sőt *néztem háttal a tükörben a // fenekem [...]* *nem a régi* (Óda az ötvenes férfiakhöz) – porrá válik, *hulló hajsza-lá és korpá-vá a billentyűk között*, már *elég rendesen öszülsz, és // ha mosolyogsz, látni, hogy a szemfogaid rohadnak* (Óda az ötvenes férfiakhöz). Az elmesélt történet végén *lepiszkálsz a sarat a cipődről, // ne legyen olyan nehéz a visszaút, // de ázik minden, avarzörgés helyett // nedves, rothadó szőnyegen haladsz* (Elégia [Síró ponyva]).

[archeológia]

Levágott hajam, nőj ki újra. (Ráolvasó)

A kulturális pluralizmus korszakának az irodalma, azaz a kortárs világirodalom kevésbé a szövegek hagyománya, hanem egyrészt az alkotó az irodalmi tradícióra – mint feldolgozandó archívumra – való reflexiója, másrészt az inspiratív erejű emlék a szerző nyelvi aktusában való feloldódása. Így a múlt század kilencvenes éveinek és a 21. század első éveinek magyar költészetére a 20. századbéli magyar költészeti hagyományból adódó sokfélesége jellemző. VAS ISTVÁN, KORMOS ISTVÁN, JÓZSEF ATTILA, NEMES NAGY ÁGNES, WEÖRES SÁNDOR, LATOR LÁSZLÓ, VÁRADY SZABOLCS, BERTÓK LÁSZLÓ, JÉKELY ZOLTÁN, HATÁR GYÖZŐ, ORBÁN OTTÓ, PETRI GYÖRGY, TANDORI DEZSŐ és más „tanárok” szerelmi lírájának nyelvét olyan fiatalabb tanítványai és lélektársai beszélnek, mint PARTI NAGY LAJOS, KEMÉNY ISTVÁN, VISKY ANDRÁS, KOVÁCS ANDRÁS FERENC, SCHEIN GÁBOR, TAKÁCS ZSUZSA, RAKOVSKY ZSUZSA és mások, amelyeknek az imitált költőelődöt gyakran a címükben is megszólító szövegei az irodalmi idézésekből, autobiografikus parafrázisokból, mitológiai utalásokból szövött szőnyegek, kusza intertextuális hálók. TÓTH KRISZTINÁnak, aki könnyen kerül „a költői hatás erotikájá”-nak (GÁCS, 2001) hatása alá, lírája egyfelől a magyar költészet legnemesebb hagyományainak közelében marad, másfelől viszont a mesterek líraanyagára,

amelyet a költő a nő szempontjából írja újra, már csak távolságtéremtő nosztalgiával vagy iróniával tud viszonyulni (JUHÁSZ, 1995). Amikor a költőnő homályos „víz alatti” utalásokat tesz VERNE GYULA „Nemo kapitány” című regényére a „Néma, néma, néma” című versében, PETRI GYÖRGY-féle feszes iramú versbeszédet teremt a „Minotaurusz álma”, „Lombzsák” stb. című verseiben, WEÖRES SÁNDOR álomverseire írja a „Fehérhajú”, „Visszhang” stb. szellemes verseit, LENGYEL PÉTERnek, SIMON BALÁZSNak, BOLDIZSÁR ILDIKÓnak, MÁNDY IVÁNNak, VÖRÖS ISTVÁNNak stb. köszönheti verseit, mintha intim szerelmi vallomást tenne arról, hogy *mire volt jó harminckét éven át a porhó?* (Porhó)

A „Porhó” ez a „harminckét év” szála KOSZTOLÁNYI DEZSŐ a „Bús férfi panasza” című ciklusa egyik versére emlékeztet: *Most harminckét éves vagyok. // Nyár van [...] Egészséges bronzarcomat // aranyfényvel veri a nap, // és lassan // megyek fehér ruhában // a lugasban. [...] feleségem. // A küszöbön fiam [...] TÓTH KRISZTINA számvetésének a hangulata a KOSZTOLÁNYI DEZSŐ „Kenyér és bor” című ciklus a „Boldog szomorú dal”-lal is hasonlítható össze *Van már kenyérem, borom és van, // van gyermekem és feleségem. // Szívem minnek is szomorítsam? [...] Mert nincs meg a kincs, mire vágytam, // a kincs, amiért porig égtem. Itthon vagyok itt e világban, // s már nem vagyok otthon az égben.* A „Porhó”-ban azonban a kétféle valóság között nem szakadék, hanem óceán van, és a beszélő folyamatosan úszik (él?): *Így fog eltelni, élni ez? Vagy túl // a túl // bonyolult léten, túl ezen // egyszerűen csak megérkezem s ittlétemet // átadom ott ?!**

Majd csöndbe fagynak a dalok (József Attila)? Az idő elmúlásáról, az egymást váltó emberi életszakaszokról suttogó tárgyakra, elemekre és apróságokra – a zúgó lombok lehullására, táguló ürre, a tejfogak szétrombolására, a csöndre, a homokra, a hamura és a porra, a macskák, a különféle bogarak, a hangyák, a férgek stb. *kúszó világára* – tapadó „gyöngéd”, „szenvtelen” figyelem (LATOR, 2001) József Attilával rokonítja a „Porhó” szerzőjét (lásd: **[fonalak]**): *tudom, mint a kisgyerek, // csak az boldog, aki játszhat* (József Attila: *Könnyű, fehér ruhában*), de az (élet)úton *sziszeg a por* (József Attila: „Határ”), és noha a *víz megnehezíti az út porát* (József Attila: „Külvárosi éj”), már *poros a víz* (József Attila: „Határ”), *porszem mászik gyenge harmaton* (József Attila: „Medáliák”), *széthull a testem, mint a kelme* [Tóth Krisztinának *nejlon-ja, kabát-ja* stb.], *mit összerágtak a molyok* (József Attila: „Majd”), pedig *ifjúságomat szabadnak hittem és öröknek // és most könnyezve hallgatom, // a száraz ágak hogy zörögnek* (József Attila: „Talán eltűnök hirtelen”), *úgy szállong a semmi benne, // mintha valaminek lenne // a pora* (József Attila: „Költőnk és kora”), *hull a hajam, nincs kenyérem, // tollam vásik* (József Attila: „Háló”), az idők határán viszont már az *új korunk vénjei* (TÓTH KRISZTINA?) állnak, *kik elhagyták az omladó falut* (József Attila: „Határ”). TÓTH KRISZTINA szerelmes verseiben is sok JÓZSEF ATTILA-utalás található. Így például a „Kísérlet” című versben a „Porhó” jellegzetes metaforáiban *a vatta alatt kicsírázott a bab, és reggelig forgott a gombostűn a lepke, vagy – nézz tükörbe – egy gyerek a hasamban.* Vagy esetleg... *a bábok között elaludt a hangya* (József Attila: „Hangya”)? *Nehéz volt akkor petúniát szerezni, de a közért előtt egy kőedényben // volt néhány, amely akkor is kinőtt, ha tövig levágtam és a sebről a vart lekapartam, // kemény volt, mintha sós földet kéne szétharapni.* Vannak, akik azt mondják, hogy *sebedet mindig elvakartad* (József Attila: „Karóval jöttél”), hogy *bele ne törjél, nehogy keserű könnyem // csorogjon majd a csonka gyökéren* (József Attila: *szaggatlak, mint a fergeteg*), hogy *mindent, mi nem enivaló, // megrágtam és kiköptem* (József Attila: „Könnyű, fehér ruhában”), én viszont *könnyű fehér ruhában* (József Attila: „Könnyű fehér ruhában”), mert mégis *a fehéret választottam, ettem szempillát, szilvماغot meg körmöt, sőt – szövi tovább JÓZSEF ATTILA szőnyegét TÓTH KRISZTINA – amíg ezt meg nem eszed, föl nem állsz, és közben ne a szád járjon, a kezed, mert így sötétben és lehet enni.* A címadó versében – a „Porhó”-ban – is TÓTH KRISZTINA magára írja, tudatosan követi JÓZSEF ATTILA „Születésnapomra” című verse számvetésének hangulatát és formabeli szimmetrikusságát: *elpazaroltam mindenem, // amiről számot kéne adnom* (József Attila: „Talán eltűnök hirtelen”), sőt a lélekbúvárlás fénykorában élő JÓZSEF ATTILA kertelés nélküli *Harminckét éves lettem én-je* 2001-ben, *e lét // felét // leélve* (Porhó) a költőnő a krisztusi életkor közeledtével egy frivol, ironikusan udvarias megszólításba alakul át: *Harminckettő hogy telhetett?,* amelyben a dantei krízishelyzet dallama is felismerhető: *Az emberélet útjának felén // egy nagy sötétlő erdőbe jutottam, // mivel az igaz utat nem lelem* (DANTE: „Isteni színjáték”). TÓTH KRISZTINA, aki könnyed szeretne lenni, a terhek nehézségéről, a problémák súlyosságáról könnyedén szeretne beszélni, JÓZSEF ATTILA hetyke *csecse-becsé-t* elégiává írja át, amiből egy ironikus, vicces tépelődő vers lesz, amelyben nincs *én*, nincs Horger Antal tanár úr, akinek volt emléket állított JÓZSEF

ATTILA, nincs az *ám // hazám*, csak a múlt idő van, harminckét év a maga heteivel, napjaival, *annyi idő, hogy szinte sok*, pedig – hál' istennek – *eleddig nem zuhant sokat // csecsem // becse*. Amíg JÓZSEF ATTILA *Harminckét évem elszelelt // s még havi kétszáz sose telt [...]* *Lehettem volna oktató [...]* *De nem lettem [...]* sorai tragikus, szinte végzetes nótákon, kemény, szaggatott ritmuson alapulnak, addig TÓTH KRISZTINA a „kiábrándító megérthetlenség korá”-ról (JUHÁSZ, 2002) szóló parafrázisának meditatív, reflektív kérdő hanglejtése a „Porhó” könnyed és ironikus szólamváltásaiban oldódik fel: [...] *annyi idő, hogy szinte sok. // De ért már más is, mint e sokk: // hold is, // nap is // pólyálta hűlő életem*, és mégis *amit nem tettem, tervezem*, pedig nem tudom, *mi lesz, // így fog eltelni, élni ez* vagy *egyszer csak majd megérkezem // s ittlétemet // átadom ott?!*

Társaim, hova tűntetek, ti tegnapi férfiak? [...] *Miféle titkos kapcsolat az, mely minket összefűz? Nekem testvérem mind, aki titeket szeretett, // Ti tegnapi bátor asszonyok [...]* (VAS ISTVÁN: „Óda a tegnapi asszonyokhoz”) *Hol vagytok, ó, ti drága szerelmes férfiak, // és hol van, hol van az írógépetek?* (Óda az ötvenes férfiakhöz) *Hol vagy te drága, negyvenéves férfi [József Attila?], aki elég rendesen őszül, ki mondhatja meg, ez a vége most, vagy ez a zúgó csend // az út felé* (Óda az ötvenes férfiakhöz). TÓTH KRISZTINA „az érzelmesség szintjét messze meghaladó költészete” (MARGÓCSY, 2002) az egykori magyar „szerelmes megszépítő, szívet gyújtó vagy gyötrő messzesége” lírájának kliséit „közös történetbe foglalja VAJDA JÁNOSTÓL JUHÁSZ GYULÁN és SZABÓ LÖRINCEN ÁT ORAVECZ IMRÉIG” (GÁCS, 2001). Eszerint a kötetnek az „Óda az ötvenes férfiakhöz” és „Az éjjeli hal” című versei egyrészt JUHÁSZ GYULA „Anna örök” című versére, másrészt pedig VAS ISTVÁN „Óda a tegnapi asszonyokhoz” című költeményére olvashatók rá. Így TÓTH KRISZTINA versében VAS ISTVÁN és JUHÁSZ GYULA *tegnapi asszonyok*-ról szóló emléke a művészeti utódlás tükrében a költő(nő) a Múzsája iránti szerelemmé alakul át. *De szépek vagytok, tegnapi asszonyok! // Hamvadó szemetekben még néha felragyog // A régi büszkeség [...]* (Óda a tegnapi asszonyokhoz) JUHÁSZ GYULA az öregedéstről, a testi romlásról, az elmúlásról szóló személyes vallomásában a Múza, illetve Anna arcképe már *elfakult, elmosódott*, mert *az évek jöttek, mentek*, és bár én *nem mentem utánad // az élet egyre mélyebb erdejében*, tudom, *hogy egy voltál a sokból* (Anna örök), mert *szebben éltünk mi, tegnapiak, mint ahogy lehetett* (Óda a tegnapi asszonyokhoz). [...] *ilyet nem tudnak semmimód az édesek, a maiak, // A macskatekintetű puhák, a sejtelmesek, a démoniak, // A szemükbe hulló hajúak, a lankatag idegbabák, // Ahogy ti értettétek vívni a szerelem párbaját [...]* *Nem süttöttétek le a szemeteket, ahogy illett akkoriban, // És nem bújtattátok a szempillák fátylába démonian [...]* *válogatott kevesek, // Akikben az örök nőiség új hitté lelkesedett, // A mi hittüinké [...]* (Óda a tegnapi asszonyokhoz) TÓTH KRISZTINA verseiben azonban Annának – az *ötvenes férfiak* költészete műzsájának, amely *láthatatlan van jelen* (Óda az ötvenes férfiakhöz) az utódainak lírájában is, – a képe nagyon látványos és korántsem elmosódott: előtűnik (mögöttünk?) csak egy víz alatti álom, egy üres és áttetsző emlék, *örök és mozdulatlan halott, aki föl se rezzen, ha megyünk el mögötte* az éjjeli metróval, csak *tükrében nézi és sötét szemöldökét csipesszel irtja* (Az éjjeli hal). [...] *mindenütt járt a lábatok, micsoda sarokban, táborokban, // És fáradt lábatokkal hogyan karoltatok – // Az erőtök is micsoda gyönyör volt, ti tegnapi asszonyok!* (Óda a tegnapi asszonyokhoz) JUHÁSZ GYULA versében a költő és műzsája közötti viszony már *nyugodt, már nem reszketek tekintetedre*, a kapcsolatukban kibékülés, megbocsátás, egyfajta katarzis érezhető, mert, ahogy VAS ISTVÁNNál is olvassuk, *ma is a jövőbe léptek, ti tegnapi asszonyok* (Óda a tegnapi asszonyokhoz), TÓTH KRISZTINÁnak pedig remegett a keze, *amikor eljöttél, remegett a kezed és [...]* *a hangod és a telefonban*, mégis mind a három költő egy múltbeli emléket beszél ki, amelyben *benne élsz te – nyakkendőtűben, szavamban, köszönésben, levelemben, az elhibázott életemben* (Anna örök), *egész átbökött // életemben, légüres szerelemben, lakásban, // lépcsőházban, a szagokban* (Óda az ötvenes férfiakhöz). TÓTH KRISZTINA laza, élénk mégis *iszonyúan kívánlak, bárki légy egybehangzik azzal, hogy a múlt nem hiába volt és egészen elmúlt, ó, ne hidd* (Anna örök), és bár *a szépségből, a tegnapiából, nem tudom, mi maradt, de felsugárzik titkosan, mint földalatti nap* (Óda a tegnapi asszonyokhoz).

Elveszett nyelv, oldd meg szavam. // Elveszett út, találj kanyarra. (Ráolvasó) A „Porhó” mozgó látványossága az antik (női költészet esetében – Sapho), a romantikus, a nyugatos kódjainak, illetve JÓZSEF ATTILA expresszionista versnyelvének *füvéből* kinövő újholdas költészeti hagyománnyal és mindenekelőtt NEMES NAGY ÁGNES lírájával mutat rokonságot: *hajam a fűben* (NEMES NAGY ÁGNES: „Kettős világban”). [...] *Egy hegyerinc // súlyosodik a sima rétre. // A mágnes-földön mozdulatlan // füvek sötét vas reszelékre.* (NEMES NAGY ÁGNES: „Fenyő”) *Hajtúkanyar, fordulj a rétnék. // Elveszett*

nyelv, beszélj belőlem. // Levágott rét, legyél hajam (Ráolvasó). Egy ing rohan a réten. / [...] a szárítókötélről elszökött, // s most rogy rohan [...] egy sebesült katona testtelen / koreográfiája [...] (NEMES NAGY ÁGNES: „Vihar”) Mind NEMES NAGY ÁGNES, mind TÓTH KRISZTINA a versei alanyainak nézőpontjaival játszanak, belső szemléletbe fókuszálva a tárgyokban és látványokban megmutatkozó külvilág formáit: *kilépek én, bár mozdulatlan, // körvonalamból kifutok, majd tíz emelet // magasban az önkívület, // testből szakadt szív csobbanása vagy csak csobog, csobog a tó* (NEMES NAGY ÁGNES: „A tó”). Az önmagukban mozdulatlan képek folyamattá transzformálódnak, *életre keltik* NEMES NAGY ÁGNES megálmodott, TÓTH KRISZTINA réges-régi és már elfelejtett történeteit (lásd: [fonalak]). *Szobrokat vittem a hajón, // és így süllyedtem el. // A víz alól kimentelek, // nélkületek nem élhetek. // Még fulladozva partra húzom // az összeroncsolt testeket. // Homokból ágyat készítek, // feküdvé ott feküdjétek, // csepp olajat hordok naponta // roncsolt, gyönyörű arcotokra. // Eső megáztat csöndesen. // S nem lát titeket senkisé.* (NEMES NAGY ÁGNES: „Szobrokat vittem”) NEMES NAGY ÁGNES szerint versírás közben *egy kőbe dobod magadat, // egy tárgyba dobod, egy kőbe dobod // eleven nyakadat*, a versek beszélője pedig, *félvak, aki véste ki ezt a közönyt, aki fekiid a sziklára kenve* (Szobrok) és akinek szavai a nyelv lelkét magukba záró szobrok, *árnyatlan súlyok* (A gejzír), amelyeket visz a beszéd folyója, *az elevenség mocska a kövön* (Szobrok). TÓTH KRISZTINA pedig, aki az emlékek fonalát súlytalan árnyékokból szövö, a tagadó névmások és a tagadószók intenzív használatán alapuló, tárgyiasságra, általánosításra, tipizálásra törekvő újholdas nyelvet az élőbeszédszerű dikcióval vegyíti el (lásd: [vonalkód]). [...] *bádogok rajtam [...] egy repülőgép roncsa fénylik így, // de bent még mozdul, ami él [...]* (NEMES NAGY ÁGNES: „Szobrok”) Ezek valószínűleg *nejlon alatt páncélos vasfejű lárva* (Lombzsák). Mind a két költő metaforikussága a látványok álmologika szerint történő komponálásából szövődik. Így mindketten az állatvilág metaforáit alkotják, amelyek rendszerében *bádog alatt* együtt vannak a macskák és a csigák, az *egymást váltó bogarak nemzedéke* (Lombzsák) és a *galambok szomjas szárnycsapása* (NEMES NAGY ÁGNES: „A tó”), amelyeknek az olvasó csak a testtől elidegenített, kinagyított részeit látja: *csigalépcső-t, teknőctojás-t* (NEMES NAGY ÁGNES: „Szobrok”), *roppant, köves agyvelő // fekete csigaházát* (NEMES NAGY ÁGNES: „A gejzír”), *galambok szárnyát* (NEMES NAGY ÁGNES: „A tó”), *fekete csigatest-et* (Lombzsák), *szárnyak-at, fejcsékek-et, csupa-szőr csápok-at, lábak-at* (Lombzsák), sőt – a csiga nézőpontjából – *tízujjú lény-t* (Lombzsák) is. NEMES NAGY ÁGNES sokszor felcseréli a természeti és az emberi attribútumokat, TÓTH KRISZTINA költészetére pedig ez az eljárás kevésbé jellemző. [...] *mint asszonyé (vagy macskáé) a gyermek [...]* (NEMES NAGY ÁGNES: „Kettős világban”) *Egy eltévedt vörösfenyő [...] roppant törzsében most halad // egy paleolit távirat [...]* (NEMES NAGY ÁGNES: „Fenyő”) *Maga az ugrás, testtelen, // víznemű izmok színezüstje, // kinyúlva, képtelen – // Aztán lehullt.* (NEMES NAGY ÁGNES: „A gejzír”) A „Porhó”-ban (lásd: [házak], [álmennyelv]) TÓTH KRISZTINA, aki azonban „az ígéretes újholdas skatulyát nem hagyta magára zárulni” (REMÉNYI, 2001), gyakran kibontja az újholdas hermetikusan zárt absztrakt jellegű metaforákat (lásd: *üreg, rét, víz, ház, lomb stb.*), eszerint NEMES NAGY ÁGNES *lombos, lassú szél, lassú tó, cserép-eső* (A tó), *zúg az éj // láthatatlan, fekete lombtól* (Fenyő), *egy ismeretlen madár az égen – összevont // szemöldök, arctalan* (NEMES NAGY ÁGNES: *Fenyő*) stb. szobrok formájú képei TÓTH KRISZTINÁnál árnyékos dallamokba folynak át. *Utolsó karácsonyom volt gyerekként kaptam egy macskát. // Egy közért mellett laktunk hó volt forgalmas úton. // Meglátott futott elem akkor szaladt át. // Hányadszor kéne annyi mindent megtanulnom.* (Küld egy mosolyt)

[vonalkód]

Honnan fúj az idő mikor volt az hogy telni kezdett. // Fogyni kihűlni arc téli holdé szerelmesé baráté. // Hogy volt előtte is befelé néző vaksi kezdet. // A havak éve volt fehér úttalan út semmi másé (Havak éve)

TÓTH KRISZTINÁT az a rejtvény varázsolja el a költészetben, hogy *a szívek, // szavak // mélyén mi ülepszik* (Porhó), hogy *minden szó hazatalál-e az álmos ágyban vagy csak a vézna, üres jelentés bámul ébren* (Fehérhajú). A költő tehát a szavak alatt rejlő csöndekét alakítja át fanyar hangszínű dalbeszéddé, „versbeéneklí” (JÁSZ, 2002) az álmait, amelyeket „a mai ízetlen-líráltan” költészet (LATOR, 1996) alkotói általában elmondani szoktak. A „Porhó” versemlékezetébe ivódó sorai és strófái pedig végtelen dallamú beszédbé fonódnak össze, amelynek jelentességét nem a szavak

szemantikai tulajdonságai, hanem mindenekelőtt a hangzásbeli asszociációkon alapuló „hang-mások” (NAGY, 2000) hangneme biztosítja. Eszerint a visszhangoknak ebben a vibráló közegében utazó olvasó el is tévedhet a félrehallások, félreolvasások, félreértések, hangcserék és elcsúszások halandzsanyelvének rebbenésében, mintha a költő, aki ugyanakkor a kortárs francia költészet elismert fordítója is, egy francia szürrealista költő – lírai hallucinációit magyar, hagyományosan racionális verslogika szerint tolmácsolná: *az egyik unokatesóm [...] raklapór Battonyán [...] így franciásan, hogy // raclapeur* (Szálak). TÓTH KRISZTINA dalköltészetében megszólaltatott hang tehát a szürrealista hangoltságú „dallamok és a hangnemek vándorlásának térképét” (SCHEIN, 1997) rajzolja ki. Sőt MARGÓCSY ISTVÁN kritikus véleménye szerint, a „Porhó” enigmatikus dalszerű dikcióját megteremtő TÓTH KRISZTINA „mostanában, igen tehetséges generációjából is kiemelkedve, a legeredetibb módon újíttotta meg a dalhagyományt” (MARGÓCSY, 2002).

Miért nem mondjuk a múltra elment miért nem a mostra eljött. // Ha a jövő jövő [...] (Napló) A „Porhó” látszólagosan játékos, könnyed dallamú történeteinek a közműltbeli és jelen idejű motívumok mellett a gyerekkori és kamaszkori hiábavalóság terhei adnak súlyt, lírai gravitációt. Így a „líra alatt játszó epika” (LATOR, 2000) folyamatszerűsége megteremtésének igényében TÓTH KRISZTINA autonóm – töredékes, befejezetlen – keserédes hangú lírai beszédet hoz létre.

Hangok előszobája volt megsüketít gondolom arra az évre. (Havak éve) TÓTH KRISZTINA a nyelv akusztikai potenciálját tárja fel ahhoz, hogy versei szőnyegének egyes szálai egyéni hangtani színárnyalatokat megkapják, mint például a „Visszhang” című dalocskájának:

- az elől képzett – hátul képzett, az eltérő nyelvválású magánhangzók játéka:

reggelt – reggel – testemben – ember – engem – életébe – lehet – (nincs) lélek stb.; szemű – üvegbőrű – függöny – belül stb.; csukott – mozdulatlan – álom – hallom – hallom – gondol – ágyon – hullámzó – honnan – fűj – hullott – hallod – hallod stb.,

- a mássalhangzók, azaz *l-m-n* szonoránsok, zöngés *b-d-g* zár- és *v-z* réshangok, zöngétlen *t-k* zár- és *s-f* réshangok erőforrásait használó verstechnika:

mozdulatlan, álom, hallom, hullámzó lombjáték, honnan, hullott, minden, belül egy lélek stb.; reggelt, üvegbőrű ember, engem gondol az ágyon, függöny, vázafényű ház stb.; csukott szemű, testemben, fűj be a függöny stb.

A történések súlyát finoman provokatív beszédformáival ellenpontozza TÓTH KRISZTINA, aki a nyelvkritikus módszereket alkalmazva a szerelem lírai elbeszélésének elhallgatott partitúráit az álom hangnemébe transzponálja, és így a művészeti kimondhatatlanság és a mindennapi túlbeszéltség közötti feszültséget a versbeszéd nem összeillő atonális stíláris akkordokban oldja fel. A „Porhó”-ban a költő a hagyományos antik és romantikus líra kódjait szándékosan téves jelek köznyelvi, szlenges áramlatával (lásd: *szar, hülyeség, klassz* stb.) elegyíti, hogy a kivételes és titkos pillanatok nyomaiban rögzült privát érzéki tapasztalatát – amely a klasszikus versek meghatározója is volt – a hétköznapi közhelyes, rontott, rendkívül konkrét beszédformákban artikulálhassa. *Sietni kellett, ötre jött az anyja. // Letolt gatyában ugrált ki utánam, // a kádban guggoltam, ő a csaphoz állt. // Szerintem is klassz. Reggelenként a legszebb.* (Dosszié) Ebben az álombeli nyelvi közegben látszólagos grammatikai szabálysértések is törvényszerűeknek bizonyulnak, hiszen a költő az alanyt keresi verseinek és mondatainak, és utána azt dönti el, hogy milyen predikátumok rendelhetők egy ilyen alig megtalálható alany mellett. *Elültettem a tulipán a krókusz meg a nárcisz. // Hagymákat [...] (Napló) Csöndben sötétben fekvé ülve várva aludva éveket. // Éltem [...] (Havak éve)*

TÓTH KRISZTINA többnyire legegyszerűbb és kiszámítható, látszólag könnyed, felszínes, álomszerűséget imitáló kötött dalformákból építi a verslabirintus falait. Ezért valószínűleg nem véletlen, hogy a leggyakrabban vallomásos alapmodalitású sanzonszerű darabokat ír, amelyekből, mint Aphrodité a tengerhabból, megszületik maga az „énekes”. [...] *a lélek örök monológja. // Minden szerelem | képzelt beszéd | a hang hiánya. Mikor egy kihűlt lángnyelv szavait visszamondja* (Havak éve) A női erotikus témakör szürrealista kódok alkalmazásával történő kibontakoztatásának igénye azonban mégis kiszabadítja a költőt a formakényszerből és olyan formakísérletekre buzdítja,

amelyek „modalitásában megújítják a dalköltészet modern hagyományait” (SCHEIN, 1997). Így a „Havak éve” című ciklus verseiben TÓTH KRISZTINA, aki a hagyományos 19. századi európai késő romantika rímes, dallamos, de ma már kiüresedetteknek bizonyuló sémaira a kortárs magyar lírának a rendhagyó formáit vetíti, saját versformát teremt. A „Porhó” gyakran szerelmes triptichonszerű formájú (pl. *Napló, Vándorhold, Néma, Néma, Néma, Küld egy mosolyt* stb.) szabálytalan rímelésű versei négy soros, keresztrímes strófákból állnak, de a sorok és a versszakok egységét az állandó soráthajlások és mondatvágások tüntetik el, melyeket a sorok végére kitett pont – a „Porhó” többnyire központozás nélküli verseinek szinte egyetlen írásjele – tesz nehezen észlelhetővé. Az enjambement-ok tehát variálhatóvá teszik a „Porhó” erőszakosan megtört verstestei mondatainak a jelentését és modalitását, aminek következtében külön is, és a rá következő sorral összeolvasva is van viszonylagos értelmük. *Senem a meleg őszi senem a metsző téli más huzat vár. // Rájuk a kert álmodott [...] (Napló) Távoli szobák lámpaláza | idegen arcok villanya égetett. // Mind ami nem vagyok [...] ahogy mozdulnak | úsznak a falakon és szobákon. // Át a parkon [...] idáig hallom nem és értem. // Honnan fúj az idő | mikor volt az | hogy telni kezdett. // Fogyni | kihűlni [...] (Havak éve) Amik voltunk csak | mint a hold forog // mélyünkön // áttetsző szavak. // Beszélnek helyettünk a végtelen sóízű hullámnnyelvén. // Forgó víz száliránya mondta | örvényes síkos partfalak. // Mondták | a mólók mentén a dohos pinceszájú házak mentén. // Járva [...] Mondanád | árnyék árnyéknak a tükrön túlra mit is mondhat. // Mást [...] (Vándorhold) [...] évek óta nem tudok aludni // // ebben a testben // senki // kézzel / ha simogatja | se tudja lehunyni // benti szemem [...] (Somnivore)* A „Porhó” néhány versére a cím, amely ilyen esetben első mondatként vagy témaként szerepel, és az első sor/az első két sor közötti újhaldas körszerkezetekre emlékeztető enjambement jellemző:

Néma

intés (kapitány is, ő is)

(Néma, Néma, Néma)

Sajnálom

– mondta...

(Sajnálom)

A szavak közötti jelentésbeli kötések hiányának következtében a „Porhó” első látásból nominálisnak látszó, rendhagyó tagolású mondatai, amelyek paradox módon egyszerre teljeseznek és hiányosoknak, elliptikusoknak és redundánsoknak minősülnek, a beszédszerűség közvetlenségének hatását teremtik. *Mint a kamaszkor ténfergése | végtelen hólepte délutánok. // Csöndje [...] Kipirult hajlongó test salakos üres tornapálya. // Közepén áll [...] (Havak éve)* Következésképp a kötet „furcsa dadogást” (MARGÓCSY, 2002) imitáló versbeszédet balladai tónus uralja, és ennek megfelelően nem is válik világossá, mi történt és mi nem történt, mert gyakori végbeli nyitottságuk miatt a versek egyszerűen elúsznak, mint a hajók, és „tovább szólnak, egyre halkulva, bennünk” (LATOR, 1996). *Senem, senem egylevegővel az őszi meleg szél. // Kertben sértődötten locsoló apát eljön és megvigasztal. // Babrál csatornabádogot| fiatal nő kilép| fölnéz| nevetgél. // Senem most senem máskor semmikor árnyékírta arccal.*

TÓTH KRISZTINA mondatalakításának sajátos technikája ugyanakkor lehetővé teszi az elbeszélő költészet kimért lassúságú metrikája (beleértve az antik metrikát is) és feszes ritmikája alkalmazását is. *Jár ide egy rigó körbeugrál csipeget néha fölnéz // Szeretem ezt a napszakot száradó ruhát kirakni sárga fűre. // Bolygó körhinta-fény nyárvégi csönd szívben törökméz. // Ahogy lebeg a kerten át az árnyék déja vu-je. (Napló)*

A „Porhó” verseinek „valamennyi eleme egymásba játszik, érzelmi, indulati, képi anyaga, irama, prozódiaja együttesen úgy hat ránk, mint egy szép ívű dallam” (LATOR, 1996) *Most még az tart // ami van // de ha majd nem tart, // tartani sem fog. // Most még átfog, // de majd nem fog // tartani se, // történni se, // nem lesz, aki // összefogja: // de nem leszek // foglya sem már. (Téli dal)*

[álomnyelv]

Mint ikrek helycseréje a gondosan // szerkesztett filmben [...] a sötétben elég egy pillanat, hogy új // értelemet kapjon minden [...] megvakulásnak a megalkuvás [...] Hetekkel később a sötét szobában telefonáltam, szídtam neked a filmet [...] hogy ne kelljen / másról beszélni [...] (Ikrek helycseréje [Síró ponyva])

TÓTH KRISZTINA saját vallomása szerint, versírás közben azt érzi, mintha a magja, „egy szavak nélküli hosszúkás öntőforma” (lásd: a tanulmány címe utáni lábjegyzetet) már *kicsírázott* volna, mintha a szöveg mögött élő zene már meg lenne, csak még nincsenek rá rakva a szavak (TÓTH, 2004) *Folyton a kapkodás, a keresgélés, hogy hol van: // én emlékezek mindnek a helyére? // Mikor állhatok úgy, hogy ne soroljam // A nevüket?* (Elveszett tárgyak írnoke) A „Porhó” egyes verstörténeteinek elbeszélése (kiéneklése?), „versbeemelése” (TÓTH, 2004) közben a költő egy sejtető egész egyidejűleg nem egyhangú *összes lehetséges* szárait látja, hallja, tapogatja vagy akár szagolja is, emiatt a versek nem csak „váratlan villanásaival” és „vakfoltjaival”, hanem „egész (homályban maradó) testével érintik tudatunkat” (LATOR, 1996). Mivel azonban az alkotó által megálmodott dallam, amelynek utána folyamatos „érésre” van szüksége, „hamarabb megszólal, mint a szöveg” (TÓTH, 2004), nagyon könnyen megtörténik, hogy az ember erre a szövegtelen melódiára ráír egy „képszöveget”, a megnevezhetetlen kontúrt, létezés ad, körberajzolja a hangok árnyékait, és – noha „nagyon is érzi, mi mindent meg lehet a nyelvvel csinálni” (LATOR, 2001) – „nem *azt* a szöveget írja rá” (TÓTH, 2004), hanem – abszurd módon – a verszenéből *kilombosodott*, „hiányjelek”-ből (NAGY, 2000) szövött és „tolakodó értelmét” eltakaró „meghökkenő oda-nem-illő”-t (LATOR, 1996) – egy szőnyeget, amelynek szárai nem folytatják egymást, hanem összefonódnak egymással, a „sosem teljesült teljes”-et „benövi a lián, elárasztja a tenger” (NAGY, 2000): [...] *reggelre minden növényt belep // az álmos felhő* (Álmos felhő). Így a néma költő(nő) mindössze „képek, nyelvi zene és a ritmus által teheti megfoghatóvá mondandójának kimondhatatlanságát” (TÓTH, 2004), ezért a „Porhó” versei az elmesélt történetekre való reflexivitás hangulatával szemben az elsődleges képiségükkel, zeneiségükkel és melodikuságukkal vannak fölényben.

[...] *a kifordult esernyő a szemetesben, // mint a mosdó alatt az élettelen kaszáspók.* (Elveszett tárgyak írnoke) TÓTH KRISZTINA, a budapesti Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola szobrász szakának a növendéke, képekben gondolkodik és képekből – ebből az illanékony építőanyagból – építkezik sajátos énekléstechnika alkalmazásával, hogy a képmásokat a neveivel hozza egyensúlyba. *Nézem a homokban a süllyedő kislapátot, // egy konok üstökös halad behúzott nyakkal: // félálomban egy röntgenképen ások.* (Elveszett tárgyak írnoke) A költő képzeletét tehát egy látvány mozdítja meg, amely TÓTH KRISZTINA lírájában korántsem eksztázis vagy nosztalgia, hanem inkább a képsor anyagszerűségének szóképből rögzült élménye, amelyben kép és reflexió rendkívül kifinomult hálózatot hoz létre. [...] *ne szakíts félbe majd, mint levetett kesztyűben a lebegő kéz* (A Minotaurusz álma). A látványból eredő felidézéstechnika hagyományát nem utolsó sorban a puzzleszerűen összeillesztett opusairól és álomnyelvük játékoságáról híres francia szürrealista és poszt-szürrealista költőktől örökölte meg VERLAINE, APOLLINAIRE, ANDRÉ BRETON, ROBERT DESNOS, PHILIPPE SOUPAULT magyar fordítójaként a költő. Nem véletlenül tehát képzőművészeti technikával hasonlítja össze TÓTH KRISZTINA a képszerű versnyelvének a művészetet az egyik interjújában: a verseinek, amelyek régi-régi toposzokat felhasználva többnyire egyszerű, örök érzelmekről szólnak, ahogy egy képzőművészeti alkotásnak is, *hónak öltözött* (Szilveszter) statikája – *havam* – van (*hevem // hová gomolygott nyomtalan* [Porhó?]), „amit a különböző súlyú, szagú, színű, állagú szavak helye határoz meg” (TÓTH, 2004), így te, az olvasó, csak *nézel a hóba fagyott pisífoltra és próbálsz a csikket beledobni* (Somnivre). A látványainak lírai látomássá transzponálása közben a költő „burkolómester”-ré válik, aki a versrajz íveiben egymás mellé rendelődő, egymásba átváltó, lázán mozgó képekkel fedi le a „Porhó” terét, amelyeknek „töréseiket, hurkaikat, csomóikat”, „az erőszakosan természetes áttűnéseiket” (LATOR, 1996) akkor vesszük észre könnyen, ha ébren nézzük őket: *combod közt vizesárok* (Néma, Néma, Néma). TÓTH KRISZTINA verseinek reális és szürreális között mozgó képvilága tehát az álom, a költő nyelvi tudásának „centrifugájában” megmunkálható nyersanyag (versanyag?) működésének mintájára szövődik, – mintha hó alatt „az álom játszaná erotikus játékait” (LATOR, 2001), – ráadásul a fonadék egyes fonalai hó alatti utak, (víz)csatornák, telefonvonalak, amelyeken a folytonos áramlásban levő vízmély képek és mondatok folynak (az idő folyóján vagy a Létán mentén?) és beúsznak a „Porhó” víz alatt játszódó víztermészetű történeteibe *álmomból elkísik a víz, // de a nevemet hozza* (Lombzsák). A „Porhó” „vizes versei”-nek (LATOR, 2001) folyása hozza-viszi, ringatja és közben át is változtatja – megtöri, visszavetíti, felolvasztja – az alig körvonalazható, gyorsan megbomló futó képeket, eltompítja, lefojtja a folyton visszhangzó hangokat: *fényszóróktól félbevágva // lebeg a cementgyári Tejút, pont arra néz // az erkély* (Álmos

felhő). Az álom és a valóság, a jelen és a múlt közötti szándékosan átlátszó, szemmel, ablakon stb. keresztül látható kapcsok szürrealista technikája ennek következtében a megszokott lírai kódok – az évszakok váltakozásának szemantikáját, a föld és az ég, a föld és a víz, az eső és a hó szimbolikus jelentésvilágát stb. – az álmok *halálos* vizeiben való tükröződését igényli, ami csakis a versek szemlélődő tartást mutató beszélője külső nézőpontjának, közvetlen, *nyitott* szemmel való látásának belső, közvetett, *csukott* szemmel való szemléletévé válásakor, az azonosság és a másság belső ellenműködésének momentumában történhet meg: *ismerős vagy nekem, mint levett kesztyűnek a mozdulat, ismerős vagy pedig, mint lepkének az esti lámpaláz vagy csonkolt akácnak üres járdán a lombzaj* (A Minotaurusz álma), *csak fölébrednél mint árnyék a merülő lámpafényben* (Vándorhold) stb., illetve a szeretkezésnek lelassított pillanatában (lásd: **[fonalak]**) is. [...] *lecsukott szemű lucskos év volt. / A testé léleké [...] Azt akartam hogy hallj meg hogy meghalj [...]* (Havak éve) *Az Astoria egyik üvegének // fénye mögött bujkálok: // én vagyok // a délutáni pisztráng // az ablakok vizében* (Az éjjeli hal), *ahonnan egy néma // kapitány és // a víz alatti város, // néz rád egy este-hosszat, és te úszol álmos képpel teáért [...] szétrobbant szív dobog, / övé, tiéd, // fuldokló, // partot értél* (Néma, Néma, Néma).

Ennek folytán a „Porhó” nyelve a képi látásmód iránti vonzalmat bizonyító TÓTH KRISZTINA kifordított versvilágának csak a „felhámja” (LATOR, 2001). A képes versbeszéd összetevői, a testetlen nevek és üres hangalakok (árnyalakok?), amelyeknek izolált elemekként nincs önmagában vett előzetes értelme, nem szimbolizálják a jelentéseket, hanem csupán utalnak rájuk, „megfelelnek” a versben elmesélt történet értelmének, sőt ez éppen az elbeszélés folyama, az álom által szövött szála, amely feleleveníti a szavak közötti hiányos szintagmatikus kapcsolatokat, laza, esetleges, szabad mozgásba hozva a versek mintáit, hogy lemozduljanak önmagukról, egymás környezetében alakjukat váltsák és az álmologikához hasonlatosan mosódjanak össze: *összecsúszik öt síkos kontinens* (Lombzsák). Eszerint a szavak jelentéstani – mindenekelőtt homonimikus – és hangtani lehetőségein alapuló „laza társulásai” és „kötetlen lebegései” (LATOR, 1996) nyomán az egymásból rajzolódó lazább logikájú metaforikus halmozásokba, az írásjelek nélküli tagolatlan strófaból épített emblemikus versformákba rakódnak össze: *nyelven túli szűzföld-ön* (Beryx decadactilis) minden elhallgatás, látszólagos értelmetlenség vagy feleslegesnek tűnő információ értelmet nyer. [...] *elázott kert és száradó kert, // fény szem a lombok közt, opál // macskaszem, szőlő szem, // emlékidőben emlék – // szem, néz.* (Néz)

Én a szálakat az istennek nem tudom. // Sem fölgombolyítani, sem elengedni, nem [...] (A könnyű poggyász) A sűrítés szürrealista látványteremtő technikájának alkalmazásával a „Porhó” „felhős – ködös” (LATOR, 1996) mozaikszerű szövegeinek szerzője kibontja a nyelv öntudatlanságát, a szavak szokásostól eltérő nyelvi környezetbe áthelyezése révén – mintha egy lexikon lapozgatása közben csupán összetévesztené a szócikkeket – feltárja, átláthatóvá teszi a mindennapi *holt* metaforákba tömör módon skatulyázott újabb metaforákat (lásd: figura epistemologica), hogy a köznyelvben élő jelentései árnyalatainak és a nyelven túli – álombeli – titkos sokrétű értelmeinek összeütközése szikráiból a saját nyelvi intuícióját „gyűjtsa meg”, mintha a versformálás a „féleszmélete, félálma félhomályos értelmű ingatag jelenéseinek, képzeleinek fény-árny játéka” lenne (LATOR, 2001). *Bámul, takaróminta-arc, // úgy néz, beletelik a hold, // bele a gyerekkor, sárga hordó, // alján esővízírta szó, // végtelen nyarak üledéke [...]* (Néz) Így a képmások az alkotó által végrehajtott „összejátszása – széthúzása” folyamán a „Porhó” abszurditásig feszített, esetenként a német romantika hangulatát idéző hipernaturalista képeinek kinagyított részletei, amelyek egyrészt utalnak egy idegen *té*-re, másrészt azt a másikat magába is foglalják, szétfejtethetetlen „sejtelmes-kísérteties egészbe” (LATOR, 2001) csúsznak össze, *mint egy kaparós sorsjegyen, // a lábbal félrekotort föld // alatt évszám // vagy telefonszám, ki tudja // ki volt, ha ki se csöng: // nem nyert* [(Álmok, Álmok)] A szavak többjelentésszerűségére való rájátszás technikájának, a jelentésük bővítése és sűrítése lírai eljárásainak, a szóösszetételek mesterségének segítségével – a nyelv misztikus, sámánisztikus, mágikus, mesebeli erejét szabadítja ki TÓTH KRISZTINA, mintha csak visszaemlékezne egy kezdetleges nyelvi közegre, amelyben a felnőttek bonyolult szómágiája gyermeketimológiába úszik át (lásd: *ki se csöng, lavinalepte, lomb szemű* stb.). A költészet tehát [...] *soha be nem váltott ígéret // milyen is lesz mikor nem is tudom milyen // volt-e egyáltalán fonalam meddig érhet // és ha el is fogyott maradt idő – igen* (Pénelopé)

[üres]

Én nem tudom mit tudsz vagy nem tudsz én nem tudom // mi van ezek után vagy nincs ezek után // ugyanaz ismétlődik míg a végére eljutsz // imbolygó sorfalak közt éjjél és délután. // Annyiszor elmentem visszajöttem bejártam // de csak sötét van ott láttam az éjszakában // mi lehet legbelül fölcsvavarva közepén // madaras minta füttye fény a fényben. (Szőnyeg [Síró ponyva])

[archívum]

Kötetek

- József Attila 2005: *Válogatott versei*. Palatinus, Budapest
Juhász Gyula 1999: *Versek*. Ister, Budapest
Kosztolányi Dezső 1993: *Összes versei*. Századvég Kiadó, Budapest
Nemes Nagy Ágnes 2002: *Összegyűjtött versei*. Osiris Kiadó, Budapest
Tóth Krisztina 1989: *Őszi kabátlobogás*. Kozmosz Könyvkiadó, Budapest
Tóth Krisztina 1994: *A beszélgetés fonala*. A Magyar Írószövetség és a Belvárosi Könyvkiadó Kiadása, Budapest
Tóth Krisztina 1997: *Az árnyékember*. JÁK – Kijárat Kiadó, Budapest
Tóth Krisztina 2001: *Porhó*. Magvető, Budapest
Tóth Krisztina 2004: *Síró ponyva*. Magvető, Budapest
Vas István 2000: *Összegyűjtött versek*. Holnap, Budapest

Interjúk

Tóth Krisztina 2004/04.: *Tetovált könnycsepp. (Scherter Judittal beszélgetése)*. Jelenkor, 398–401.

Kritikák

- Ferenc Győző 1992/8.: *Új költők*. Gál Ferenc, Mesterházy Mónika, Mezei Balázs és Tóth Krisztina kötetéről. Holmi, 1181–1188.
Gács Anna 2001/10/19.: *Az évek jöttek, mentek*. Élet és Irodalom, 25.
Jász Attila 2002: *Fonalvezetés. (Tóth Krisztina költészetének kialakulásához, a Porhó kapcsán)*. www.tothkrisztina.hu/rolam.html
Juhász Attila 2002/4.: *Krisztina körút 33*. Új Forrás, 35–39.
Juhász Emese 1995/5.: *Tóth Krisztina: A beszélgetés fonala*. Jelenkor, 482.
Keresztury Tibor 2002: *A dolgok színe és visszája. Tóth Krisztina: Az árnyékember*. In: *Én. Kételyek kora*. Magvető, Budapest, 250–251.
Lator László 2001/11.: *Látvány, káprázat*. Holmi, 1536–1539.
Lator László 1996/11.: *Mint egy szép ívű dallam*. Mozgó Világ, 108–110.
Margócsy István 2002/4.: *A dal árnyéka*. Bárka, 61–65.
Nagy Boglárka 2005/3.: *Hétköznapi halálkozások. Tóth Krisztina: Síró ponyva*. Jelenkor, 294–298.
Nagy Gabriella 2000/6.: *A Víz Háza. Tóth Krisztina: Az árnyékember*. Alföld, 91–95.
Prágai Tamás 2002/6.: *Mnémoszűne arcai*. Kortárs, 117–122.
Reményi József Tamás 2001/09/22.: *Így fog eltelni*. Népszabadság, Budapest, 32.
Schein Gábor 1997/12/05.: *Tűzföld*. Élet és irodalom, 14.
Selyem Zsuzsa 2002: *Mintha volna valaki. Tóth Krisztina Porhaváról*. www.tothkrisztina.hu/rolam.html
Vári György: *Óda a harmincas hölgyekhez*. www.tothkrisztina.hu/rolam.html

Tanulmányok

Bahtyin, Mihail 1985: *A szó az életben és a költészetben*. Európa, Budapest

- Bókay A.–Vilcsek B.–Szamosi G.– Sári L. (szerk.) 2002: *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása*. Osiris, Budapest
- Borbély Szilárd 2003/6.: *Két elfogult fejezet a magyar líráról*. Irodalmi Szemle, www.hhrf.org/szabadsag/szemle/isz0306.htm
- Fónagy Iván 1999: *A költői nyelvről*. Corvina, Budapest
- Horváth Iván 2000/2.: *Magyar ritmus*. Alföld, 3–14.
- Sz. Molnár Szilvia 2005: *Bevezetés a kortárs magyar irodalomba*. Hatágú Síp Alapítvány, Budapest

Lexikonok

- Szathmári István 2004: *Stilisztikai lexikon*. Tinta Könyvkiadó, Budapest

* *Jelen tanulmány Tóth Krisztinával, a Petőfi Irodalmi Múzeumban 2005. december 1-jén folytatott beszélgetés figyelembevételével készült.*

* * * * *

Felhasznált és ajánlott szakirodalom

- Adamik Tamás et. al. 2008: *Quintilianus: Szónoklattan*. Kalligram, Pozsony
- Albertné Herbszt Mária 1987: *Modern nyelvészet – anyanyelvi oktatás*. Tankönyvkiadó, Budapest
- Bakos Ferenc 1994: *Idegen szavak és kifejezések kéziszótára (Új!)* Akadémiai Kiadó, Budapest
- Balázs János 1985: *A szöveg*. Gondolat Kiadó, Budapest
- Balázi József Attila 2002: „Virágnak mondd, pedig nem az...” (Hasonlatok és szóláshasonlatok. Stilisztikai feladatgyűjtemény). Tinta Könyvkiadó, Budapest
- Bañcerowski Janusz 2006: *A nyelvi világ, tudományos és kultúrképe mint a második valóság komponensei*. Magyar Nyelvőr, Budapest
- Baróti Dezső 1975: *Csokonai Vitéz Mihály: A Reményhez*. In: Mezei Márta és Kulin Ferenc szerk.: *Miért szép? A magyar líra Csokonaitól Petőfiig*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest
- Barta János 1953: *Arany János*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest
- Bencédy József 2006: *Mi újság a stilisztikában?* Magyar Nyelvőr, Budapest
- Bencédy József 2008: *Retorika (Gyakorlati útmutató)*. Tinta Könyvkiadó, Budapest
- Benedek Marcell 1970: *Arany János (Nagy magyar írók)*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest
- Benkő László 1972: *Juhász Gyula-szótár (Juhász Gyula költői nyelvének szótára)*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Benkő László 1979: *Az írói szótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Beke József 1991: *Bánk bán-szótár (Katona József „Bánk bán” című drámájának szókészlete)*. Katona József Társaság, Kecskemét
- Berei Andor (szerk.) 1962: *Új magyar lexikon Mf–R, V.*, Akadémiai Kiadó, Budapest
- Bódi Zoltán–Veszelszki Ágnes 2006: *Emotikonok. Érzelemkifejezés az internetes kommunikációban*. Magyar szemiotikai tanulmányok 9., Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest,
- Bori Imre 1984: *Huszonöt tanulmány a XX. századi magyar irodalomról*. Fórum Könyvkiadó, Újvidék
- Bühler, K. 1934: *Sprachtheorie*. Jena
- Csákvári József 1979: *A rokokó világa*. Magyartanítás, Budapest
- Cs. Gyimesi Éva 1982: *A műelemzés módszertanához*. In: Szabó Zoltán (szerk.): *A szövegvizsgálat új útjai*. Kriterion, Bukarest

- Cs. Gyimesi Éva 1983: *Teremtett világ*. Kriterion, Bukarest
- Cs. Jónás Erzsébet 1994: *A szépirodalomban jelölt nem-verbális kommunikatív eszközök szövegértelmező szerepe*. In: Nagy Attila (szerk.): *Olvasásra nevelés és pedagógusképzés (HUNRA-konferenciák előadásai)*. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
- Dávid András 1980: *Nyelv és varázs*. Tankönyvkiadó, Budapest
- Diószegi András 1961: *Turgenyev magyar követői*. In: *Tanulmányok a magyar-orsz irodalmi kapcsolatok köréből*. II. kötet., Akadémiai Kiadó, Budapest
- Diószegi András 1967: *Petelei István* (Krúdy és elődei). In: *Megmozdult világban*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest
- Durkó Mátyás 1976: *Olvasás, megértés*. Gondolat Kiadó, Budapest
- Egressy Zoltán: *Trágárság mint nyelvi erőszak a színpadon*.
<http://www.lelekbenotthon.hu/modules.php?name=News&file=article&sid=13>
- Erdődy Edit–Magyar Miklós–Tverdota György 1992: *Magyar irodalom a XX. században* (I., *Tanulmányok*). Nemzetközi Hungarológiai Központ, Budapest
- Érsok Nikoletta Ágnes 2004/3: *Sömös, susmus, írj vissza*. Magyar Nyelvőr, Budapest
- Escarpit, R. 1961: *Das Buch und der Leser*. Köln-Phlادن, Westdeutscher Verlag
- Fábián Pál–Szathmári István–Terestyéni Ferenc 1981: *A magyar stilsztika vázlat*. Tankönyvkiadó, Budapest
- Fried István 1989: *Kassa mint szellemi életforma*. Tiszatáj, Szeged
- Gerézdí Rabán 1962: *A magyar világi líra kezdetei*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- G. Tóth Károly 1995: *Kis magyar irodalomtörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Halász László 1971: *Irodalompszichológiai vizsgálatok*. Tankönyvkiadó, Budapest
- Halász László 1972: *Adalékok a műértékelő tevékenység pszichológiai kutatásához*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Hankiss Elemér 1972: *Közérthető mű, műértő olvasó*. In: Szerdahelyi István (szerk.): *Művészet és közérthetőség (tanulmánygyűjtemény)*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Hankiss Elemér 1985: *Az irodalmi mű mint komplex modell*. Magvető Könyvkiadó, Budapest
- Hegedűs Attila 2006: *Punnyadt, avagy adalék a nyelvi változás mechanizmusához*. Magyar Nyelvőr, Budapest
- Hegedűs Géza 1992: *A magyar irodalom arcképcsarnoka*. Trezor Kiadó, Budapest
- Herczeg Gyula 1981: *A XIX. századi magyar próza stílusformái*. Tankönyvkiadó, Budapest
- Horváth János 1931: *A magyar irodalmi műveltség kezdetei*. Magyar Szemle Társaság, Budapest
- Horváth János 1957: *A reformáció jegyében*. A Mohács utáni félszázad magyar irodalomtörténete. Gondolat Kiadó, Budapest
- H. Sas Judit 1968: *Emberek és könyvek*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- H. Tóth István 1984: *Tehetség gondozás – felzárkóztatás*. Módszertani Közlemények, Szeged
- H. Tóth István 1988: *Olvasásfejlesztő irodalomtanítás* (Doktori értekezés). JATE, Szeged
- H. Tóth István 1989: *Adalék a verstani ismeretek tanításához*. Módszertani Közlemények, Szeged
- H. Tóth István 1991: *A művészi nyelv és a kommunikáció*. In: Szász dr. Virányi Katalin (szerk.): *Óvodapedagógiai Nyári Egyetem, Kecskemét*
- H. Tóth István 1993: *A poétikai funkció érvényesülése a nyelvi kommunikációban*. Magyar Nyelvőr, Budapest
- H. Tóth István 1993: *A művet mindig ketten alkotják* (Olvasás és személyiségfejlesztés). Magyartanítás, Budapest; (Ue. megjelent: Nagy Attila szerk.: „Olvasásra nevelés és pedagógusképzés”. HUNRA-konferenciák előadásai. Az Országos Széchényi Könyvtár füzetei, Budapest, 1994.7:92–96.)
- H. Tóth István 1993: *A stílus* (Munkáltató tankönyv az általános iskola 8. osztálya számára. Alkotó szerkesztő: Zsolnai József). Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- H. Tóth István 1994: *Nyelvzenéből szőtt varázslatok Csokonai Vitéz Mihály Lilla-dalaiban*. Hatodik Síp, Budapest–Beregszász
- H. Tóth István–Gálosné Szücs Emília 1994: *Irodalmi felkészültség*. In: Nagy József (szerk.): *Fejlesztési követelmények*. Iskolakultúra, Budapest
- H. Tóth István 1994: *A stílusfajták és a szövegtípusok tanítása a NYIK-programban*. Iskolakultúra, Budapest

- H. Tóth István 1994: *A stílusblokk helye, szerepe a nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelés programjában*. Művelődésügyünk, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Pedagógiai és Közművelődési Intézete, Kecskemét
- H. Tóth István 1995: *Ének László királyról* (Egy sok vitát látott vers sorsáról és utóéletéről). Hatodik Síp, Budapest–Beregszász.
- H. Tóth István 1995: *Képek a népi életből* (Arany János néhány kisepikai alkotása). Magyartanítás, Budapest
- H. Tóth István 1996: *Gondolatok Arany János Családi kör című életképéről*. Módszertani Közlemények, Szeged
- H. Tóth István 1997: „Az olvasás: fölfedezés”. *Egy korosztály irodalomértésének alakulása* (Kandidátusi értekezés). Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
- H. Tóth István 1997: *Magyar nyelv* (Az általános iskola 8. osztálya számára. Alkotószerkesztő: Zsolnai József). Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest (Tanévenként újabb kiadásban.)
- H. Tóth István 1998: *Hetedhét határban* (Irodalmi feladatgyűjtemény 10–11 éves olvasóknak). Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged
- H. Tóth István 1998: *Régmúlt kövei között* (Irodalmi feladatgyűjtemény 12–13 éves olvasóknak). Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged
- H. Tóth István 1999: *Legendák nyomában* (Irodalmi feladatgyűjtemény 11–12 éves olvasóknak). Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged
- H. Tóth István 1999: *Jelek az úton* (Irodalmi feladatgyűjtemény 13–14 éves olvasóknak). Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged
- H. Tóth István 1999: *Utak a művek elemzéséhez*. Módszertani Közlemények, Szeged
- H. Tóth István 1999: *A „Lehet talán még” himnusza* (Radnóti Miklós: Erőltetett menet). Magyartanítás, Budapest
- H. Tóth István 1999: *Emlékezés a kettős Radnóti-évfordulóra*. Módszertani Közlemények, Szeged
- H. Tóth István 2002: *Olvassuk együtt! Petelei István: „Csifó frájter és a lova”*. Módszertani Közlemények
- H. Tóth István 2003: *Néhány gondolat a stílus és a stilisztika tanításához*. Módszertani Közlemények, Szeged
- H. Tóth István 2006: *Mások javára* (Javaslatok-gondolatok az irodalom- és az anyanyelvpedagógiai tevékenységekhez). Bács-Kiskun Megyei Pedagógusház, Kecskemét
- H. Tóth István 2008: *Szemlélődés a magyar nyelvtörténet forrásai vidékén* (2009 – a magyar nyelv éve). Prágai Tükör, Prága
- H. Tóth István–Radek Patloka 2008: *Tájékozódási pontok a magyar mint idegen nyelv tanításához* (A névelő a magyar és a cseh nyelvben). NYELVinfó., Székesfehérvár
- H. Tóth István–Radek Patloka 2008: *Írásjelek az egyszerű mondat végén* (Magyar, orosz és cseh példákkal). *THL₂ Journal of Teaching Hungarian as a 2nd Language and Hungarian Culture* (A magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata). Balassi Intézet, Budapest
- H. Tóth István–Radek Patloka 2009: *Kettős tükrök. A stilisztikáról magyarul – a magyarról stílusosan*. Egyetemi tankönyv. Károly Egyetem Filozófiai Fakultása, Prága
- Ingarden, R. 1972: *Az irodalmi műalkotás*. Gondolat Kiadó, Budapest
- Jakobson, R. 1969: *Hang – Jel – Vers*. Gondolat Kiadó, Budapest
- J. Soltész Katalin 1965: *Babits Mihály költői nyelve*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- J. Soltész Katalin–Szabó Dénes–Wacha Imre 1973: *Petőfi-szótár* (Petőfi Sándor életművének szókészlete). Akadémiai Kiadó, Budapest
- Juhász Géza 1963: *Csokonai verselése*. *Studia Litteraria*, Debrecen
- Julow Viktor 1965: *Csokonai Vitéz Mihály*. In: Pándi Pál (szerk.): *A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Károly Sándor 1979: *A szöveg és a jelentés szerepe kommunikációs szemléletű nyelvészeti törekvéseinkben*. In: Szathmári István–Várkonyi Imre (szerk.): *A szövegtan a kutatásban és az oktatásban*. Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai/154., Budapest
- Kiss Csongor (szerk.) 2007: *Krónika*. Élet és Tudomány, Budapest
- Keresztury Dezső 1974: *Így élt Arany János*. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest
- Keszler Borbála (szerk.) 2000: *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Kiss Tamás 1970: *A lírai mű megközelítése*. Tankönyvkiadó, Budapest

- Klaniczay Tibor (szerk.) 1964: *A magyar irodalom története I.*, Akadémiai Kiadó, Budapest
- Kniezsa István 1959: *A magyar helyesírás története.* Egyetemi Magyar Nyelvészeti Füzetek. Tankönyvkiadó, Budapest
- Kodolányi Gyula 2006: *A hullám taraja.* Nap Kiadó, Budapest
- Kovács László (szerk.) 1935: *Az Erdélyi Helikon íróinak antológiája (1924–1934).* Erdélyi Szépmíves Céh, Kolozsvár
- Miklós Pál 1971: *Olvasás és értelem.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest
- Nagy Attila 2006: *Az olvasás mint kiváltság?* (Adatok és töprengés A Nagy Könyv akció ürügyén). Magyar Tudomány, Budapest
- Nagy János 1969: *Az irodalomóra.* (Módszertani tanulmányok az irodalomtanítás köréből.) Tankönyvkiadó, Budapest
- Nemeskürty István 1983: *Diák, írd magyar éneket!* Gondolta Kiadó, Budapest
- Németh G. Béla 1967: *Arany János.* Kritika, Budapest
- Németh László 1975: *A vizsolyi biblia.* In: *Az én katedrám.* Magvető és Szépirodalmi Kiadó, Budapest
- Pásztor Emil 1986: *Toldi-szótár* (Arany János Toldijának szókészlete). Tankönyvkiadó, Budapest
- Patloka, Radek 2008/1.: *Lackfi János: „Alázatot a töpörtyűtől tanulni...”* Prágai Tükör, Prága
- Patloka, Radek 2008/2.: *Az „Elveszett” Balogh Robert.* Prágai Tükör, Prága
- Patloka, Radek 2008/3.: *Szembenézés Tokaji Zsolttal a „Hová mennek a kacsák?” című regénye alapján.* Prágai Tükör, Prága
- Patloka, Radek 2008/4.: *Isten hozott, Grecsó Krisztián!* Prágai Tükör, Prága
- Patloka, Radek 2008/5.: *Ficsku Pál – a „lakossági író”.* Prágai Tükör, Prága
- Patloka, Radek 2008/4.: *Tokaji Zsoltról és kamaszairól a „Hová mennek a kacsák?” című regénye alapján.* Könyv és Nevelés, Budapest
- Patloka, Radek 2009/1.: *Agyban író Tisza Kata.* Prágai Tükör, Prága
- Patloka, Radek 2009/2.: *Parti Nagy Lajos: Nyelvhús –, Csattan a fejhús, de facto erre ébredt.”* Prágai Tükör, Prága
- Patloka, Radek 2009/3.: *Hol volt, hol nem volt... – Tabu-e a tabu világa?* Prágai Tükör, Prága
- Patloka, Radek 2009: *Bevezetés a magyar hangtanba és alaktanba nemcsak idegen ajkúak számára.* Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége, Prága
- Péter Mihály 1974: *Stilisztikai alapfogalmaink tisztázásához.* In: Imre Samu–Szathmári István–Szűts László (szerk.): *Jelentés tan és stilisztika.* Nyelvtudományi Értekezések, Budapest
- Petőfi S. János 1990: *Szöveg, szövegtan, műelemzés.* Országos Pedagógiai Intézet, Budapest
- Piaget, Jean é. n.: *A pszichológiai struktúrák.* In: Hankiss Elemér: *Strukturalizmus I–II.* Európa Kiadó, Budapest
- Pomogáts Béla 1977: *Radnóti Miklós.* Gondolat Könyvkiadó, Budapest
- Riedl Frigyes 1982: *Arany János.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest
- Rónai Béla–Kerekes László 1970: *Nyelvművelés.* Tankönyvkiadó, Budapest
- R. Molnár Emma–Vass László 1989: *Stilisztikai ábécé a magyar nyelv és irodalom tanításához.* Módszertani Közlemények Könyvtára, Szeged
- Sanders, W. 1973: *Linguistische Stiltheorie.* Forrás: Szabó Zoltán 1991: *Az irodalmi mű stílusa mint szövegiség.* Literatura
- Sólyom Katalin 1994: *Örök magyar versek.* Prezident Bt., Pécs
- Sőtér István 1963: *Nemzet és haladás.* Irodalmunk Világos után. Akadémiai Kiadó (Irodalomtörténeti kiskönyvtár 12.), Budapest
- Sőtér István 1965: *Arany János.* In: Sőtér István (szerk.): *A magyar irodalom története 1849-től 1905-ig.* Akadémiai Kiadó, Budapest
- Sőtér István 1967: *A realizmus új igényének jelentkezése a regényben.* In: *Romantika és realizmus.* Gondolat Kiadó, Budapest
- Sőtér István 1970: *Magyar-francia irodalmi kapcsolatok.* Akadémiai Kiadó, Budapest
- Szabó Zoltán 1977: *A mai stilisztika nyelvelméleti alapjai.* Dacia, Kolozsvár
- Szabó Zoltán 1986: *Kis magyar stílustörténet.* Tankönyvkiadó, Budapest
- Szabó Zoltán 1988: *Szövegnyelvészet és stilisztika.* Tankönyvkiadó, Budapest

- Szabó Zoltán 1995: *A stilisztikai elemzés egy szövegelméleti modellje*. In: Petőfi S. János–Békési Imre–Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan/8*. Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Kiadó, Szeged
- Szabó Zoltán 1998: *A magyar szépírói stílus történetének fő irányai*. Corvina Kiadó, Budapest
- Szathmári István 1961: *A magyar stilisztika útja*. Gondolat Kiadó, Budapest
- Szathmári István 1990: *A reformáció és benne a Vizsolyi Biblia nyelvi hatása*. In: Emlékkönyv a Vizsolyi Biblia megjelenésének 400. évfordulójára. Szerk.: Barcza József, Budapest
- Szathmári István 1994: *Stílusról, stilisztikáról napjainkban*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Szathmári István 1996: *Hol tart ma a stilisztika?* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Szathmári István 1998: *Stilisztika és gyakorlat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Szathmári István 2001: *A magyar irodalmi nyelv és stílus kérdései*. Kodolányi Füzetek 9., Székesfehérvár
- Szathmári István 2002: *A stíluselemzés elmélete és gyakorlata*. Kodolányi Füzetek 16., Székesfehérvár
- Szathmári István 2004: *Stilisztikai lexikon* (Stilisztikai fogalmak magyarázata szépirodalmi példákkal szemléltetve). Tinta Könyvkiadó, Budapest
- Szathmári István 2004: *A funkcionális stilisztika történetéhez*. Magyar Nyelvőr, Budapest
- Szathmári István 2005: *A magyar stilisztika a kezdetektől a XX. század végéig*. Tinta Könyvkiadó, Budapest
- Szathmári István 2007: *A Károli-biblia és a helyesírás*. In: Bozsik Gabriella–Eőry Vilma–V. Raisz Rózsa (szerk.): *Hagyomány és újítás a helyesírásban* (Válogatás a Nagy J. Béla országos helyesírási verseny kötetének anyagából). EKF Liceum Kiadó, Eger
- Szathmári István (főszerk.) 2008: *Alakzatlexikon*. Tinta Könyvkiadó, Budapest
- Szegedy-Maszák Mihály 1993: *Irodalom és művészetek a XVIII. század elejétől napjainkig*. In: Kósa László (szerk.): *A magyarságtudomány kézikönyve*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Szekér Endre 1988: *Hagyomány és újítás mai költői nyelvünkben*. Tankönyvkiadó, Budapest
- Szelle Béla (szerk. vez.) 1989: *Akadémiai Kislexikon*. Első kötet A–K. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Szende Aladár 2007: *Az írásjelek haszna*. In: Bozsik Gabriella–Eőry Vilma–V. Raisz Rózsa (szerk.): *Hagyomány és újítás a helyesírásban* (Válogatás a Nagy J. Béla országos helyesírási verseny kötetének anyagából). EKF Liceum Kiadó, Eger
- Szende Tamás 1968: *Szóstatistikai vizsgálatok Tóth Árpád, Juhász Gyula és Szabó Lőrinc költeményei alapján*. Magyar Nyelvőr, Budapest
- Szerb Antal 1991: *Magyar irodalomtörténet*. Magvető Könyvkiadó, Budapest
- Szerdahelyi István 1996: *Irodalomelmélet mindenkinek*. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest
- Szerdahelyi István 1997: *Verstan mindenkinek*. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest
- Szikoráné Kovács Eszter 1994: *A „lira teremtett világa”. A költői szöveg értelmezésének, befogadásának kérdéséhez*. In: Nagy Attila (szerk.): *Olvasásra nevelés és pedagógusképzés* (HUNRA-konferenciák előadásai). Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
- Szikszaíré Nagy Irma 1994: *Stilisztika*. Trezor Kiadó, Budapest
- Szikszaíré Nagy Irma 1999: *Leíró magyar szövegtan*. Osiris, Budapest
- Szikszaíré Nagy Irma (szerk.) 2005: *József Attila, a stílus művésze* (Tanulmányok József Attila stílusművészetéről). A Debreceni Egyetem Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai. 84. Debrecen
- Szörényi László 1989: *A századvég novellisztikája. Petelei István*. In: *Múltaddal valamit kezdeni* (Tanulmányok). Magvető (JAK füzetek), Budapest
- Takács Szilvia 2007: *Emelt szintű érettségi feladatsorok – Magyar nyelv és irodalom*. Mozaik Kiadó, Szeged
- Tolcsvai Nagy Gábor 1996: *A magyar nyelv stilisztikája* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Tverdota György 1987: *Ihlet és eszmélet* (József Attila, a teremtő gondolkodás költője). Gondolat Kiadó, Budapest
- Újfalussy József 1968: *Az esztétika alapjai és a zene*. Tankönyvkiadó, Budapest
- Ungvári Tamás 1976: *Poetika*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest
- Vargha Balázs 1974: *Csokonai Vitéz Mihály* (Arcok és vallomások). Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest

- Vekerdy József 1979: *Szent László-ének*. In: Komlós Tibor (szerk.): *A régi magyar vers.*, Akadémiai Kiadó, Budapest
- Vihar Judit–Mártonfi Ferenc 1975: *Haiku*. In: Király István (főszerk.): *Világirodalmi Lexikon*. Grog–Ily., Akadémiai Kiadó, Budapest
- V. Kovács Sándor 1983: *A László-ének keleti forrásai*. Irodalomtörténeti Közlemények, Budapest
- Vörös Ferenc 2003: *Nyelvtörténeti olvasókönyv* (Čítanka z historickej gramatiky maďarského jazyka). Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre
- Wehrli, Max 1960: *Általános irodalomtudomány*. Gondolat Kiadó, Budapest
- Weinrich, H. 1979: *Von der Alltäglichkeit der Metasprache*. In: *Sprache und Texte*. Stuttgart
- Zolnai Béla 1926: *A látható nyelv*. Minerva
- Zsolnai József 1978: *Anyanyelv-pedagógia és kommunikációkutatás*. Magyar Nyelvőr, Budapest
- Zsolnai József 1988: *A nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelési program tananyagterve (tanterve) az 5–8. osztály számára*. Törökbálinti Kísérleti Általános Iskola, Törökbálint–Budapest
- Иштван Х. Тот 2000: «Тоска по свободе» (стилистический анализ стихотворения Радноти, венгерскоеврейского поэта). Мордовский Государственный Университет имени Н. П. Огарева, Саранск
- Иштван Тот 2005: *Иштван Петелеи – писатель венгерской усадьбы*. Коми-пермяки и финно-угорский мир. Материалы Межрегиональной научно-практической конференции. Кудымкар

* * * * *